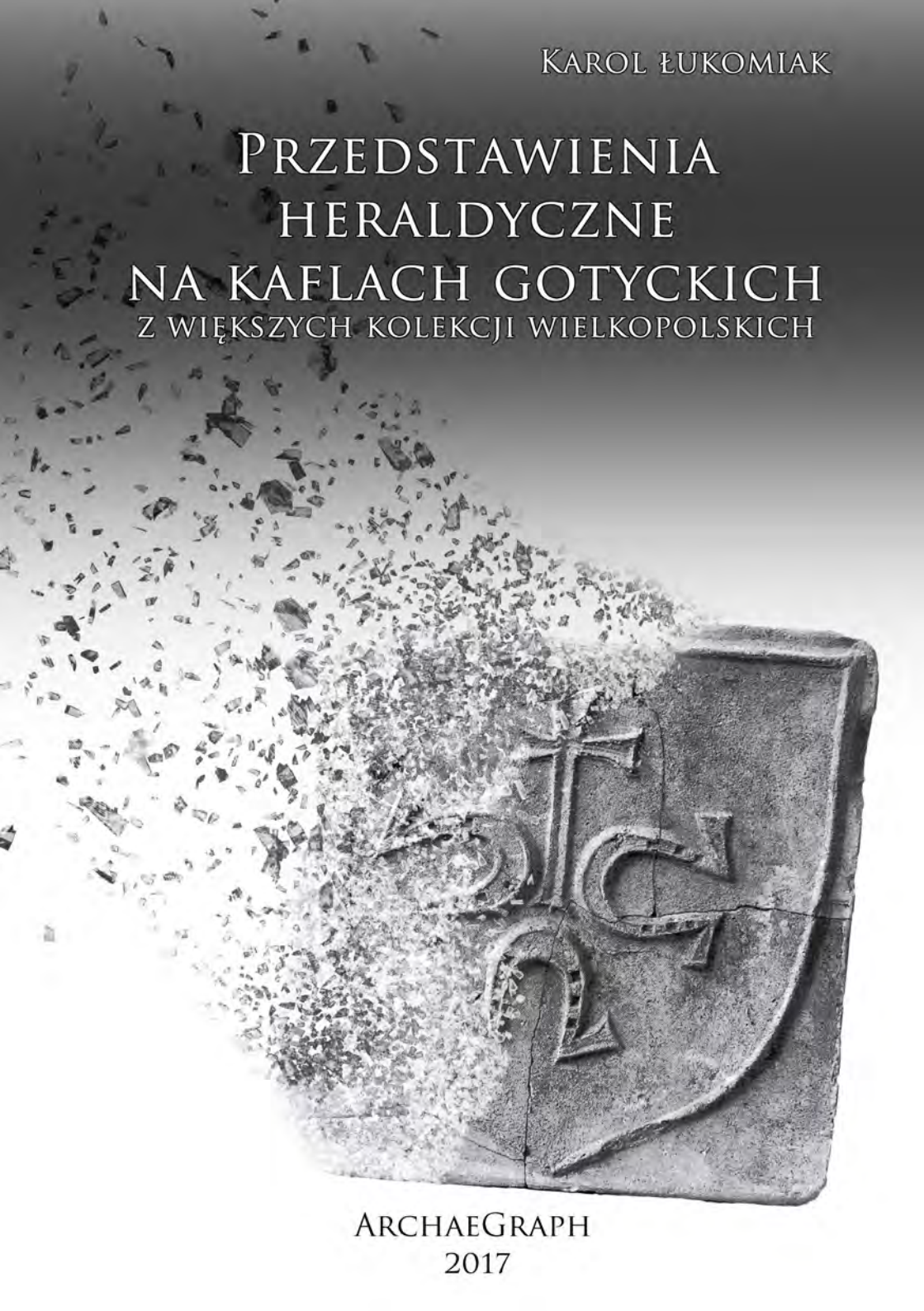

KAROL ŁUKOMIAK

PRZEDSTAWIENIA
HERALDYCZNE
NA KAFLACH GOTYCKICH
Z WIĘKSZYCH KOLEKCJI WIELKOPOLSKICH

ARCHAEOGRAPH
2017

PRZEDSTAWIENIA HERALDYCZNE
NA KAFLACH GOTYCKICH
Z WIĘKSZYCH KOLEKCJI WIELKOPOLSKICH

KAROL ŁUKOMIAK

**PRZEDSTAWIENIA
HERALDYCZNE
NA KAEŁACH GOTYCKICH
Z WIĘKSZYCH KOLEKCJI WIELKOPOLSKICH**

Autor:

Karol Łukomiak

Recenzent:

dr Dariusz Niemiec UJ

Skład, łamanie i projekt okładki:

ArchaeGraph

© Copyright by Karol Łukomiak

Książka powstała na podstawie pracy dyplomowej pt. *Przedstawienia heraldyczne na kafelach z większych kolekcji wielkopolskich* napisanej pod opieką naukową prof. nadzw. dr hab. Anny Marciniak-Kajzer, złożonej na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniwersytetu Łódzkiego w 2013 r.

Na okładce wykorzystano kafel z przedstawieniem herbu Belina, pochodzącego z badań na stan. 22 w Gnieźnie. Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie*, il. 34, s.57, Gniezno 2003.

ISBN: 978-83-948652-4-5 (KSIĄŻKA)

ISBN: 978-83-948652-5-2 (EBOOK)

ArchaeGraph, Łódź 2017 r.

SPIS TREŚCI

WSTĘP	7
Cel	7
Zakres	7
Metoda	8
ROZDZIAŁ 1 AKTUALNY STAN BADAŃ NAD KAFLARSTWEM W OMAWIANYM REGIONIE NA TLE POLSKI	11
ROZDZIAŁ 2 CHARAKTERYSTYKA WYBRANYCH ZESPOŁÓW KAFLI Z TERENU WIELKOPOLSKI	17
Zespół kaflI z Jarocina	17
Zespół kaflI z Bolesławca n. Prosną	20
Zwspół kaflI z Jankowa Dolnego	23
Zespół kaflI z Gniezna	27
ROZDZIAŁ 3 ANALIZA PRZEDSTAWIEŃ HERALDYCZNYCH NA KAFLACH W OMAWIANYCH ZESPOŁACH	33
Podstawowa terminologia i nomenklatura heraldyczna.....	33
Przedstawienia herbów rycerskich	42
Przedstawienia herbów kościelnych	131
Przedstawienia herbów ziemskich	139
BIBLIOGRAFIA	166
SPIS ILUSTRACJI	175

WSTĘP

---

1. Cel

Zabytki jakimi są kafle piecowe stanowią jedną z większych grup materiału ruchomego pozyskiwanego w trakcie badań archeologiczno- architektonicznych reliktywów późnośredniowiecznych i nowożytnych. Szczególne zainteresowanie wzbudza ornamentyka kafli płytowych, w której ważną rolę pełnią przedstawienia heraldyczne.

Zadaniem niniejszej pracy jest analiza owych przedstawień widniejących na kaflach płytowych z największych zbiorów z terenu Wielkopolski. Celem analizy jest zebranie i scharakteryzowanie kafli, a przede wszystkim widniejących na nich herbów, których sposoby ukazania są podobne lub odmienne od siebie pod względem stylistycznym.

2. Zakres

Omówione zostały zbiory kafli piecowych z pierwszego, wstępnego okresu wytwarzania kafli piecowych formowanych w matrycach, których dolna granica, według

M. Dąbrowskiej, przypada na połowę XV w¹., lecz propozycje badaczy opracowujących dane zbiory przesuwają tę granicę nawet na pierwszą połowę XV w². Okres zaprzestania stawiania pieców z kafli tej grupy nie jest do końca określony. Prawdopodobnie są to pierwsze lata XVI w., kiedy zaczyna pojawiać się w Polsce nurt renesansowy³.

Wielkopolska jest krainą historyczną leżącą w dorzeczu środkowej i dolnej Warty⁴. Zbiory kafli, pozyskanych metodą wykopaliskową omawiane w pracy, pochodzą z Jarocina, Bolesławca n. Prosną, Jankowa Dolnego i Gniezna.

3. Metoda

W pierwszym właściwym rozdziale mojej pracy chciałem przedstawić stan badań nad polskim kaflarstwem. Badania na terenie Wielkopolski występują tutaj w zestawieniu z najważniejszymi pracami, badaniami oraz wystawami z innych regionów Polski, począwszy już od XIX w. do dnia dzisiejszego.

---

¹ M. Dąbrowska, *Kafle i piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, „Studia i Materiały z Historii Kultury Materialnej”, t.58, Wrocław 1987, s. 80.

² Cz. Strzyżewski, *Kafle gotyckie z ruin dworu w Jankowie Dolnym gm. Gniezno woj. Pomorskie. Stan.21*, „Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 2, Poznań 1993, s.271.

³ M. Dąbrowska, *Kafle i piece kaflowe...*, s. 80.

⁴ <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3995743/wielkopolska.html>; stan na 02. 06. 2013.

Kolejnym krokiem będzie omówienie charakterystyki poszczególnych zespołów kaflí piecowych używając terminologii zaproponowanej przez M. Dąbrowską⁵. Charakterystyka przeprowadzona została pod względem techniki wykonania i wypalenia masy ceramicznej komory i płytki licowej oraz ogólnego przedstawienia ornamentu widniejącego na licach kaflí.

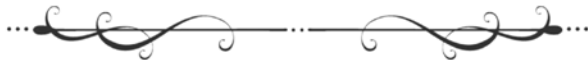
Najistotniejsza treść zawarta jest w rozdziale pt.: „Analiza przedstawień heraldycznych w omawianych zespołach”. Rozdział ten rozpoczyna przytoczenie podstawowej terminologii występującej w polskiej heraldyce, odnoszącej się w szczególności do omawianego okresu, czyli XV w. Właściwa analiza została przeprowadzona poprzez opisanie ornamentów występujących na licach kaflí wypełniających środkowych, posilkując się przy tym, przy wybranych egzemplarzach, ilustracjami oraz wykorzystując opisy herbu zgodne z zasadami, które występują we współczesnej literaturze heraldycznej. Ponadto, podane zostały kolory szklwień i gdzie to jest możliwe pełne wymiary płytek licowych. Zostało również określone występowanie analogii do poszczególnych przedstawień z omawianych zbiorów odnalezionych na terenie Wielkopolski. Przedstawienia heraldyczne na kaflach podzieliłem, pod względem rodzaju, mianowicie na herby rycerskie, kościelne i ziemskie.

---

⁵ M. Dąbrowska, *Kafle i piece kaflowe ...*

Wszystkie kafle, opisane w pracy, spisane są w katalogu ułożonym według kolejności przedstawienia ich w tekście.

AKTUALNY STAN BADAŃ
NAD KAFLARSTWEM
W OMAWIANYM
REGIONIE NA TLE POLSKI

Początek zainteresowań kaflami piecowymi w Polsce sięga XIX w. W 1852 r. w Kruchowie koło Trzemeszna, amatorskie badania przeprowadził Adolf Malczewski. Odkrył tam duże gruzowisko omawianych zabytków¹.

W czasie międzywojennym, a konkretnie w 1928 r. duży zbiór kafli gotyckich i renesansowych, przedstawił Marian Gumowski. Kafle wystawione były w Muzeum Wielkopolskim w Poznaniu, niestety zabytki te zaginęły².

Pierwsze poważniejsze opracowania kafli piecowych pod względem technologicznym i ornamentyki, dotyczą

---

¹ Cz. Strzyżewski, *Z badań nad Kaflami Gotyckimi i renesansowymi w Wielkopolsce i na Kujawach*, [w:] *Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich*, Gniezno 1993, s. 27.

² M. Gumowski, *Kafle Średniowieczne w Muzeum Wielkopolskim*, „Roczniki Muzeum Wielkopolskiego w Poznaniu”, t. III, 1928, s. 123-153.

czasów powojennych. Takie analizy znajdują się w opracowaniu wykopalisk na zamku w Wenecji pod Żninem, opublikowanych przez Aleksandrę Świechowską w 1949 r.³. Autorka ta wydała drukiem, także wyniki badań prowadzonych na terenie Starego miasta w Warszawie, gdzie odkryty został materiał kaflowy⁴.

Lata 60 XX w. również przyniosły prace, dotyczące omawianego rodzaju znalezisk, z innych niż Wielkopolska i Mazowsze rejonów Polski. Kafle wczesnorenesansowe, pochodzące z wnętrza zamku wawelskiego, omówiła Maria Piątkiewicz-Dereniowa⁵. Badania na zamkach ziemi kieleckiej- Pińczowie i Bodzentynie, przyniosły zbiory kafli, nad którymi pracował Janusz Kuczyński⁶.

Krystyna Nadolska- Horbacz opracowała materiał kaflowy odnaleziony na terenie zamku biskupów Włocławskich w Raciążku na Kujawach. Pochodzi on z badań z lat 1978-1985⁷.

---

³ A. Świechowska, *Wykopaliska na zamku w Wenecji pod Żninem*, „Biuletyn Historii Sztuki”, R. 11, 1949, s. 213-232.

⁴ Tejze, *Kafle warszawskie*, [w:] *Szkice staromiejskie*, Warszawa 1955, s. 161-174.

⁵ M. Piątkiewicz-Dereniowa, *Kafle wawelskie okresu wczesnego renesansu*, „Studia do Dziejów Wawelu”, t. 2, 1960, s. 303-375.

⁶ J. Kuczyński, *Kafle z XIV- XVI w wieku w zbiorach Muzeum Świętokrzyskiego. Katalog Wystawy*, Kielce 1966.

⁷ K. Nadolska- Horbacz, *Kafle z zamku biskupów Włocławskich w Raciążku na Kujawach*, „Acta Archaeologica Lodziensis. Folia Archaeologica”, t.9, 1988, s. 85-136.

W toku badań prowadzonych przez Tadeusza Polewskiego w latach 1972-1979, na zamku w Bolesławcu n. Prosną odnaleziony został bogaty, bo zawierający ok. 17 tys. Fragmentów, zbiór kaflí. Zawierał on kafle zarówno garnkowe jak i płytowe, datowane na okres średniowiecza i nowożytności. Analiza owego materiału kaflowego przeprowadziła w swojej pracy doktorskiej z 1987r. Maria Żemigala⁸.

Bez wątpienia najważniejszą pracą dotyczącą kaflí piecowych jest monografia Marii Dąbrowskiej z 1987 r. Autorka dokonuje systematyki kaflí średniowiecznych i nowożytnych i wprowadza terminologię, która do dzisiaj jest aktualna i stosowana we wszelkich charakterystykach zespołów tego typu zabytków⁹.

Natomiast monografią, opisującą kafle z terenów śląska, jest praca doktorska Katarzyny Dymek, wydana w 1995 r¹⁰.

Na początku lat 90-tych XX w. zorganizowano wystawę dotyczącą kaflarstwa z dawnych Prus Królewskich w Muzeum Narodowym w Gdańsku i Muzeum Zamkowym w Malborku. Zgromadzono tam zbiory z większości

---

⁸ M. Żemigala, *Ogrzewanie piecowe na zamku w Bolesławcu nad Prosną*, „Acta Archaeologica Lodziensia”, nr. 33, Wrocław 1987.

⁹ M. Dąbrowska, *Kafle i piece kaflowe ...*

¹⁰ K. Dymek, *Średniowieczne i renesansowe kafle śląskie*, Wrocław 1995.

muzeów Polski północno- wschodniej. Pozwoliło to na zaprezentowanie specyfiki kaflarstwa tego terenu¹¹.

Ważniejszym wydarzeniem, dotyczącym Wielkopolski i innych regionów kraju, była wystawa kafla zorganizowana przez Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie. Zgromadziła dużą kolekcję kafla gotyckich i renesansowych z Wielkopolski i Kujaw (w tym Polska Środkowa), Małopolski, Śląska, Mazowsza i dawnych Prus królewskich¹².

Nieco wcześniej, bo w 1989 r. Ryszard Grygiel odkrył zbiór kafla w reliktach dworu na terenie Jarocina¹³.

W zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego, poza jarocińską kolekcją kafla, znajdują się jeszcze znaleziska z Jankowa Dolnego i Gniezna. Są uznawane za przełomowe odkrycia, znacznie poszerzające wiedzę na temat wielkopolskiego wytwórstwa kaflowego¹⁴.

Wzbogaceniem informacji są prace o charakterze przyczynkarskim z m.in.: z terenu dawnego klasztoru w Trzemesznie i Gnieźnie, zamku w Pyzdrach, dworów

---

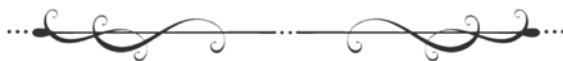
¹¹ E. Kilarska, M. Kilarski, *Kafle z terenu dawnych Prus królewskich. XV-XVIII w. Informator wystawy.*, Malbork 1990.

¹² *Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich*, red. Cz. Strzyżewski, Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie, Gniezno 1993.

¹³ R. Grygiel, *Późnogotyckie kafle piecowe z Jarocina*, „Zapiski Jarocińskie”, t. 17-19, 1989.

¹⁴ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego*, Gniezno 2003.

w Nowym Mieście nad Wartą i Biechowie, oraz miasta Gniezna i Poznania¹⁵.

---

¹⁵ Tenże, *Kafle gotyckie z Wielkopolski*, [w:] *Średniowieczne i nowożytne kafle. Regionalizmy- podobieństwa- różnice*, red. M. Dąbrowska, Białystok 2007, s. 19.

CHARAKTERYSTYKA
WYBRANYCH ZESPOŁÓW
KAFLI Z TERENU
WIELKOPOLSKI

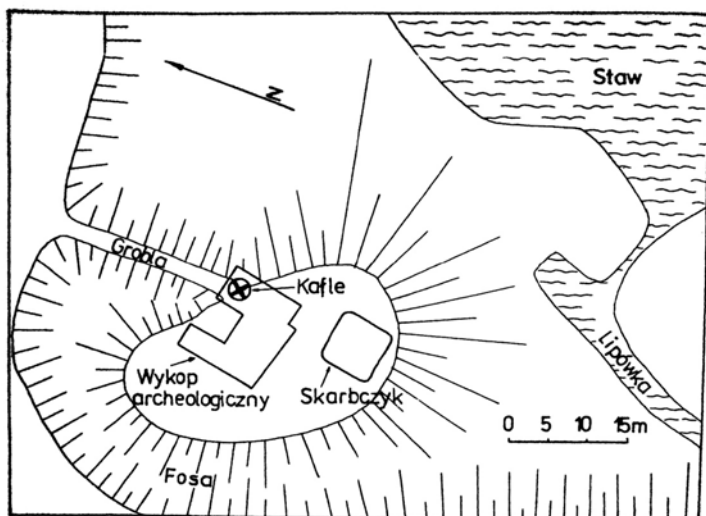
2.1. Zespół kaflి z Jarocina

Badania wykopaliskowe prowadzone były w latach 1986- 1990 przez Ryszarda Grygła, w okolicy Skarbczyka, czyli reliktu murowanej wieży mieszkalnej datowanej na I połowę XV w¹. Zbiór około 500 kaflิ odnaleziono na grobli o szerokości 3 metrów, datowanej na II połowę wieku XVII. Powstała za sprawą rodziny Radolińskich herbu Leszczyc, którzy byli w tym okresie właścicielami Jarocina i łączyła rezydencje z terenem wokół miasta. Jak sądzi R. Grygiel, w toku prac remontowych późnogotyckiej

---

¹ A. Marciniak-Kajzer, *Średniowieczny dwór rycerski w Polsce. Wizerunek archeologiczny*, Łódź 2011, s. 365.

budowli usunięto piec kaflowy, z którego elementy znaleziono w grobli (ryc.1)².

Ryc.1 . Plan stanowiska Jarocin 2
z zaznaczonym miejscem odkrycia kafla.

Źródło: R. Grygiel, *Piece Kaflowe typu rycerskiego...*,
rys. E. Pawlak.

Z ogólnego zbioru zrekonstruowano w mniej lub bardziej kompletny sposób około 50 kafla o komorach otwartych, które można zaliczyć do typu formowanego w matrycach, datowanych na II poł. XV w³. Na jednym kaflu zachował się odcisk słoju z takiej drewnianej formy. Do wyrobu wszystkich kafla użyto gliny żelazistej, z domieszką

² R. Grygiel, *Późnogotyckie kafla piecowe z Jarocina...*, s. 2; tenże, *Piece Kaflowe typu rycerskiego wyrazem programu ideowego rezydencji późnośredniowiecznej i nowożytniej na terenie Wielkopolski*, [w:] *Rezydencje w średniowieczu i czasach nowożytnych*, Warszawa 2001, s. 219-220

³ A. Marciniak-Kajzer, *Średniowieczny dwór rycerski...*, s. 136.

drobno i średnioziarnistą, która po wypaleniu osiągnęła kolor czerwony. Komory kafla są zakończone otworem w kształcie kwadratu. Komora przy połączeniu z płytką licową zaopatrzona jest od wewnątrz glinianym walkiem. Zdobienia lica płytek pokrywano polewami w barwach: zielonej, brązowej, czerniawej oraz różnych odcieniach tych kolorów⁴.

Przeważającą część zbioru stanowią kafle wypełniające środkowe, drugą grupę tworzą kafle gzymsowe. R. Grygiel wydzielił też kafle „boczne”. Takie określenie sugeruje kafle wypełniające narożne, jednak ich budowa wskazuje, że są to prostokątne kafle wypełniające środkowe⁵. Występują także elementy zwieńczające z doklejonymi podstawkami z otworami umożliwiającymi przytwierdzenie ich do pieca⁶.

Większość przedstawień na kaflach ujęta została w prostych ramkach. Na dwóch kaflach widnieje domniemana sygnatura snycerza tworzącego przedstawienia na drewnianych matrycach⁷.

Zbiór kafla jarocińskich ma charakter religijno-moralizatorski⁸. Oprócz przedstawień heraldycznych, kafle zawierają sceny o tematyce religijnej. Są one reprezen-

---

⁴ R. Grygiel, *Późnogotyckie kafle piecowe z Jarocina ...*, s. 4-5.

⁵ M. Dąbrowska, *Kafle i piece kaflowe...*, s. 68- 69.

⁶ R. Grygiel, *Późnogotyckie kafle piecowe z Jarocina ...*, s. 5.

⁷ Tamże, s.6.

⁸ R. Grygiel, *Późnogotycki piec rycerski ...*, s. 36

towane przez: Adama i Ewę w raju, Jonasza z rybą, Samsona walczącego z lwem, Michała Archanioła, smoka z rogami na głowie (zapewne alegoria szatana) oraz przedstawienie głowy św. Jana Chrzciciela na misie i zwiastowanie Marii⁹. Przedstawienia zwierząt realnych i fantastycznych reprezentują: niedźwiedź (tu w scenie rodzajowej), kury i jednorozec¹⁰. Pozostając przy scenach rodzajowych trzeba wspomnieć o przedstawieniu zbrojnego króla. Na obu przypadkach występuje konno. Na pierwszym znajduje się polowanie z sokołem, a na drugim króla widzimy z giermkim¹¹. Ostatnią grupę stanowią różnego rodzaju ornamenty o charakterze maswerkowym i inne zdobienia geometryczne¹².

2. 2. Zespół kafli z Bolesławca nad Prosną

Zamek w Bolesławcu został zbudowany z inicjatywy Kazimierza Wielkiego. Po 1370 roku dostał się on w ręce Władysława Opolczyka. Na początku XV w. roku został częściowo zburzony podczas oblężenia prowadzonego przez Władysława Jagiełłę. Po odzyskaniu zamku, stał się on siedzibą starostwa niegrodowego¹³. W Dopiero na po-

---

⁹ R. Grygiel, *Późnogotyckie kafle piecowe z Jarocina...*, s. 7-8.

¹⁰ Tamże, s. 9-10.

¹¹ Tamże, s. 8

¹² R. Grygiel, *Piece kafłowe typu rycerskiego ...*, s. 223.

¹³ M. Żemigala, *Ogrzewanie piecowe ...*, s. 10.

czętku XVI w. starosta Mikołaj Jordan przebudował zamek. Kolejnej przebudowy dokonał Kacper Denhoff na początku XVII w. Po szwedzkim potopie, budowlę odnowił Hieronim Radziejewski. Od 1704 r. w wyniku wybuchu zamek popadł w ruinę i pozostaje w niej do dziś¹⁴.

Badania archeologiczno-architektoniczne ruin zamku bolesławieckiego, przeprowadzono pod kierownictwem Tadeusza Poklewskiego w latach 1972- 1979¹⁵.

Odnaleziony na tym stanowisku materiał kafłowy obejmuje ok. 17 000 ułamków kafli, zarówno formowanych na kole garncarskim, jak i kafli płytowych gotyckich, renesansowych i nowożytnych¹⁶. Kafle gotyckie odnaleziono pod domniemanym wejściem do domu zamkowego Władysława Opolczyka¹⁷.

Interesujące nas egzemplarze, to głównie kafle wypełniające środkowe¹⁸, których przełomy są jasnej barwy (np., białej lub jasnobeżowej), co świadczy o wypalaniu ich z gliny kaolinitowej¹⁹. Do schudzenia surowca użyto domieszki drobno i gruboziarnistej. Komory są otwarte i posiadają otwory służące do łączenia kafli przy budowie

---

¹⁴ M. Żemigala, *Kafle gotyckie i renesansowe z zamku w Bolesławcu nad Prosną*, [w:] *Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich*, Gniezno 1993, s. 51.

¹⁵ M. Żemigala, *Ogrzewanie piecowe ...*, s 8, 10.

¹⁶ Tamże, s. 62

¹⁷ Tamże, s.16, 19-20, 32.

¹⁸ M. Dąbrowska, *Kafle i piece kafłowe ...*, s. 68.

¹⁹ Tamże, s. 176.

pieca. Na połączeniu komory z płytką licową występuje gliniany wałek, pełniący funkcję dodatkowego łączenia dwóch elementów. Zarówno na komorze i owym wałku, zaobserwować można linie papilarne wytwórcy. Płytką licową miała kształt kwadratu o boku ok. 19-20 cm. Występowały też kafle prostokątne. Większość egzemplarzy jest zaopatrzona w ramkę okalającą o szerokości 1 cm. Polewy występują w kolorze zielonym i różnych odcieniach tej barwy²⁰. L. Kajzer proponuje datowanie bolesławieckiego zbioru na schyłek XV stulecia²¹.

Treści przedstawiane na interesujących nas kaflach, są reprezentowane przez sceny o tematyce religijnej, rycerskiej i rodzajowej oraz zwierzęta realne i fantastyczne²². Występują także elementy geometryczne²³ i przede wszystkim przedstawienia herbowe.

---

²⁰ Maria Żemigala określając zespoły z tego stanowiska, nie bierze pod uwagę wspólnych cech technologicznych opisywanych kaflów. Autorka opiera się na tematyce ornamentu i występowaniu fragmentów w warstwach stratygraficznych, przez co zaistniały pomyłki w datowaniu i łączeniu kaflów w zespoły.; por., M. Żemigala, *Ogrzewanie piecowe...*, s.15-18, 20, 30-31.

²¹ L. Kajzer, *Herby na kaflach z zamku w Ujeździe, czyli o zagadnieniu „herbarzy ceramicznych”*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, t. LV, z. 1, 2007, s. 24.

²² M. Dąbrowska, *O metodzie rekonstrukcji pieców zamku w Bolesławcu*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. 36, nr 4, 1988, s. 687; M. Żemigala, *Ogrzewanie piecowe...*, s. 19.

²³ M. Dąbrowska, *O metodzie rekonstrukcji pieców...*, s. 688.

W tematyce religijnej pozostają wyobrażenia Adama i Ewy w raju i modlitwa w Ogrójcu²⁴. Reliefy o tematyce rycerskiej i rodzajowej reprezentowane są przez św. Jerzego (konno i pieszo), św. Marcina oraz tzw. „trębacza”²⁵. Występuje także przedstawienie zamku lub kościoła, a jako element geometryczny występuje rozeta²⁶.

2.3 Zespół kafli z Jankowa Dolnego

Badania na terenie siedziby rycerskiej Porajów, były prowadzone przez Czesława Strzyżewskiego i trwały od 1990 do 2001 r. Najcenniejszych znalezisk dostarczyło przede wszystkim stanowisko 21, zlokalizowane na jednym z zespołu czterech wzgórz w niedalekiej odległości od doliny Wełny i Jeziora Jankowskiego. Odkryto tam zabudowania datowane na XV- XVIII w²⁷.

Już w pierwszym sezonie badań, przy północno-wschodniej ścianie budynku o konstrukcji kamienno-drewnianej z glinianą podłogą, odkryto zbiór ok. 168 kafli płytowych, z tego 70 zachowanych w znacznym stopniu, w tym kafle ażurowe, oraz garnkowe. Nieco na północ odkryto relikty ceglano-piec hypokaustycznego, a jeszcze dalej na północ, w złożu wtórnym, fragmenty drugiego

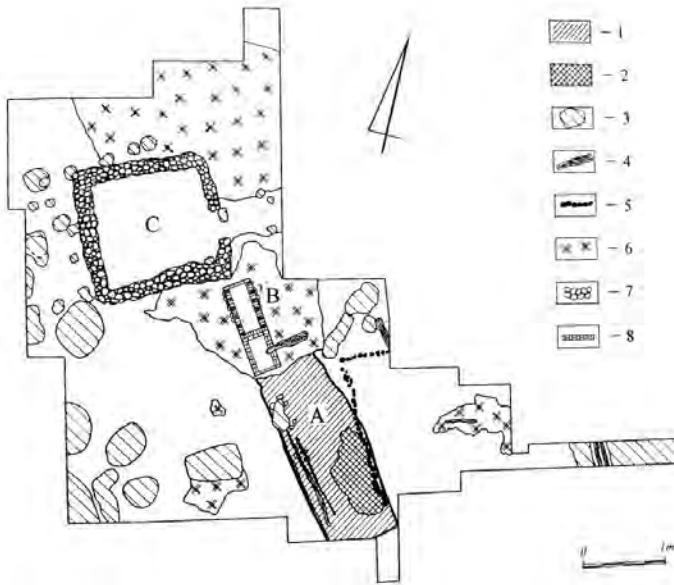
---

²⁴ M. Żemigala, *Ogrzewanie piecowe ...*, s. 14-15.

²⁵ Tamże, s. 18-19, 21.

²⁶ Tamże, s. 19.

²⁷ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...* s.11.

Ryc. 2. Jankowo Dolne, stan 21.: A- dwór XV- wieczny; B- piec *hypocaustum*; C- dwór XVI- wieczny; 1- gliniana podłoga izby; 2- rumowisko zespołu pierwszego; 3- obiekty archeologiczne; 4- spalone drewno; 5- kamienna podwalina ściany; 6- rumowisko gliny; 7- kamienny fundament; 8- cegły gotyckie.

Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego...*, s. 11, rys. Ł. Drzewiecka- Janoszek.

zbioru kafli, niestety poważnie zniszczonych w wyniku kopania fundamentów pod dwór XVI wieczny (ryc.2), (zachowało się jedynie 5 egzemplarzy kafli z całą płytką lirową)²⁸.

²⁸ Tamże , s. 17-18.

Zespół 1 jest datowany na II ćwierć XV w. Kafle zostały wykonane z gliny żelazistej, która po wypaleniu osiągnęła kolor jaskrawo czerwony. Komory są zakończone okrągłym otworem. Po bokach posiadały otwory na druty. Połączenie komory z płytką licową wzmocnione jest paskiem gliny nałożonym metodą ślizgową, a nie ugniataaniem, co świadczy o kunszcie wytwórcy. Na kafle naniesione są ciemnozielona, jasno i ciemnobrązowa oraz żółta i czerniawa polewa. Występują także egzemplarze bez szkliwienia. Zbiór reprezentują kafle wypełniające środkowe, wypełniające narożne i elementy wieńczące w kształcie trójkąta²⁹.

Zbiór zniszczonych fragmentów ze złoża wtórnego (zespół 2) datowany jest na III ćwierć XV w. Jest on, pod względem technologicznym, słabszy od poprzedniego. Ścianki komór i płytki licowe są grubsze. Przełom jest dwubarwny. Centralna część przełomu ma kolor szarobrunatny, co świadczy o niedostatecznym wypaleniu³⁰. Otwory komór mają czworokątny kształt³¹. Wałki gliny, przy połączeniu komory i płytki licowej, w tym przypadku są ugniataane. Kafle są szkliwione polewami w kolorach: zielonym i brunatnożółtym. Niektóre egzemplarze nie są pokrywane szkliwem. Wątpliwości wzbudza, wspomniane

---

²⁹ Tamże, s. 18-19.

³⁰ M. Dąbrowska, *Kafle i piece kaflowe ...*, s. 198.

³¹ Cz. Strzyzewski, *Kafle gotyckie z ruin dworu w Jankowie Dolnym ...*, s. 268.

przez T. Janiaka, szkliwienie w kolorze białym, które ma pokrywać nie tylko kafle wypełniające środkowe, ale też gzymsowe i elementy wieńczące³². Aby otrzymać taki kolor, roztwór polewy musi zawierać okreśłą ilość tlenu cyny, który wprowadzono dopiero na początku XVI w., co jest sprzeczne z zaproponowanym datowaniem³³. Płytki li-cowe polewano dosyć niestarannie. W jednych ich czę-ściach warstwa jest grubsza, a w innych miejscach widać niedociągnięcia³⁴.

Pomijając przedstawienia heraldyczne, w ornamencie obecne są również sceny o tematyce religijnej i rycerskiej, np. św. Jerzy walczący ze smokiem, św. Marcin, pelikan karmiący młode, scena Adama i Ewy w raju, Zwiastowanie NMP, scena pokłonu trzech króli, wyobrażenie św. Mał-gorzaty, aniołów, oraz przedstawienie ukrzyżowania Chry-stusa i inne motywy. Sceny rodzajowe pokazują m.in. mu-zyków grających na instrumentach, zaślubiny, dworzan i giermka z koniem, oraz zwierzęta i stwory fantastyczne. Występują także elementy architektury, plecionki itp³⁵. Na niektórych kaflach występują fragmenty inskrypcji .

---

³² T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Pol-skiego ...*, s. 19-20.

³³ M. Dąbrowska, *Kafle i piece kaflowe ...*, s. 203-204.

³⁴ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Pol-skiego ...*, s. 19-20.

³⁵ Cz. Strzyżewski, *Kafle gotyckie z ruin dworu w Jankowie Dolnym...*, s. 271.

Podobne zdobienie płytki licowej występuje m.in. w Ujeździe k. Tomaszowa Mazowieckiego³⁶.

2.4. Zespół kafla z Gniezna

W Gnieźnie, kafle gotyckie były odkrywane w różnym czasie, na różnych stanowiskach i są to głównie fragmentaryczne znaleziska³⁷.

Najliczniejszego odkrycia dokonano na stanowisku Gniezno 22, na którym badania były prowadzone przez Tomasza Sawickiego w latach 1993- 1996. Stanowisko ulokowano w strefie brzegowej dawnego Jeziora Świętego u zachodniego odnóża Wzgórza Lecha (ryc.3)³⁸.

Zbiór kafla liczy kilkaset egzemplarzy podzielonych pod względem technologicznym na siedem zespołów datowanych na XV w³⁹.

Zespół I pod względem technologicznym jest podobny do zespołu 1 z Jankowa Dolnego. W skład tego

³⁶ M. Garas, *Zespół kafla gotyckich z Ujazdu koło Tomaszowa Mazowieckiego*, Acta Universitatis Lodzianis. Acta Archaeologica, nr 27, 2010, s. 195.

³⁷ Stanowiska te to: 15c; 208 (daw. 3a); 47a ; 3b; 74; 15d; 15; 224 (daw. 50a); 7c, 25 ;40; 15a; 15c; 17a; 13b; 230; 7; 209; 49; 237; 4; 227; 230; 34a; 225.; T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie*, Gniezno 2003, s 8-13.

³⁸ T. Sawicki, *Kafle gotyckie i renesansowe z Gniezna*, [w:] *Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich*, Gniezno 1993, s. 42.

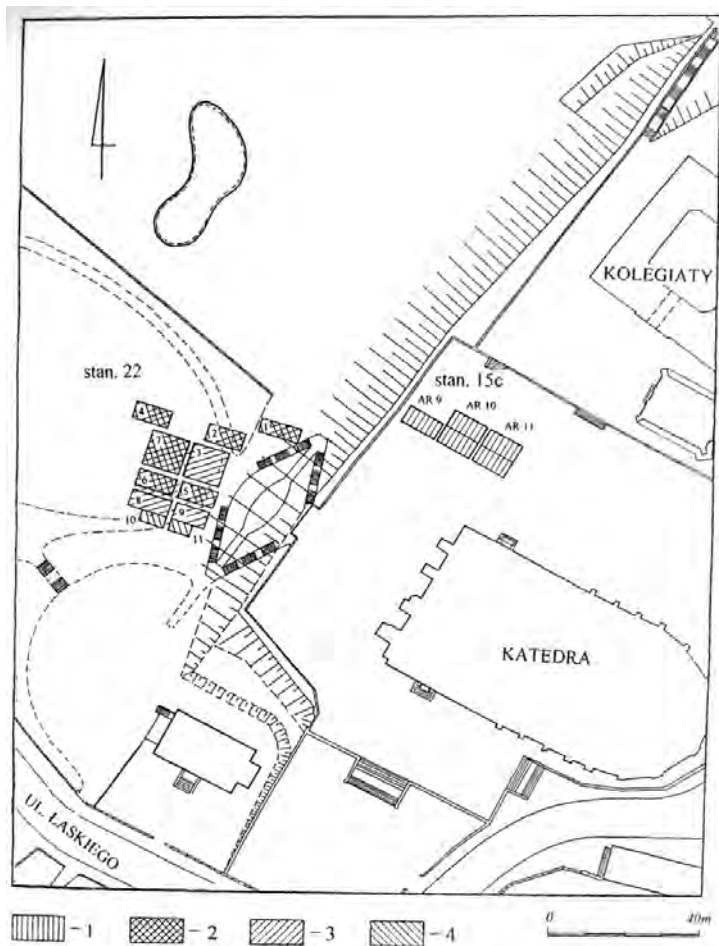
³⁹ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...* ,s. 20.

zbioru wchodzi 71 kafli płytowych wypełniających środkowych w tym 8 ażurowych. Zbiór ten wydatowano na II ćwierć XV w. Komory kafli wypełniających środkowych zakończone są kolistymi otworami. Na łączeniu komory i płytki licowej wałek gliny jest równie starannie doklejony, jak w przypadku zbioru jankowskiego. Na kafle naniesione są ciemno i jasnobrązowe, ciemnozielone, żółte i czerniawe polewy. Niektóre egzemplarze pozbawione są polew. Kafle ażurowe mają identyczne wymiary, jak te z Jankowa Dolnego⁴⁰.

Następny zespół (zespół II) stanowi zupełnie przeciwieństwo do pierwszego i datowany jest na ok. połowę XV w. Kafle sprawiają wrażenie niestarannie wykonanych. Ścianki komór mają różną grubość, a otwór jest nierówno zakończony. Faktura i kolor przełomu przypomina cegłę. Domieszka jest tutaj średnio i gruboziarnista. Na ściankach komór widać chaotyczne zygzakowate znaki, wykonane nerwowym ruchem. Wałek gliny we wnętrzu jest ugniatany palcami rzemieślnika. Wytwórca pozostawił również ślady wygładzania wewnętrznej strony płytki licowej ręką. Polewy mają barwę ciemnozieloną i oliwkową oraz czerniawą. Podobnie jak w przypadku kafli z Jankowa, wzbudza wątpliwości, wydzielona przez T. Janiaka polewa biała. Opilki miedziane na niektórych kaflach

---

⁴⁰ Tamże , s. 20-21.

Ryc. 3. Gniezno, stan. 15c i 22- rozmieszczenie wykopów archeologicznych; 1- badania 1948-1953 r.; 2- badania 1993 r.; badania 1994 r.; 4- 1995.

Źródło: . Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego...*, s. 10, rys. Ł. Drzewiecka- Ranozek.

polewanych szkliwem świadczą o niestaranności przygotowania roztworu. W niektórych przypadkach polewy poczerniały. Na cały zbiór składają się 63 kafle wypełniające środkowe, fragmenty kafli narożnych oraz 2 gzymsowe⁴¹.

Kolejny zespół (zespół III) liczy 70 kafli wypełniających, 5 gzymsowych i 4 fryzowe (w tym jeden narożny). Komory nie mają zachowanych krawędzi, po bokach mając znak wykonany wielożębnym narzędziem. Wałki gliny na styku komory i płytki licowej są przylepione ruchem ślizgowym, podobnie jak w zbiorze drugim z Jankowa Dolnego. Wałki te na stykach prostopadłych do siebie ścian nachodzą na siebie. Kafle polewane są na kolory: zielony, seledynowy, brązowy, czerniawy i biały. Zbiór ten datowany jest na lata 60- te/ 70-te XV w⁴².

Zespół IV reprezentowany jest przez 21 kafli wypełniających i 8 gzymsowych. Odróżniającymi cechami są tutaj charakterystycznie wryte na zewnętrznej stronie komory, znaki przypominające litery „X” i „S”. Przełom ma barwę ciemnoceglastą. Szkliwa występują w kolorach zielonym, ciemnobrązowym, białym i czerniawym. Zestaw tych kafli datowany jest na II poł. XV w⁴³.

Następny, V zespół to 77 kafli wypełniających środkowych, 3 narożne i 7 gzymsowych. Przełom kafli ma kolor beżowo-piaskowym. Komory posiadają na zewnętrznej

---

⁴¹ Tamże, s. 21.

⁴² Tamże, s. 21-22.

⁴³ Tamże, s. 22.

stronie znak w kształcie litery „W”. Cechą charakterystyczną kafli w tym zbiorze jest brak polewy na płytkach licowych. Zbiór datowany jest na lata 1490- 1495⁴⁴.

VI zespół reprezentowany jest przez 23 kafle wypełniające środkowe, 4 wypełniające narożne, 6 gzymsowych i 22 fryzowe. Komory mają stosunkowo cienkie ścianki, a ich skraje mają kształt czworoboku. Na komorach niektórych kafli znajdujemy faliste znaki. Polewy mają kolory: zielony, oliwkowy, ciemnobrązowy i czerniawy. Na niektórych egzemplarzach szkliwo jest naniesione niestannie. W pewnych miejscach jest go więcej, w innych mniej. Zespół datowany jest na koniec XV w. (przełom XV/ XVI w.)⁴⁵.

Ostatni, VII zespół, którego datowanie to początek XVI w, reprezentuje 20 kafli wypełniających środkowych. Kafle zostały dobrze wypalone. Komory mają cienkie ścianki. Lica kafli mają grubą warstwę szkliwa w kolorach: zielonym, oliwkowym, jasno i ciemnobrązowym oraz żółtym, które pokrywa dość prymitywny, pod względem wykonania, ornament⁴⁶.

Na stanowisku Gniezno 22 odnaleziono także egzemplarze niezakwalifikowane do żadnego z powyższych zespołów.

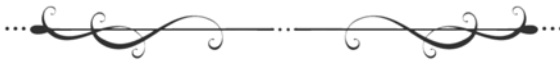
---

⁴⁴ Tamże, s.22- 23.

⁴⁵ Tamże, s. 23-24.

⁴⁶ Tamże, s. 24.

Poza licznymi kaflami pokazującymi elementy herbowe, wszystkie zespoły gnieźnieńskie mają podobne zdobnictwo co inne zespoły, z innych miejscowości. Mamy do czynienia z przedstawieniem realnych i fantastycznych stworzeń, np.: jeleni, lis, niedźwiedź, psy, gryf, jednorożec, feniks i hybrydy z rybim ogonem. Wyobrażenia o tematyce religijnej to, np.: Pokłon trzech króli, Niewiasta Apokaliptyczna, Maria z głową św. Wojciecha nabita na pal, św. Maria Magdalena w bramie Magdala. Występują także sceny mitologiczne: Sąd Parysa i Minotaur w labiryncie. Obecne są przedstawienia Św. Jerzego i św. Marcina. Ornamenty figuralne pokazują np. muzykantów, zaślubiny, pary dworskie w tańcu, jeźdźców i błazna z dudami. Kafle fryzowe posiadają blankowanie lub występują z lilijkami zwróconymi ku dołowi, posiadają motywy słońca, księżyca i rozety, oraz wyobrażenie twarzy Chrystusa⁴⁷.

---

⁴⁷ Tamże, s. 28- 32.

ANALIZA PRZEDSTAWIEŃ
HERALDYCZNYCH
NA KAFLACH
W OMAWIANYCH
ZESPOŁACH

**3.1. Podstawowa terminologia i nomenklatura
heraldyczna**

Aby móc zająć się opisem przedstawień heraldycznych na kaflach piecowych, trzeba poznać elementy, wygląd, a także terminologię wykorzystywaną w opisie, pochodzenie i ewolucję samego herbu. Przedstawiona poniżej terminologia i elementy są przy jakimkolwiek przedstawieniu heraldyki nieodzowne, dlatego trzeba nawet pokrótce je scharakteryzować. W tym rozdziale opisany będzie klasyczny skład elementów przedstawienia heraldycznego

oraz zasady jego opisu. Przedstawione niżej informacje pozwalają scharakteryzować każdy średniowieczny herb.

Heraldyka jest nauką pomocniczą historii, badającą początki, rozwój, znaczenie społeczno-prawne oraz zasady kształtowania plastycznego herbów. Nazwa pochodzi od niemieckiego słowa *herold*. Tak też nazywała się osoba, która podczas turniejów rycerskich wywoływała rycerzy i sprawdzała pochodzenie herbu uczestnika. W celu identyfikacji sporządzali księgi turniejowe lub tzw. role herbowe- długie pergaminowe zwoje z barwnymi wizerunkami herbów, które przynoszą początek dzisiejszym herbarzom¹.

Ojcem polskiej heraldyki, według niektórych badaczy, jest Jan Długosz. Jest On autorem „*Klejnotów Królestwa i rycerstwa polskiego*”, pierwszego systematycznego opisu herbów ziem, kapituł oraz rycerstwa². Twórczość pierwszego w Polsce autora- heraldyka przypada na wiek XV³. Wtedy to widzimy ukształtowanie się wszystkich elementów przedstawienia heraldycznego, tj. tarczy, godła i hełmu z klejnotem⁴.

---

¹ A. Kulikowski, *Heraldyka szlachecka*, Warszawa 1990, s. 9.

² S. Kuczyński, *Herby w twórczości Jana Długosza*, [w:] *Sztuka i ideologia w XV w.*, Warszawa 1978, s.211.

³ J. Bieniak, *Heraldyka szlachecka przed Długoszem*, [w:] *Sztuka i ideologia w XV w.*, Warszawa 1978, s.165.

⁴ J. Szymański, *Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego*, Warszawa 1993, s. 11.

Polskie herby są przedstawiane nie tylko w dziele Długosza, ale również w herbarzach obcych. Należy tutaj wspomnieć o „Herbarzu Złotego Runa” (franc. *Grand Armorial équestre de la Toison d'or*), domniemanym dziele Jeana Lefèvre de Saint-Remy, powstałym na burgundzkim dworze Filipa III Dobrego w latach 1429-1461 zawierającym aż 53 polskie herby⁵. Drugim znamienitym przykładem jest Kronika soboru w Konstancji autorstwa Ulricha Richentala (*Chronik des Konzils zu Konstanz 1414-1418*)⁶.

Problematyką heraldyczną zajął się już w XIX w. Joachim Lelewel⁷. Następnie, tą problematyką, zajęli się Franciszek Piekosiński⁸. W XX wieku podobne próby ustalenia terminologii podejmowali Helena Polaczkówna⁹, oraz najbardziej współczesny Adam Heymowski¹⁰. Dzięki tym ba-

---

⁵ Tenże, s. 15, za D. Niemiec, *Gotycka posadzka z XV wieku w kościele Dominikanów w Krakowie dziełem wielkopolskiego warsztatu ceramicznego?*, [w:] *Gemma Gemmarum. Studia dedykowane profesor Hanni Kóćce-Krenz*, cz.2, s. 852.

⁶ U. von Richental, *Concilium zu Constenz [Chronik des Konstanzer Konzils]*, Augsburg 1483 [w:] <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/ir00196000/0001?sid=01a6fd56d889f6ba94adc8beb2d17450>; stan na: 11.09.2017 r.].

⁷ J. Lelewel, *Herby w Polsce*, [w:] *Polska- dzieje i rzeczy jej*, T. IV, Poznań 1856, s. 241- 286.

⁸ F. Piekosiński, *Heraldyka polska wieków średnich*, Kraków 1899, s. 22- 345, 367-403.

⁹ H. Polaczkówna, *Stemmata Polonica- rękopis nr. 1114 Klejnotów Długosza w Bibliotece Arsenatu w Paryżu*, Lwów 1926, s. 4-24.

¹⁰ A. Heymowski, *Herbarz Inflant Polskich z roku 1778*, Buenos Aires–Paryż 1964.s. 11- 12.

daniom, mamy możliwość opisu klasycznych przedstawień heraldycznych z epoki Długosza.

Centralnym i najważniejszym elementem przedstawienia heraldycznego jest tarcza. Tarcza tak jak inne elementy przechodziły ewolucję. Pierwszymi były tarcze normańskie i migdałowate. W XIV w. występowały tarcze ostrołukowe, których wygięte boki łączyły się ostro u podstawy, tarcze z wybrzuszonymi krawędziami, oraz tarcze w kształcie wydłużonego, odwróconego ostrołuku o ściętej podstawie. Rozkwit sztuki heraldycznej nastąpił za panowania Kazimierza Wielkiego. Dominowała wtedy tarcza pochodząca od trójkąta różniąca się od wczesnogotyckiej zmniejszonymi proporcjami. Występowały dwa warianty: pierwszy w kształcie ściętej w pół mandorli, drugi z wybrzuszonymi bokami, wyższy od poprzedniego wariantu. Kształt przyjęty za klasyczny posiadał prostokątną głowicę, z równoległymi bokami, które przechodziły w ostrołuk na wysokości $2/3$, później w połowie. W trzeciej dekadzie XV w. podstawa zmienia się w półkolistą. W następnej dekadzie tegoż stulecia, pojawia się w wariantach lekko wklęsłych, za to w połowie wieku znowu boki idą równolegle i zaokrąglają się dopiero u podstawy. W tym samym czasie upowszechnił się wariant lekko ostro łukowy. W ostatniej dekadzie XV w. widzimy uporządkowanie osi symetrii.

Najczęściej boki profilowano w kształt litery „S”, z wybrzuszonymi bokami na dole i ściętymi narożami¹¹. Częstym elementem występującym w połączeniu łuków w podstawie jest charakterystyczny jęczyzek¹².

W klasycznej heraldyce, rozróżnia się dwa podstawowe elementy w środku tarczy- godło, czyli postacie antropo i zoomorficzne, rośliny uzbrojenie lub inne sprzęty, oraz figury heraldyczne, z których na pierwszym miejscu wyróżniamy podział tarczy za pomocą prostych cięć, lub pasm, które noszą tytuł figur zaszczytnych¹³.

Tarczę dzieloną w pół pionowym, prostym cięciem, nazywamy dwudzielną w słup, natomiast cięciem poziomym dwudzielną w pas. W podziałach ukośnych stosujemy terminy- tarcza dwudzielną z prawa w skos i dwudzielną z lewa w skos. Analogicznie wygląda podział na trzy części. Tak tarczę dzieli również rosocha (linie przypominające literę „Y”). Na cztery części tarczę dzieli krzyż lub rzadziej, krzyż w skos¹⁴.

Podstawowe figury zaszczytne podobne są do podziałów tarczy za pomocą prostych cięć, z tą różnicą, że są to grube pasma. Głowica to pasmo zajmujące 1/3 tarczy od

---

¹¹ P. Mrozowski, *O sztuce i stylizacji heraldycznej w Polsce XIV- XVI w.*, [w:] „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego nowej serii”, t. 1 (12), 1993, s. 80-87.

¹² J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2001, s. 653.

¹³ A. Heymowski, *Herbarz Inflant Polskich ...*, s. 11.

¹⁴ A. Kulikowski, *Heraldyka szlachecka ...*, s 36.

góry, podstawa to pasmo od dołu, a po boku to pobocznicza. Takie figury niedotykające tarczy nazywamy bierzwi-
nami. Otok to obramowanie niedotykające krawędzi tar-
czy, a dotykające to skraj. Krokiew przypomina odwró-
coną literę „V”¹⁵.

Zaobserwować możemy modyfikacje powyższych fi-
gur, przez zmianę położenia w polu tarczy, zmianę rozmia-
rów, czy pomnożenie figur przy równoczesnym zmniejsze-
niu¹⁶.

Inne figury to tzw. mobilia. Wywodzą się z wyobra-
żeń człowieka, fauny i flory, martwej natury oraz tzw.
wszechświata. Człowiek przedstawiony jest w postaci ryce-
rza, świętego lub postaci mitologicznej. Występują rów-
nież pojedyncze części ciała jak ręka czy noga. Zwierzęta
z reguły pokazywane są według średniowiecznych wzorów
malarskich. Heraldyka wykorzystuje zarówno stworzenia
naturalne jak i chimeryczne oraz mitologiczne. Fauna
i flora reprezentowana jest przez całe lub w częściach, ro-
śliny naturalne lub stylizowane. Najpowszechniejsze to li-
lia i róża. Pozostają jeszcze motywy określane jako ele-
menty wszechświata np. gwiazda i półksiężyc. Osobną
grupę stanowią przedmioty zbudowane przez człowieka
i narzędzia. Są to budowle o charakterze militarnym, pu-
blicznym i gospodarczym. Do narzędzi zaliczamy ele-

---

¹⁵ A. Heymowski, *Herbarz Inflant Polskich ...*, s. 11.

¹⁶ J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii ...*, s. 658- 659.

menty uzbrojenia rycerskiego, przy zachowaniu naturalnych kształtów. Stosunkowo nielicznie prezentują się narzędzia gospodarcze i rzemieślnicze¹⁷.

Elementami wieńczącymi tarczę są hełm i klejnot. Hełm w heraldyce wywodzi się bezpośrednio od hełmu noszonego przez rycerza, czyli najważniejszej obronnej części uzbrojenia. Mimo ogromnej ilości form, tylko kilka zostało zastosowanych w heraldyce tj. garnczkowy, tzw. żabi pysk oraz prętowy posiadający kratownicę¹⁸.

Hełm garnczkowy jest najstarszym przedstawionym hełmem, znanym wyłącznie z pieczęci. Z hełmu garnczkowego, na przełomie XIV i XV w. wyewoluowały dwa typy hełmów- hełm wielki i tzw. „żabi pysk”. Hełm wielki powstał przez rozbudowanie kołnierza i spłaszczenie dzwonu. „Żabi pysk” charakteryzował się płaskim i szerokim dzwonem oraz silnym zwężeniem płyt poniżej wizjera. Powstała w ten sposób forma swojego rodzaju dzioba na wysokości oczu¹⁹.

Hełm uwieńczony jest klejnotem, również zwanym cymerem., który pojawił się na początku XIV w. W polskiej heraldyce wyróżniamy ich trzy typy: 1. Identyfikacyjny z godłem na tarczy (tautologiczny), 2. Różniący się od godła herbowego, 3. Klejnoty ozdobne, czyli pióra strusie,

---

¹⁷ Tamże, s. 659.

¹⁸ A. Kulikowski, *Heraldyka szlachecka ...*, s. 175, 179.

¹⁹ P. Mrozowski, *O sztuce i stylizacji heraldycznej ...*, s. 92-93.

rzadziej pawie, tzw. pawi ogon. Klejnoty, podobnie jak godła, można podzielić tematycznie: postacie ludzkie, zwierzęce, narzędzia pracy, rośliny itp²⁰.

Innym elementem wieńczącym są korony oraz kapelusze u duchowieństwa. W XV w. korona herbowa w Polsce pojawiała się rzadko i to w herbach wysokich urzędników. W najstarszych przekazach łączyła hełm z klejnotem, trzymając kapucę czyli pokrowiec osłaniający hełm. Korona była otwarta i zmieniała się wraz ze wzorami w sztuce. Powszechnie stosowana była w XVI w²¹. Herb Papieża wieńczony jest tiarą, czyli potrójną koroną. Za herbem skrzyżowane są klucze złoty i srebrny. Biskupi i opaci infuły, a za herbem skrzyżowane są pastorał i krzyż (krzyż podwójny u arcybiskupów). Ponad tymi elementami występował już w XIV w. kapelusz z szerokimi kremami²².

Dekoracyjną częścią przedstawienia heraldycznego są labry. To zwykle długie i szerokie wstęgi, wychodzące na boki spod hełmu. Wycinano je tak, żeby przypominały formy organiczne- postrzępione krawędzie miały przypominać liście akantu. Innym wariantem są długie pędy przycinane w drobne listki. W XV w. labry przycinano w kształt winnej latorośli²³.

---

²⁰A. Kulikowski, *Heraldyka szlachecka ...*, s. 186-188, 192.

²¹J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii ...*, s. 666; A. Kulikowski, *Heraldyka szlachecka ...*, s. 183

²²J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii ...*, s. 667.

²³P. Mrozowski, *O sztuce i stylizacji heraldycznej ...*, s. 94.

Znajomość terminologii heraldycznej ma niewiele sensu bez znajomości zasad opisu czyli tzw. blazowania (z franc.- objaśniać, opisywać herb). Strony omawianego herbu opisujemy z perspektywy trzymającego tarcze. Od owej tarczy rozpoczynamy opis. W następnej kolejności godło i klejnot. Tarcze dzielone w słup opisujemy od pola prawego, a dzieloną w pas od pola górnego. Naturalnym kierunkiem figur jest prawa strona. Jeżeli jest ona odwrócona jest to nadwyręzenie lub błąd rysownika. Nadwyręzeniem nie jest nawet wielokrotne powtórzenie danej figury. Przy opisie uwzględnia się zmianę ustawienia figur uznanych za statyczne np. półksiężyc usytuowany jest zwykle rogami, a podkowa barkiem do góry i przy ich odwróceniu trzeba to zaznaczyć. Zwierzęta na herbach polskich mają określony wygląd i często przedstawiane są z profilu w pozycji do ataku, np. gryf, czasem *en face*²⁴.

Zestawiając luzem kilka herbów przestrzega się tzw. kurtuazji heraldycznej. Polega to na pochyleniu tarcz i hełmów z klejnotami ku sobie, lub ku herbowi osoby najzaszczytniejszej²⁵.

Ozdobami herbu, które nie mają istotnego znaczenia to np. trzymacze. Pojawiają się w XV w. Są to postacie alegoryczne lub zwierzęce, podtrzymujący tarczę, klejnot lub

---

²⁴ A. Kulikowski, *Heraldyka szlachecka ...*, s.38-39.

²⁵ J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii. Od schyłku IV do końca XVIII w.*, Warszawa 1976, s. 541.

koronę. Stosowane w Polsce do herbów królewskich, czasem miejskich, a najrzadziej szlacheckich²⁶

3. 2. Przedstawienia herbów rycerskich

Awdaniec

Herb Awdaniec widnieje na kaflu z zespołu gnieźnieńskiego zespołu V. Płytką licową tego kafla ma wymiary 16,7 x 17 cm i jest nieszkliwiona. Widnieje na niej tarcza herbowa, której kształt jest wyznaczony przez cienką wypukłą linię (Fot. 1)²⁷. Przedstawienie to widnieje także w III zespole gnieźnieńskim oraz na egzemplarzu z Kruchowa²⁸.

Herb jest opisywany: „ w polu czerwonym łąkawica srebrna ”²⁹.

Belina

Herb ten zdobi dwie płytki licowe w zbiorze bolesławieckim, które zachowały się fragmentarycznie³⁰.

---

²⁶ J. Szymański, *Nauki pomocnicze historii ...*, s. 668.

²⁷ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 33, s. 57.

²⁸ Tamże s. 35.

²⁹ S. Górzyński. J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej*, Warszawa 1992, s. 35.

³⁰ M. Żemigala, *Piec „herbowy” z XVI w. na zamku w Bolesławcu nad Prosną*, „Acta Archaeologica Lodziensia. Mediaevalia Archaeologica”,

Herb opisujemy: „ w polu czerwonym pod krzyżem ćwiekowym luzem srebrnym trzy podkowy złote barkami do siebie”³¹.

Opisywane fragmenty pokazują części barków podków i krzyża. Wszystkie te elementy są wypukłe w stosunku do powierzchni płytki licowej³².

Belina obecna jest na kaflu z zespołu V kafla gnieźnieńskich. Płytką licową ma wymiary 16,5 x 16,8 cm. Nie jest ona szkliwiona. Widnieje na niej tarcza gotycka z podstawą w kształcie ostrołuku. Jej kształt jest wyznaczony przez cienką wypukłą linię (Fot. 2)³³.

Brochwicz

Przedstawienia herbu Brochwicz występują w zbiorze gnieźnieńskim. Pierwszy opisywany egzemplarz należy do zespołu I. Płytką licową nie jest szkliwiona. Wymiary jej wynoszą: 16,3 x 16,4 cm. Ornament okala ramka w postaci cienkiej wypukłej linii, która jest stylizowana na tarcze herbową³⁴.

Łódź 1986, s.15.

³¹ J. Szymański, *Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego*, Warszawa 1993, s. 78.

³² M. Żemigala, *Piec „herbowy”...*, s. 16; tamże, tabl. I., s. 29.

³³ T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 34, s. 57.

³⁴ Tamże il. 2, s. 49.

Herb jest opisywany: „W polu srebrnym jeleń czerwony w biegu”³⁵. Na tym egzemplarzu głowa jelenia jest przebita mieczem. Taki wariant widnieje również w 1 zespole z Jankowa Dolnego³⁶.

Inne przedstawienie tego herbu znajduje się na licu kafla z gnieźnińskiego zespołu VI. Godło widnieje w tarczy gotyckiej, której podstawa kończy się ostrołukiem. Kształt jej wyznacza cienka wypukła linia. W tym przypadku jeleń herbu Brochwicz jest zgodny z opisem heraldycznym. Płytką licowa jest szkliona polewą w kolorze ciemnozielonym. Ma ona wymiary 15,9 x 16 cm (Fot. 3)³⁷. Brochwicz obecny jest na kaflach z II zespołu Jankowskiego oraz III i VI zespołu gnieźnińskiego. Widnieje także na egzemplarzu niezakwalifikowanego do żadnego zespołu ze stanowiska Gniezno 22³⁸.

Herb hrabiów Cyllejskich

Omawiany egzemplarz należy do zbioru 1 z Jankowa Dolnego. Płytką licowa ma wymiary 16,7 x 17,1 cm. Szkliona jest na kolor ciemnobrazowy. Przedstawia on

---

³⁵ S. Górzyński, J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej* ..., s. 42.

³⁶ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego* ..., s. 35.

³⁷ Tamże, il. 1, s. 49.

³⁸ Tamże, s. 35.

Fot. 1. Przedstawienie herbu Awdaniec. Stan. Gniezno 22.
Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 33 ; fot. J. Andrzejewski.

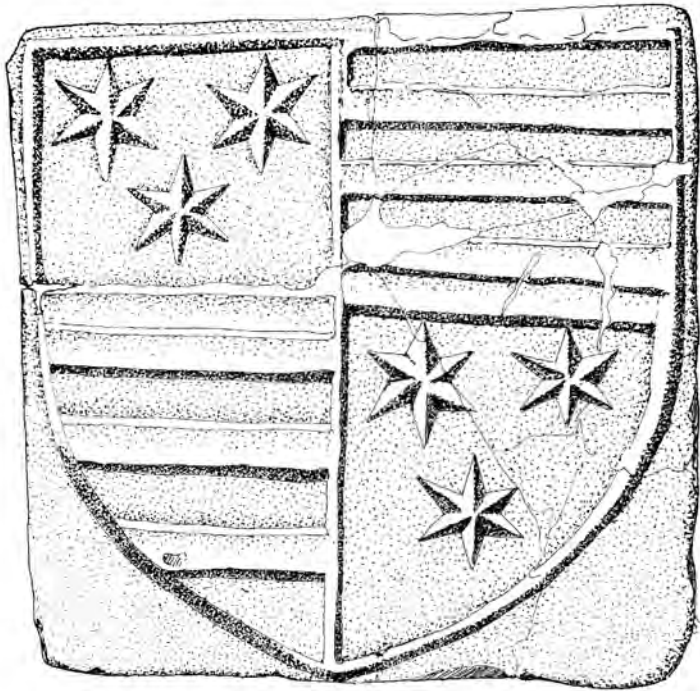

Fot. 2. Przedstawienie herbu Belina. Stan. Gniezno 22.
Źródło: T. Janiak, *Kasle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...*, il. 34 ; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 3. Przedstawienie herbu Brochwicz. Stan. Gniezno 22.
Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...*, il. 1 ; fot. J. Andrzejewski.

Ryc. 1. Przedstawienie herbu Hrabów Cyllejskich. Stan. Jankowo
Dolne 21.

Źródło: T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...*, il. 37 ; ryc. J. Sawicka.

godło w tarczy gotyckiej z podstawą zakończoną ostrołukiem (Ryc.1)³⁹.

Tarcza jest dzielona w krzyż, w polu 1 i 4 niebieskim, trzy gwiazdy złote, w polu 2 i 3 w polu czerwonym paski białe⁴⁰.

Występowanie tego herbu w Polsce jest związane z osobą królowej Anny Cyllejskiej⁴¹. Datowanie tego zbioru pokrywa się na czas w którym przybyła na teren Królestwa, kuzynka królowej Barbara Cyllejska, żona zmarłego cesarza Zygmunta Luksemburskiego, która wygnana z Węgier otrzymała ziemię sandomierską z miastem i zamkiem⁴².

Dębno

W zbiorze bolesławieckim występują fragmenty dwóch płytek licowych przedstawiających herb Dębno⁴³. Na jednej z nich występuje on w tarczy gotyckiej z zaokrągloną lewą stroną podstawy (na podstawie tych fragmentów nie można jednoznacznie stwierdzić, jak wyglądała

---

³⁹ Tamże, il. 37, s. 58.

⁴⁰ http://en.wikipedia.org/wiki/File:Counts_of_Celje_coat_of_arms_%281-4%29.svg; stan na: 12.05.2013 r.

⁴¹ Cz. Strzyzewski, *Kaflę gotyckie z ruin dworu w Jankowie Dolnym...*, s. 271.

⁴² *Jana Długosza kanonika krakowskiego dziejów polskich ksiąg dwanaście*, tłum. K. Mecherzyński, Kraków 1869, t. IV, s.551.

⁴³ M. Żemigala, *Piec „herbowy”...*, s. 15.

podstawa tarczy⁴⁴. Tarcza ta nie posiada linii wytyczającej jej granicę, lecz całe pole jest wypukłe w stosunku do poziomu płytki licowej⁴⁵.

Herb jest opisywany: „ w polu czerwonym krzyż srebrny, z taką samą ławką pod dolnym lewym ramieniem ”⁴⁶. Na fragmentach widoczne są górne i prawe ramię krzyża oraz ławkica⁴⁷.

Owa ławkica to godło herbu Awdaniec, który znajduje się w czwartym polu tarczy. F. Piekosiński podaje za Długoszem, że jest to herb Awdaniec w formie upośledzonej. Według Długosza, jeden z przedstawicieli rodu Awdańców w tatarskiej niewoli spłodził, potomstwo, które po wyjściu na wolność zabrał do ojczyzny. Jednak dzieci te nie mogły używać herbu ojcowskiego w najszlachetniejszym wariantcie, czyli z godłem w centrum tarczy, a w polu najpośledniejszym czyli lewym dolnym. Przez takie upośledzenie Awdańca powstał herb Dębno⁴⁸.

W gnieźnieńskim zespole II przedstawienie to widnieje na kaflu z płytką licową o wymiarach 15,8 x 16,2 cm. T. Janiak podaje, że lico jest szklwione na kolor biały. Krzyż widnieje w tarczy z podstawą półokrągłą. Kształt owej tarczy wyznaczony jest przez kreskowaną bor-

---

⁴⁴ Tamże, s. 16; tamże, tab. II, s. 30.

⁴⁵ Tamże, s. 16.

⁴⁶ S. Górzyński. J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej...*, s. 49.

⁴⁷ M. Żemigala, *Piec „herbowy”...*, tab. II, s. 30.

⁴⁸ F. Piekosiński, *Heraldyka polska wieków średnich...*, s. 41.

diurę. Sam krzyż także jest wypełniony kreskami. Mały fragment łękawicy widnieje w 3 polu tarczy (Fot. 4)⁴⁹.

Doliwa

W zbiorze jarocińskim zachowała się tylko dolna część płytki licowej z przedstawieniem herbu Doliwa. Na tym fragmencie widać ślady po drewnianej matrycy, w dolnym prawym rogu kafla. Długość podstawy płytki licowej ma długość 16,5 cm⁵⁰. Lico pokryte jest brązową polewą. Tarcza herbowa jest obwiedziona cienką wypukłą linią, której podstawa jest półokrągła⁵¹.

Herb jest opisywany: „w polu błękitnym pas srebrny lewo w skos, na którym trzy róże czerwone”⁵². Z trzech róż zachowały się dwie. Skos wyznaczony jest przez wypukłe cienkie linie⁵³.

W zbiorze pochodzącym z zamku w Bolesławcu, herb Doliwa jest spotykany na 4 egzemplarzach kafla⁵⁴. Lica wszystkich kafla z przedstawieniami herbowymi polewane są na kolor zielony⁵⁵, a ten egzemplarz ma wymiary 17

---

⁴⁹ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 39, s. 58.

⁵⁰ *Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich ...*, s. 146.

⁵¹ R. Grygiel, *Piece kafłowe typu rycerskiego ...*, s. 231, il. 4:2.

⁵² S. Górzyński, J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej ...*, s. 50.

⁵³ R. Grygiel, *Piece kafłowe typu rycerskiego...*, il. 4:2, s. 231.

⁵⁴ M. Żemigąła, *Piec „herbowy”...*, s. 15.

⁵⁵ Tamże, s.16

x 20 cm⁵⁶. Godło znajduje się w podobnej tarczy jak na wyżej opisanym kaflu. Pas w skos jest skierowany w przeciwną stronę niż na kaflu jarocińskim (Fot. 5)⁵⁷.

Przedstawienie Doliwy występuje na gnieźnieńskim kaflu z zespołu VI, której płytka licowa ma wymiary 16,6 x 16,8 cm. Polana ona jest zielonym szklivem. Na owej płytce widnieje tarcza tym razem z podstawą zakończoną ostrołukiem. Całe jej pole jest wypukłe poza pasem w skos zawierającym różę⁵⁸. Ponadto Doliwa w podobnej tarczy znajduje się na licach kafla z zespołów IV i V⁵⁹.

Dołęga

Exemplarz z tym herbem, pochodzi z Jankowskiego zespołu 1. Płytką licową kafla ma wymiary 17,1 x 17,4 cm. Polewa ma kolor ciemnozielony. Herb Dołęga jest tu przedstawiony w ukłonie heraldycznym, w tarczy gotyckiej z podstawą półkolistą, której kształt wyznacza cienka wypukła linia. Nad ową tarczą znajduje się hełm, a z jego boków wychodzą labry w postaci pędów roślinnych. Klejnot tworzą strusie pióra (Fot. 6)⁶⁰.

---

⁵⁶ *Kaflę gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich ...*, s. 146

⁵⁷ M. Żemigala, *Piec „herbowy” ...*, s.16; tamże, tab. III, s. 31.

⁵⁸ T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il.40, s.58.

⁵⁹ Tamże, s.35.

⁶⁰ Tamże, il. 76, s. 67.

Herb opisywany jest: „w polu błękitnym podkowa srebrna, na boku której krzyż kawalerski złoty. Ze środka podkowy wychodzi strzała srebrna żełęczem w dół”⁶¹.

Dryja

W zbiorze jankowskim kafel z przedstawieniem tego herbu występuje w zespole 1. Płytką licową ma wymiary 16,8 x 17 cm, a szkliwo na nią naniesione jest w kolorze brązowym. Poraj występuje tutaj w pokłonie heraldycznym w lewo. Godło znajduje się w tarczy, której całe pole tarczy jest wypukłe w stosunku do powierzchni płytki licowej. Tarcza ma podstawę w kształcie półokręgu. Wyżej widnieje hełm z klejnotem, którego tworzą strusie pióra. Spod hełmu odchodzą labry w postaci pędów roślinnych⁶².

Inny wariant przedstawienia herbu Dryja w ukłonie heraldycznym widnieje także na egzemplarzu II zespołu gnieźnieńskiego. Płytką licową tego egzemplarza, ma wymiary 16,6 x 16,8 cm i szkliwiona jest na kolor ciemno-brązowy. Ornament zamknięty jest w cienkiej wypukłej ramce stylizowanej na tarcze herbową. Tarcza z godłem ma kształt przepołowionej mandorli. W klejnocie znajduje się powtórzone godło i strusie pióra. Labry natomiast występują w postaci pędów roślinnych zakończonych liliami

---

⁶¹ S. Górzyński. J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej ...*, s. 51.

⁶² T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 26, s. 55.

(Fot. 7)⁶³. W takim wariancie Dryja występuje w 1 zespole jankowskim oraz w I, II, III i IV zespole gnieźnieńskim⁶⁴.

Herb opisywany jest: „ w polu czerwonym pas lewo skos o błękitnych skrajach na nim trzy kamienie złote oprawione w srebro”⁶⁵.

Na powyższym egzemplarzu pasa i skrajów nie widać podobnie jak na podobnym egzemplarzu z Gniezna z zespołu I. Na tym fragmencie płytki licowej, szkliwionej na kolor ciemnozielony, widnieje fragment tarczy także wypukłej w stosunku do powierzchni płytki licowej. Podobne są pozostałe elementy przedstawienia. Cały ornament zamknięty jest w ramce z cienkiej wypukłej linii. Być może stylizowana była na tarczę herbową⁶⁶.

Kolejny egzemplarz należy do zespołu V. Tarcza znajduje się w centrum płytki licowej w ramce gotyckiej. Kształt tarczy wyznacza cienka wypukła linia. Podstawa tarczy ma kształt ostrołuku. Pas w którym znajdują się kamienie jest wypukły w stosunku do powierzchni płytki licowej. Lico nie jest szkliwione i ma kształt kwadratu o boku 16 cm⁶⁷. Analogia tego przedstawienia znajduje się w zespole III kafli ze stanowiska Gniezno 22⁶⁸.

---

⁶³ Tamże, il. 25, s. 55.

⁶⁴ Tamże, s. 38.

⁶⁵ S. Górzyński, J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej...*, s. 53.

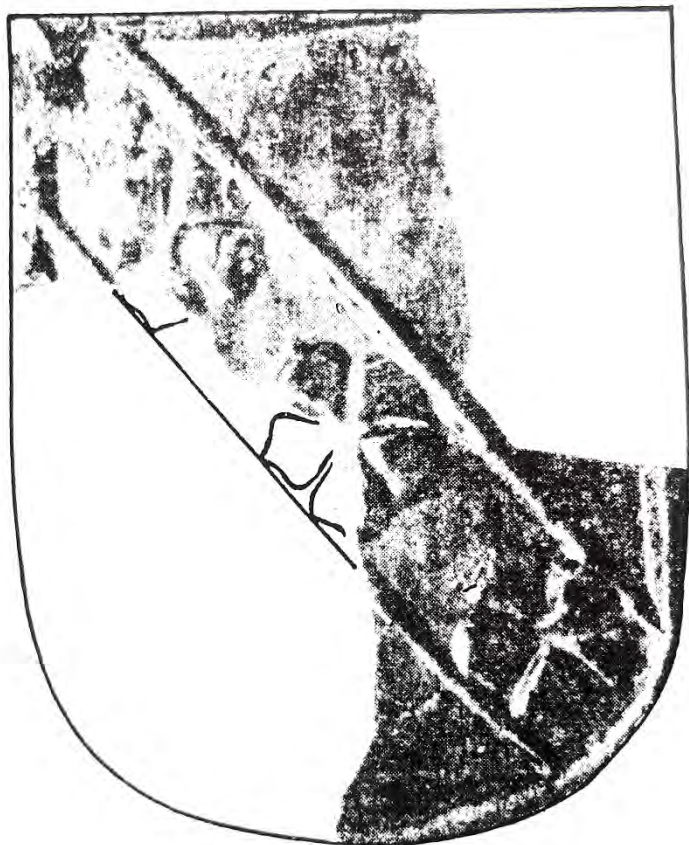
⁶⁶ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego...*, il. 77, s. 68.

⁶⁷ Tamże, il. 116, s. 78.

⁶⁸ Tamże, s. 38.

Fot. 4. Przedstawienie herbu Dębno. Stan. Gniezno 22.
Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...* il. 39 ,fot. J. Andrzejewski

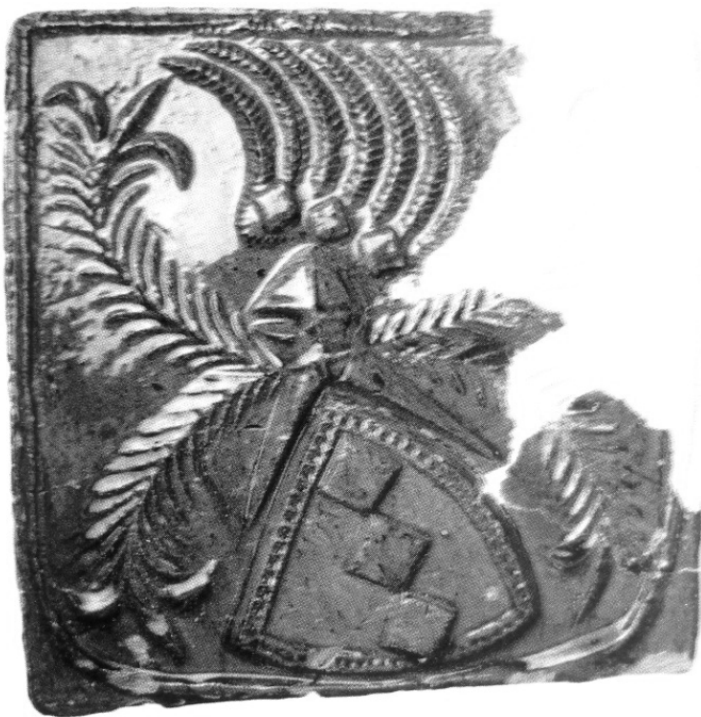

Fot. 5. Przedstawienie herbu Doliwa. Bolesławiec n. Prosną.

Źródło: M. Żemigala, *Piec „herbowy”...*, tab. III.

Fot. 6. Przedstawienie herbu Dołęga. Stan. Jankowo Dolne 21.
Źródło: T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...*, il. 76; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 7. Przedstawienie herbu Dryja w ukłonie heraldycznym. Stan.
Gniezno 22.

Źródło: T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...* il. 25; fot. J. Siczkowski.

W ramce gotyckiej Dryja widnieje na egzemplarzu innego kafla niezakwalifikowanego do żadnego zespołu. Na pasie w polu tarczy zaznaczone są wspomniane skraje. Lico szklwione jest na kolor zielony⁶⁹.

Godzięba

Egzemplarz przedstawiający ten herb w zbiorze z Jarocina ma płytkę licową zachowaną w całości w kształcie kwadratu o boku 16,5 cm⁷⁰, polewanej na kolor brązowy. Tarcza herbu obwiedziona jest cienką wypukłą linią. Posiada wklęsłą głowicę, ścięty prawy narożnik, natomiast podstawa ma kształt ostrołuku zakończonym charakterystycznym językiem⁷¹.

Herb opisujemy: „ w polu czerwonym sosna barwy naturalnej o trzech koronach i pięciu korzeniach”⁷².

Klejnot tego herbu z fragmentów kafla przedstawiającego Godziębę w ukłonie, pochodzi z Gniezna i należy do zespołu I. Płytkę licowa ma wymiary 16,6 x 16,6 cm i szklwiona jest jasnobrązową polewą. Całe przedstawienie jest zamknięte w ramce stylizowanej na tarcze heraldycznej, której kształt wyznacza cienka wypukła linia. W klejnocie

---

⁶⁹ Tamże, il. 94, s. 72.

⁷⁰ *Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich ...* s. 127.

⁷¹ R. Grygiel, *Piece kafłowe typu rycerskiego...*, il. 5:1, s. 232.

⁷² S. Górzynski, J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej...*, s. 57.

widnieje powtórzenie godła. Po fragmencie tarczy z godłem można określić jej kształt jako przepołowionej mandorli. Labry występują w postaci pędów liści (Ryc. 2)⁷³. Takie przedstawienie występuje również na płytce licowej kafła niezakwalifikowanego do żadnego z zespołów ze stanowiska Gniezno 22⁷⁴.

Gozdawa

Fragment z przedstawieniem herbu Gozdawa należy do jankowskiego zespołu 2 kafli. Płytką licową ma wysokość 16 cm, natomiast nie zachowała się cała jej szerokość. Szklivo ma kolor zielony. Godło znajduje się na tarczy, której całe pole jest wypukłe w stosunku do powierzchni płytki licowej (Fot. 8)⁷⁵.

Herb jest opisywany: „ w polu czerwonym dwie lilie srebrne jedna do góry, druga w dół, spojone pierścieniem ”⁷⁶.

---

⁷³ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 78, s. 68.

⁷⁴ Tamże, s. 38.

⁷⁵ Tamże, il. 41, s. 59.

⁷⁶ S. Górzyński. J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej ...*, s. 58.

Gryf

Herb jest opisywany: „ w polu czerwonym gryf srebrny, wspięty w lewo, dziób i pazury złote”⁷⁷. Herb ten jest pochodzenia prusko- pomorskiego⁷⁸.

Herb Gryf występuje na jednym egzemplarzu kafla z Bolesławca⁷⁹. Zachowały się fragmenty głowicy z głową gryfa i prawa dolna część tarczy, z prawą nogą, zadem i ogonem zwierzęcia. Na obydwu fragmentach widzimy cienką wypukłą linie wyznaczająca tarczę. Podstawa owej tarczy, ma kształt półkolisty⁸⁰.

Gryf widnieje na licu kafla z gnieźnieńskiego zespołu VI. Płytką licowa ma wymiary 16,1 x 17,1 cm i szklwiona jest na kolor ciemnozielony. Gryf jest na tym egzemplarzu ujęty w ramkę stylizowaną na tarczę herbową (Fot. 9)⁸¹. Obecny jest także w 1 zespole kafli jankowskich, II gnieźnieńskich oraz na licu kafla niezakwalifikowanego do żadnego zespołu ze stanowiska Gniezno 22⁸². Analogie występują na kaflu z Kruchowa⁸³ oraz według T. Janiaka obecny

---

⁷⁷ Tamże, s. 60.

⁷⁸ A. Zanmierowski, *Herbarz rodowy*, Warszawa 2004, s. 105.

⁷⁹ M. Żemigala, *Piec „herbowy”...*, s. 15.

⁸⁰ Tamże, s. 16; tamże, tab. IV, s. 32.

⁸¹ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 3, s. 49.

⁸² Tamże, s. 35.

⁸³ Tamże, s. 35.

był w zbiorze wystawy z 1928 r. w Muzeum Wielkopolskim w Poznaniu⁸⁴.

Grzymała

Herb Grzymała występuje na fragmentach tylko jednej płytki licowej w bolesławieckim zbiorze⁸⁵. Zachowane są fragmenty zawierające lewy róg tarczy, na którym widzimy lewą blankowaną basztę. Całe pole tarczy jest wypukłe w stosunku do powierzchni płytki licowej⁸⁶. Nie można jednoznacznie stwierdzić jaki wariant godła jest przedstawiony w tym przypadku.

Herb opisywany jest: „ w polu złotym mur czerwony o trzech blankowanych basztach, w bramie rycerz zbrojny z mieczem w prawej i tarczą w lewej ręce”⁸⁷.

Inny kafel z herbem Grzymała należy do jankowskiego zespołu 1. Płytką licową ma wymiary 16,6 x 17,1 cm. Szklivo ma kolor jasnobrązowy. Ornament jest zamknięty w ramkę, której kształt wyznacza cienka wypukła linia. Ramka ta jest stylizowana na tarczę herbową. Trzy blankowane baszty w godle mają taką samą wysokość, a zarys cegieł muru jest wyraźnie zaznaczony

---

⁸⁴ Tamże, s. 35; por. M. Gumowski, *Kafle Średniowieczne w Muzeum Wielkopolskim ...*, s. 150.

⁸⁵ M. Żemigala, *Piec „herbowy” ...*, s. 15.

⁸⁶ Tamże, tab. V, s. 33; tamże, s. 16.

⁸⁷ S. Górzyński. J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej ...*, s. 62.

Ryc. 2. Przedstawienie herbu Godzięba w ukłonie heraldycznym.

Stan. Gniezno 22.

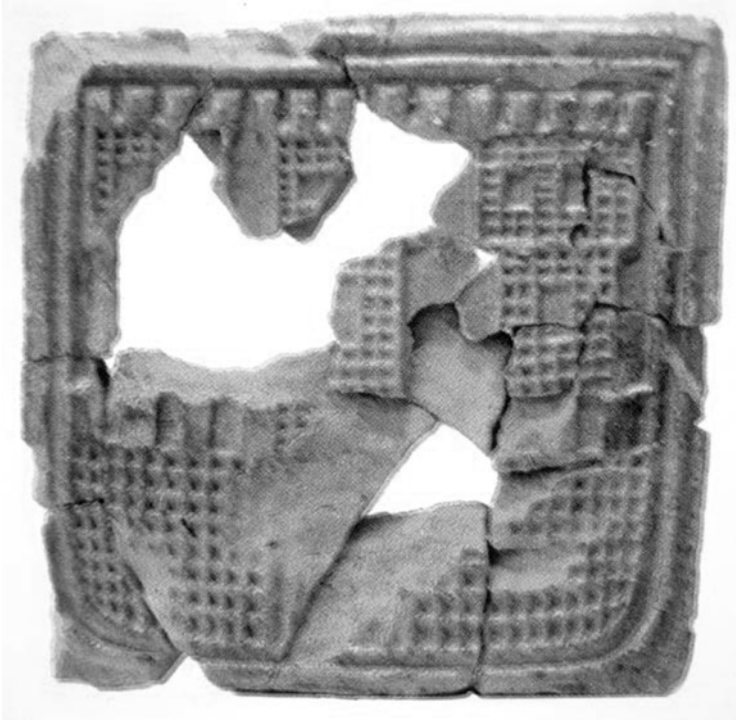
Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...* il. 78; rys. B. Bednarczyk.

Fot. 8. Przedstawienie herbu Gozdawa. Stan. Jankowo Dolne 21.
Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...*, il. 41 ; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 9. Przedstawienie herbu Gryf. Stan. Gniezno 22.
Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...*, il. 3 ; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 10. Przedstawienie herbu Grzymała. Stan. Jankowo Dolne 21.
Źródło: T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...*, il. 5 ; fot. J. Andrzejewski.

(Fot. 10)⁸⁸. Podobne przedstawienia herbu znajdują się na licu kafła z I gnieźnieńskiego zespołu oraz w inwentarzu stanowiska Gniezno 15c⁸⁹.

Jastrzębiec

Płytką licową kafła z tym herbem z Jarocina nie zachowała się całkowicie. Miała ona prawdopodobnie wymiary 16 x 16,5 cm (Fot. 11)⁹⁰. Szkliona była na kolor brązowy. Na licu widnieje tarcza herbowa, która jest obwiedziona cienką wypukłą linią. Owa tarcza posiada ścięty prawy róg i wklęsłą głowicę. Podstawa ma półkolisty kształt⁹¹. W dużej tarczy Jastrzębiec obecny jest na płytkach licowych kafli z zespołu 2 z Jankowa Dolnego oraz z V i VII zespołu gnieźnieńskiego⁹².

Herb Jastrzębiec opisujemy: „w polu błękitnym podkowa złota ocelami do góry, w niej krzyż kawalerski złoty”⁹³.

---

⁸⁸ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 5, s. 50.

⁸⁹ Tamże, s. 35.

⁹⁰ *Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich ...*, s. 127

⁹¹ R. Grygiel, *Piece kafłowe typu rycerskiego...*, il. 5:2, s. 232.

⁹² T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, s. 38.

⁹³ S. Górzyński, J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej...*, s. 68.

W Bolesławcu herb ten widnieje na 3 kablach⁹⁴. Na omawianym egzemplarzu, którego płytka licowa ma wymiary 20 x 20 cm⁹⁵, tarcza herbowa ma prostokątną głowicę, a podstawa zakończona jest jęczyzkiem (fot. 4)⁹⁶.

W 1 zbiorze kafla z Jankowa Dolnego Jastrzębiec występuje na dwóch egzemplarzach kafla. Herb ten zdobi kilka egzemplarzy kafla należących do zespołu 1. Herb Jastrzębiec na jednym z tych kafla, jest w pokłonie heraldycznym w prawo. Płytką licową ma wymiary 16,7 x 17,6 cm. Charakteryzuje się większym stopniem zaawansowania ornamentu. Nad tarczą gotycką z podstawą półkolistą znajduje się hełm przedstawiony z półprofilu i dwie labry w postaci pędów roślinnych⁹⁷. Identyfikowany, przez Cz. Strzyżewskiego, z herbem Wojciecha Jastrzębca, arcybiskupa gnieźnieńskiego z uwagi na obecność jastrzębia w klejnocie⁹⁸. Fragmenty podobnego przedstawienia znajdują się w inwentarzu z badań z Wenecji k. Żnina⁹⁹.

Na drugim kaflu również przedstawienie Jastrzębca występuje w pokłonie, ale tym razem w stronę lewą. Płytką licową ma kształt kwadratu o boku 16, 5 cm i szkliwiona

---

⁹⁴ M. Żemigala, *Piec „herbowy”...*, s. 15.

⁹⁵ *Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich ...*, s. 146.

⁹⁶ M. Żemigala, *Piec „herbowy”...*, tab. VI, s. 34.

⁹⁷ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 27, s. 55.

⁹⁸ Cz. Strzyżewski, *Kafle gotyckie z ruin dworu w Jankowie Dolnym ...*s. 65-66.

⁹⁹ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, s. 38.

jest na kolor ciemnobrązowy. Ten egzemplarz posiada ornament mniej szczegółowy od powyższego. Hełm jest tu pokazany z profilu, a w klejnocie posiada dziewięć piór strusich. Na boki wychodzą po dwie labry w postaci pędów roślinnych¹⁰⁰.

Najciekawsze egzemplarze z omawianym herbem pochodzi z Gniezna. W pierwszym przypadku Jastrzębiec znajduje się w tarczy z podstawą zaokrągloną w centrum płytki licowej. Płytką ma wymiary 14,3 x 14,9 cm. Tarcza widnieje w ramce gotyckiej z motywem ludzkich twarzy w narożnikach. Kafel z tym ornamentem ze stanowiska Gniezno 22 nie jest zakwalifikowany do żadnego zespołu¹⁰¹.

Kolejny egzemplarz z przedstawieniem herbu Jastrzębiec z tego stanowiska również nie jest zakwalifikowany do żadnego zespołu. Herb widnieje w tarczy o podstawie półkolistej, w towarzystwie trzymaczy, w postaci rycerzy. Widoczna jest twarz jednego z nich. Trzyma on miecz w prawej dłoni w drugiej tarczy, a nad nią widnieje hełm. Lico szklwione jest na kolor ciemnozielony (ryc. 5)¹⁰². Tarcza

---

¹⁰⁰ Tamże, il. 79, s. 68.

¹⁰¹ Tamże, il. 91, s. 71.

¹⁰² Tamże, il. 77, s. 73.

herbu Jastrzębiec w obecności trzymaczy występuje na kaflu z inwentarza stanowiska Gniezno 15d¹⁰³ oraz Trzemeszna¹⁰⁴.

Jelita

Płytką licową egzemplarza z tym herbem w zespole jacińskiego zachowała się tylko w swojej dolnej części. Podstawa płytki licowej ma długość 17 cm¹⁰⁵ i szkliwiona jest na kolor czerniawy. Ornament zamknięty jest w cienkiej wypukłej ramce, która po bokach zawiera kratkę. Tarcza herbowa widnieje wewnątrz ramki, a jej granica wyznaczona jest przez cienką wypukłą linię. Podstawa owej tarczy ma kształt ostrołuku zakończonego charakterystycznym języczkiem (Ryc. 4)¹⁰⁶.

Herb Jelita opisujemy: „w polu czerwonym trzy skrzyżowane kopie złote, środkowa żeleźcem w dół”¹⁰⁷.

W gnieźnieńskim zespole I herb ten pokazany jest w ukłonie heraldycznym. Niestety zachowały się fragmenty, na którym widnieje jedynie klejnot. Klejnotem herbu Jelita jest rogaty kozioł. Ponadto na płytce licowej,

---

¹⁰³ Tamże, s. 38.

¹⁰⁴ M. Wiewióra, *Zespół klasztorny kanoników regularnych w Trzemesznie w świetle badań archeologiczno architektonicznych*, „Archaeologica Historica Polona”, t.9, Toruń 2000, ryc. 51. 1, s. 158.

¹⁰⁵ *Kaflę gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich ...*, s. 128

¹⁰⁶ R. Grygiel, *Piece kaflowe typu rycerskiego...*, il. 6:1, s. 233.

¹⁰⁷ S. Górzniński, J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej ...*, s. 71.

której szerokość mierzy 16, 3 cm, ze szkliwem o barwie żółtej, widnieją labry w postaci pędów roślin. Cały relief jest zamknięty w ramce w postaci cienkiej wypukłej linii. Być może ramka ta również była stylizowana na tarczę herbową¹⁰⁸.

Klepzig

Lico na którym widnieje ten herb jest nieszkliwione. Kafel z tym przedstawieniem nie jest zaliczony do żadnego z zespołów kafli ze stanowiska Gniezno 22. Na zachowanych fragmentach, godło widnieje w tarczy herbowej zaokrąglonej u podstawy (Fot. 12)¹⁰⁹.

Herb opisywany jest: „w polu błękitnym szachownica sześciopolowa srebrno-czerwona w skos”¹¹⁰. Na licu szachownica jest ośmiopolowa. F. Piekosiński podaje że jest to wariant herbu Wczele¹¹¹. Według J. Szymańskiego jest to osobny herb należący do rodziny von Klepzig z Międzyrzeckiego (obecnie woj. lubuskie). Herb nie występuje w źródłach pisanych i ginie w XV w¹¹². W dużej tarczy

---

¹⁰⁸ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 28, s. 55.

¹⁰⁹ Tamże, il. 44, s. 49.

¹¹⁰ J. Szymański, *Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego...*, s. 78.

¹¹¹ F. Piekosiński, *Heraldyka polska wieków średnich...*, fig. 284, s. 172.

¹¹² J. Szymański, *Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego ...*, s. 78.

Klepzig widnieje także w II zespole Jankowskich kaflí, w III i IV zespole gnieźnieńskim oraz na egzemplarzu kafla ze stanowiska Gniezno 227¹¹³.

Kopacz

Kafle z elementami herbu Kopacz należą do 1 zespołu kaflí z Jankowa. Pierwszy przedstawia ten herb w tarczy z podstawą zaokrągloną. Tarcza posiada zakreskowaną bordiurę. Wymiary płytki licowej to 16,6 x 16,9 cm. Szkliwo ma kolor ciemnozielony¹¹⁴.

Inny fragment¹¹⁵, przedstawia klejnot, herbu w pokłonie. Należy do tego samego zbioru. Jako jedyny z omawianych jest fragmentem kafla wypełniającego narożnego. Szerokość lica wynosi 17,8 cm, a naniesiona na nie polewa ma kolor czerniawy. Labry występują tu w postaci strusich piór, po trzy na każdą stronę. W klejnocie jest powtórzone godło zakończone piórami strusimi (Fot. 13)¹¹⁶.

---

¹¹³ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, s. 35.

¹¹⁴ Tamże, il. 46, s. 60.

¹¹⁵ W tym przypadku wyjątkowo jest to fragment kafla wypełniającego narożnego.

¹¹⁶ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 80, s. 68.

Herb jest opisywany: „w polu czerwonym orle skrzydło czarne z nogą złotą”¹¹⁷. Kopacz jest herbem pochodzenia śląskiego¹¹⁸.

Korab

Herb Korab został zidentyfikowany z jednego fragmentu płytki licowej w zbiorze z Bolesławca¹¹⁹. Opisany fragment posiada prawy róg tarczy, której kształt określa cienka wypukła linia¹²⁰.

Herb jest opisywany: „ w polu czerwonym korab złoty z wieżą złotą, murowaną i blankowaną”¹²¹.

Przedstawienie tego herbu jest trudne do zidentyfikowania. Jeżeli jest to przedstawienie wieży, to nie zawiera tutaj blankowania, ale posiada kilka okien. Według mnie, oczywiście jeżeli identyfikacja M. Żemigały jest prawidłowa, najprawdopodobniej na fragmencie widać część bocianiego gniazda masztu okrętowego, a wspomniane okna to przerwy między kolumnami owego bocianiego gniazda. Taka odmiana znana jest z przywileju króla Aleksandra Jagiellończyka z 1504 r¹²².

Zgodne z podstawowym opisem jest przedstawienie

---

¹¹⁷ S. Górzyński, J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej...*, s. 77.

¹¹⁸ A. Zanmierowski, *Herbarz rodowy...*, s. 116.

¹¹⁹ M. Żemigała, *Piec „herbowy”...*, s. 15.

¹²⁰ Tamże, tab. VII, s. 35.

¹²¹ S. Górzyński, J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej...*, s. 79.

¹²² F. Piekosiński, *Heraldyka polska wieków średnich...*, s. 75.

herbu Korab na licu kafla z gnieźnieńskiego zespołu I. Płytką licowa ma wymiary 16,7 x 16,8 cm. Szklwiona jest ona polewą o kolorze ciemnozielonym. Godło jest przedstawione w ramce stylizowanej na tarczę herbową. Kształt jej wyznacza cienka wypukła linia (Fot. 14)¹²³. W takiej ramce występuje także w obu jankowskich zespołach, w III i VII zespole gnieźnieńskim oraz na licu kafla niezakwalifikowanego do żadnego zespołu ze stanowiska Gniezno 22¹²⁴. Analogiczne przedstawienie znajduje się w inwentarzu stanowiska Gniezno 225¹²⁵ i badań w Trzemesznie¹²⁶.

Korab również jest obecny w zespole V. Występuje w ramce gotyckiej w której centrum znajduje się tarcza herbowa z podstawą zakończoną ostrołukiem. Szerokość płytki licowej wynosi 16,4 cm , a jej powierzchnia nie jest szklwiona¹²⁷.

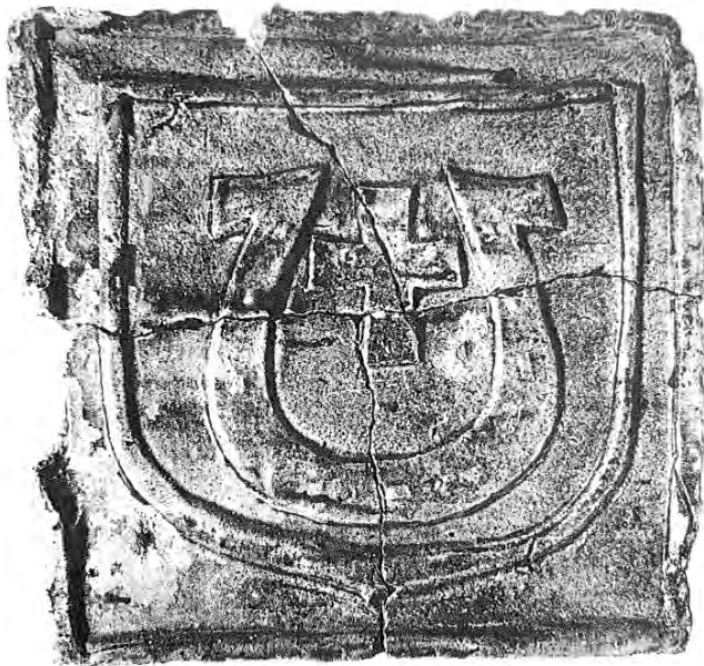
¹²³ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 6, s. 50.

¹²⁴ Tamże, s. 36.

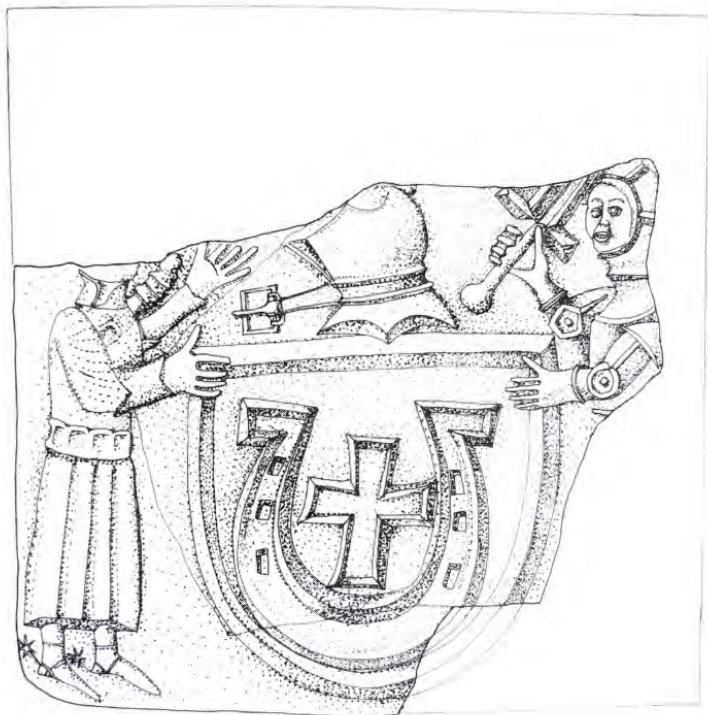
¹²⁵ Tamże, s. 36.

¹²⁶ M. Wiewióra, *Zespół klasztorny kanoników regularnych w Trzemesznie ...*, ryc. 51. 6, s. 158.

¹²⁷ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 117, s. 78.

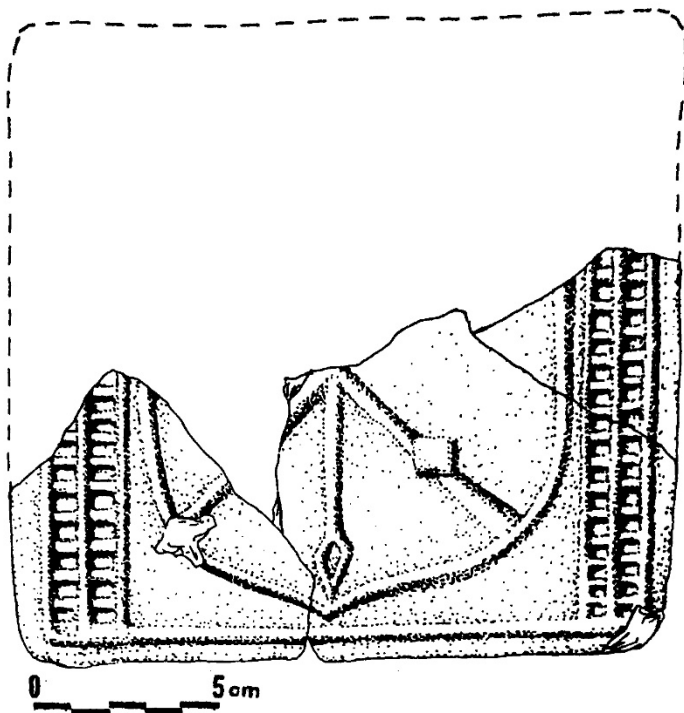

Fot. 11. Przedstawienie herbu Jastrzębiec. Bolesławiec n. Prosną
Źródło: Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich ... , fot 34.

Ryc. 3. Przedstawienie herbu Jastrzębiec z trzymaczami. Stan.
Gniezno 22.

Źródło: T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...* il. 97; ryc. B. Bednarczyk.

Ryc. 4. Przedstawienie herbu Jelita. Stan. Jarocin 21.
Źródło: R. Grygiel, *Piece kaflowe typu rycerskiego...* ryc. 6:1; rys, E. Pawlak.

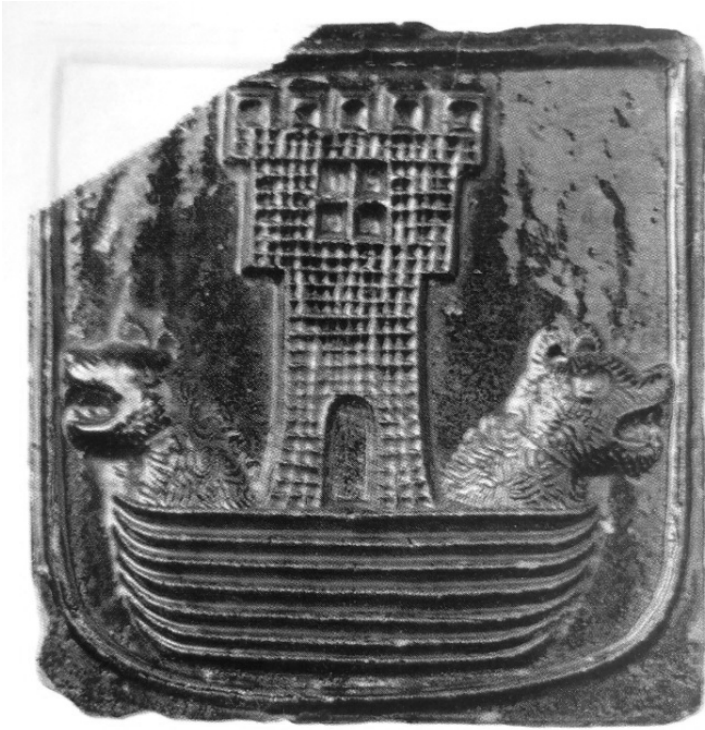

Fot. 12. Przedstawienie herbu Klepzig. Stan. Gniezno 22.
Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...*, il. 44 ; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 13. Przedstawienie herbu Kopacz. Stan. Jankowo Dolne 21.
Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...*, il. 80 ; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 14. Przedstawienie herbu Korab. Stan. Gniezno 22
Źródło: T. Janiak, *Kasle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...* il.6; fot. J. Siczkowski.

Leliwa

W zbiorze jarocińskim zachowała się prawa część i środek płytki licowej kafla, dzięki czemu możemy zidentyfikować przedstawiony na niej herb. Ornament zamknięty jest w ramce w postaci cienkiej, wypukłej linii. W ramce znajduje się tarcza herbowa z podstawą zakończoną trójkątnie. Płytką licowa ma wysokość 17 cm¹²⁸ i szklwienie brązowe (ryc. 6)¹²⁹.

Herb Leliwa opisywany jest: „ w polu błękitnym półksiężyc rogami do góry, nad nim sześciopromienna gwiazda złota”¹³⁰. Herb ten jest prawdopodobnie pochodzi z Nadrenii¹³¹.

Herbem Leliwa w zbiorze z Bolesławca są ozdobione dwa kafle¹³². W tym przypadku godło jest zamknięte w tarczy obrysowanej wypukłą, cienką linią. W godle znajduje się sześcioramienna gwiazda, której każde ramię występuje osobno. Płytką szklwiona jest na zielono¹³³.

Przedstawienie herbu Leliwa występuje również w obydwu zespołach jankowskich. W 1 zespole jest to fragment kafla z przedstawieniem klejnotu tautologicz-

---

¹²⁸ *Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich ...*, s. 128

¹²⁹ R. Grygiel, *Piece kaflowe typu rycerskiego...*, il. 6:2, s. 233.

¹³⁰ S. Górzyński, J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej...*, s. 91.

¹³¹ A. Zanmierowski, *Herbarz rodowy...*, s. 126.

¹³² M. Żemigala, *Piec „herbowy”...*, s. 15.

¹³³ Tamże, s.16; tamże, tab. VIII, s. 36.

nego omawianego herbu. Widać także część labr. W zaprezentowanej rekonstrukcji, herb Leliwa pokazany jest w tarczy o kształcie przepołowionej mandorli, w pokłonie z odwróconym godłem tego herbu¹³⁴. Takie odwrócenie możemy znaleźć na kaflu z tym przedstawieniem ze stanowiska Gniezno 227¹³⁵. Kafel z herbem Leliwa z 2 zespołu posiada tarczę z podstawą zakończoną ostrołukiem. Płytką licową tego egzemplarza szkliwiona jest na kolor zielony, a jej wymiary wynoszą 16,8 x 15,2¹³⁶.

W zespole I kafla z Gniezna zachował się fragment kafla na którym widnieje postać i część labr. Przypuszczać należy, że jest to egzemplarz analogiczny do wspomnianego ze stanowiska Gniezno 227 i tym samym do fragmentów z Jankowa (Fot. 15)¹³⁷.

Lewart

Egzemplarz kafla z Jankowa Dolnego ozdobiony herbem Lewart należy do zbioru 1. Na płytce licowej znajduje się tarcza herbowa z zaokrągloną podstawą, której kształt określa cienka wypukła linia. Płytką licową ma wy-

---

¹³⁴ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 81, s. 69.

¹³⁵ Tamże, il. 99, s. 73.

¹³⁶ Tamże, il. 52, s. 61.

¹³⁷ Tamże, il. 100, s. 73; por. tamże, il. 99, s. 73

miary 16,3 x 16,5 cm i szklwiiona jest na kolor jasnobrązowy¹³⁸.

Herb jest opisywany: „ w polu czerwonym (lub błękitnym) wspięty lampart ukoronowany”¹³⁹. Na kaflu wspięty lampart takiej korony nie posiada.

Na stanowisku Gniezno 22 herb Lewart występuje na licu kafla niezaliczonego do żadnego zbioru. Płytką ma wymiary 16,1 x 16,4 cm, a naniesione szkliwo ma kolor zielony. Lampart widnieje na tarczy herbowej, której całe pole jest wypukłe w stosunku do poziomu płytki licowej. Zwierzę w godle również nie posiada korony (Ryc. 6)¹⁴⁰.

Natomiast do gnieźnieńskiego zbioru II należy przedstawienie herbu Lewart w pokłonie heraldycznym. Płytką licowa ma wymiary 16,5 x 16,8 cm, a obecne na niej szkliwo ma kolor ciemnobrązowy. Ornament na licu opisywanego kafla jest zamknięte w ramce stylizowanej na tarczę herbową. Jej kształt określa cienka wypukła linia. Godło znajduje się w tarczy w kształcie przepołowionej mandorli. W środku płytki brak części z hełmem. Na jego szczycie widnieje klejnot tautologiczny. Na boki odchodzą labry w postaci strusich piór¹⁴¹. W pokłonie Lewart obecny jest także na kaflu z 1 zespołu jankowskiego¹⁴² oraz

---

¹³⁸ Tamże, il. 7, s. 50.

¹³⁹ S. Górczyński, J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej...*, s.94.

¹⁴⁰ T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego...*, il.54, s. 62.

¹⁴¹ Tamże, il. 82, s. 69.

¹⁴² Tamże, s. 38.

na licu egzemplarza z Poznania ze stanowiska przy ulicy Garbary¹⁴³.

Lis

Herb Lis zdobi kafel z gnieźnieńskiego zespołu II. Płytką licowa ma kształt kwadratu o boku 16,5 cm. Polana jest szkliwem w kolorze czerniawym. Godło tego herbu znajduje się w ramce stylizowanej na tarczę herbową, której granicę wyznacza cienka wypukła linia. Samo godło jest wypełnione kratką (Ryc. 7)¹⁴⁴.

Herb jest opisywany: „w polu czerwonym srebrna rogacina dwukrotnie przekrzyżowana”¹⁴⁵. J. Szymański podaje, że takie samo przedstawienie było wariantem herbu Dąbrowa, który zanika w XV w¹⁴⁶.

Łabędź

W bolesławieckim zbiorze herbem Łabędź ozdobione są fragmenty dwóch kafli¹⁴⁷. Jeden z nich ma wymiary 20

---

¹⁴³ M. Piątkiewicz- Dereniowa, *Materiał kaflowy*, [w:] *Początki i rozwój Starego Miasta w Poznaniu*, Warszawa - Poznań 1977, ryc. 1, s. 194.

¹⁴⁴ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 55, s. 62.

¹⁴⁵ J. Szymański, *Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego...*, s. 177.

¹⁴⁶ Tamże, s. 105.

¹⁴⁷ M. Żemigala, *Piec „herbowy” ...*, s. 15.

x 20 cm¹⁴⁸ a kształt tarczy herbowej wyznaczony jest za pomocą cienkiej wypukłej linii¹⁴⁹.

Herb jest opisywany: „ w polu czerwonym łabędź srebrny”¹⁵⁰. W tym przypadku Łabędź jest skierowany w lewo. Kształt tarczy herbowej określony jest przez cienką, wypukłą linię¹⁵¹.

W zespole I gnieźnieńskich kafli występuje ten herb w pokłonie heraldycznym. Całość ornamentu zamknięta jest w ramce stylizowanej na tarcze heraldyczną. Kształt jej wyznacza cienka wypukła linia. W środku znajduje się tarcza w kształcie przepołowionej mandorli, w której znajduje się godło herbu Łabędź. Nad nią widnieje hełm z klejnotem tautologicznym. Na boki odchodzą labry w postaci pędów roślinnych zakończonych gwiazdkami. Płytką licowa ma wymiary 16,2 x 16,4 cm i szklwiona jest polewą jasnobrązową (Ryc. 8)¹⁵². Ponadto Łabędź w ukłonie widoczny jest na egzemplarzach z 2 zespółu jankowskiego

---

¹⁴⁸ *Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich ...*, s. 146

¹⁴⁹ M. Żemigąła, *Piec „herbowy”...*, s. 16.

¹⁵⁰ S. Górzyński, J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej...*, s. 98.

¹⁵¹ M. Żemigąła, *Piec „herbowy”...*, s. 16; tamże, tab. IX, s. 37.

¹⁵² T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 83, s. 69.

i II gnieźnieńskiego oraz na licu kafla ze stanowiska Gniezno 15c¹⁵³. Analogiczne przedstawienia znane są ze stanowiska Poznań Stare Miasto¹⁵⁴ oraz Mogilna¹⁵⁵.

Łozia

Płytką licowa z tym herbem w zespole jarocińskim zachowała się w całości. Ma ona wymiary 15 x 16 cm¹⁵⁶ i szkliwiona jest na kolor zielony. Na kwadratowej płycie znajduje się tarcza herbowa, której granicę wyznacza cienka wypukła linia. Owa tarcza ma ścięty prawy róg i wklęsłą głowicę, podstawa natomiast zakończona jest półkuliście (Ryc. 9)¹⁵⁷. Takie przedstawienia obecne są na licach kafla z 2 zespołu jankowskiego oraz niezakwalifikowanego do żadnego zespołu ze stanowiska Gniezno 22¹⁵⁸

---

¹⁵³ Tamże, s. 36.

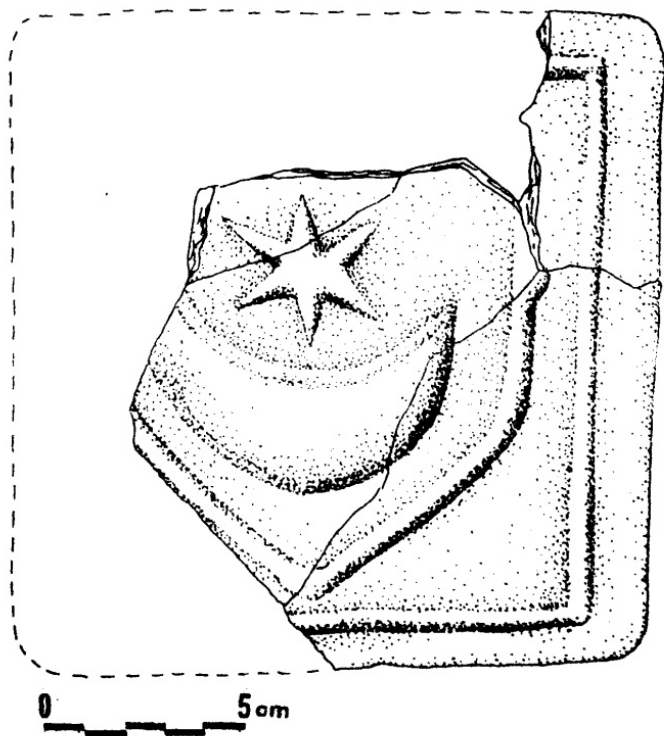
¹⁵⁴ P. Wawrzyniak, *O kaflach i piecach w poznańskich domach*, [w:] *Dawne domy i mieszkania*, „Kronika Miasta Poznania”, r. 69, nr. 4, il. 1, s. 43.

¹⁵⁵ W. Matuszewska – Kola, *Kafle piecowe odkryte podczas badań archeologicznych, Materiały sprawozdawcze z badań zespołu pobenedyńskiego w Mogilnie*, red. Krzysztof Nowiński, z. 2, Warszawa 1980, tabl. IV. 5, s. 49.

¹⁵⁶ *Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich ...*, s. 127

¹⁵⁷ R. Grygiel, *Piece kaflowe typu rycerskiego...*, il. 7:1, s. 234.

¹⁵⁸ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, s.36.

Ryc. 5. Przedstawienie herbu Leliwa. Jarocin stan. 2

Źródło: R. Grygiel, *Piece kaflowe typu rycerskiego...* ryc. 6:2; rys, E. Pawlak.

2.

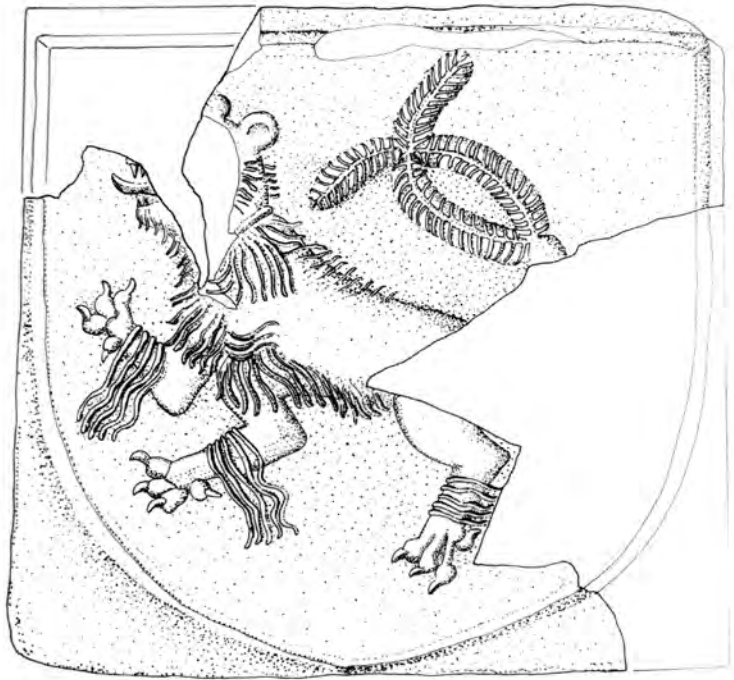

1.

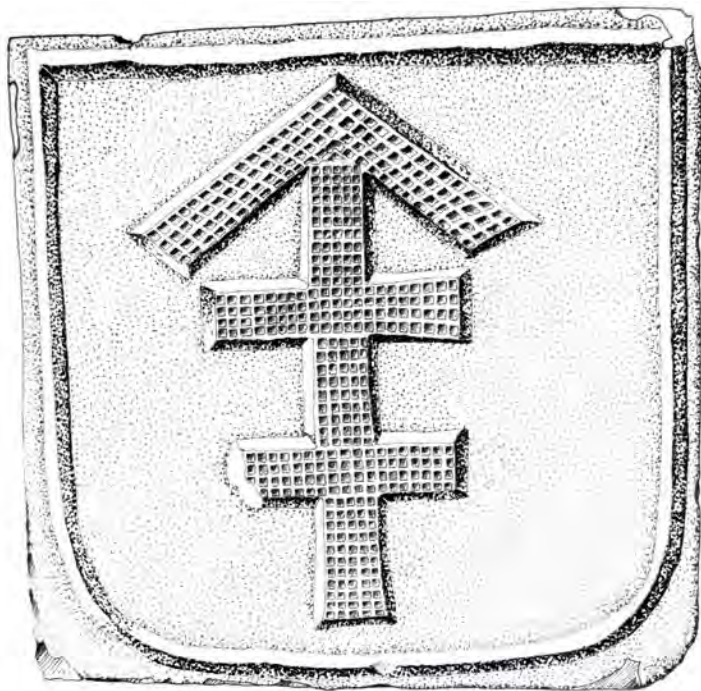
Fot. 15. 1. Przedstawienie herbu Leliwa z personifikacją. Stan, Gniezno 227; 2. Fragment kafla z herbem Leliwa z personifikacją.

Stan Gniezno 22.

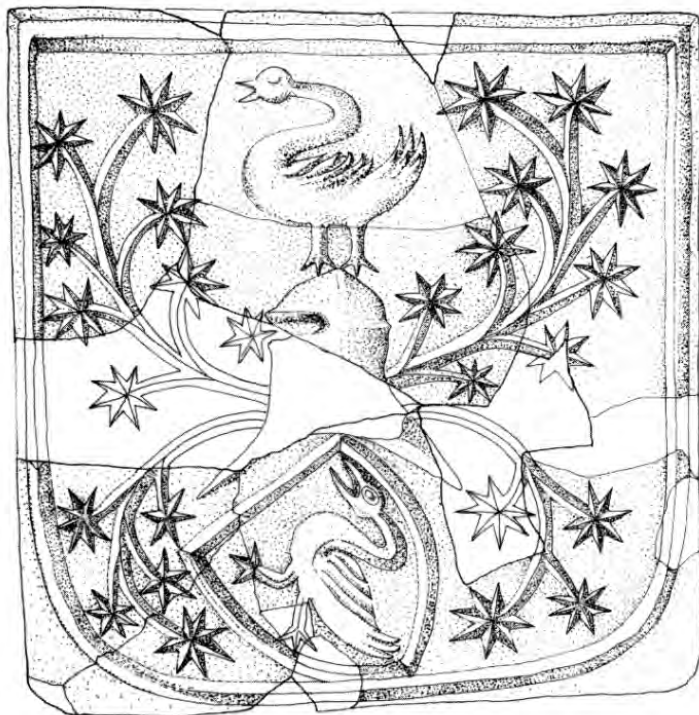
Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...* 99 i 100; fot. J. Andrzejewski.

Ryc. 6. Przedstawienie herbu Lewart. Stan. Gniezno 22.
Źródło: T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...*, il.54 ; fot. J. Andrzejewski.

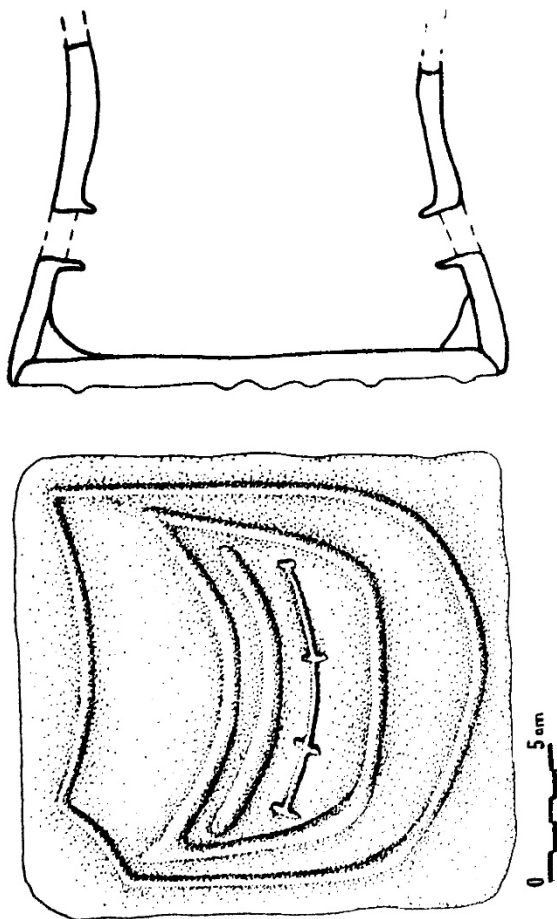

Ryc. 7. Przedstawienie herbu Lis. Stan. Gniezno 22.
Źródło: T. Janiak, *Kasle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...*, il. 55 ; fot. J. Andrzejewski.

Ryc. 8. Przedstawienie herbu Łąbędź w ukłonie heraldycznym. Stan.
Gniezno 22.

Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...* 83; rys. B. Bednarczyk.

Ryc. 9. Przedstawienie herbu Łódzia. Stan. Jarocin 21.

Źródło: R. Grygiel, *Piece kafłowe typu rycerskiego...* tabl. 7:1; rys, E. Pawlak.

Herb Łodzia opisujemy: „ w polu czerwonym łódź złota”¹⁵⁹. Herb jest pochodzenia angielskiego¹⁶⁰.

Nałęcz

Herb Nałęcz zdobi lica kafli gnieźnieńskich należących do zespołów II, III i V. W zespole II występują trzy egzemplarze. Pierwszy występuje w tarczy herbowej, której kształt wyznacza cienka wypukła linia. Podstawa owej tarczy zakończona jest ostrołukiem. Na skrajach płytki licowej o wymiarach 15 x 15,3 cm znajduje się cienka wypukła ramka zamykająca ornament. Lico jest szklwione na kolor czerniawy¹⁶¹. W dużej tarczy Nałęcz obecny jest także w 1 zespole jankowskim¹⁶².

Herb jest opisywany: „ w polu czerwonym chusta (pomłóść) srebrna w krąg związana u dołu”¹⁶³.

Nałęcz w gnieźnieńskim zespole II przedstawiony jest także w ukłonie heraldycznym. Jeden z nich zachował się całkowicie. Płytką licową ma wymiary 15,7 x 16,2 cm i szklwiona jest na kolor czerniawy. Przedstawienie heraldyczne zamknięte jest w cienkiej ramce w postaci wypukłej linii. Ramka ta jest stylizowana na tarczę herbową. Tarcza

---

¹⁵⁹ S. Górczyński, J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej ...*, s. 101.

¹⁶⁰ A. Zanmierowski, *Herbarz rodowy...*, s. 131

¹⁶¹ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 56, s. 62.

¹⁶² Tamże, s. 36.

¹⁶³ S. Górczyński, J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej...*, s. 104.

z godłem Nałęcz ma kształt przepołowionej mandorli, a jej krawędzie zdobi kreskowana bordiura. Nad tarczą widnieje hełm z klejnotem w postaci jelenich rogów¹⁶⁴. Na boki odchodzą labry w postaci pędów roślinnych¹⁶⁵.

W drugim przypadku zachował się fragment z ciemnobrązową polewą. Widnieje na nim tarcza z podstawą półokrągłą, której całe pole jest wypukłe w stosunku do powierzchni płytki licowej. Labry, których część jest widoczna po prawej stronie od tarczy, są tu w postaci skrzydeł¹⁶⁶. W ukłonie Nałęcz występuje także w jankowskim zbiorze 1, gnieźnieńskim zespole II oraz na egzemplarzu ze stanowiska Gniezno 15c¹⁶⁷.

Ostatni kafel z tym przedstawieniem pochodzi z zespołu V. Egzemplarz ten jest nieszkliwiony. Płytko licowa ma wysokość 15, 8 cm. Tarcza herbowa, której podstawa jest zakończona ostrołukiem, widnieje w centrum lica i jest otoczona ramką gotycką w postaci kratkowanych okręgów (Fot. 16)¹⁶⁸.

---

¹⁶⁴ Tamże, s. 104.

¹⁶⁵ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 85, s. 70.

¹⁶⁶ Tamże, il. 86, s. 70.

¹⁶⁷ Tamże, s. 38.

¹⁶⁸ Tamże, il. 118, s. 78.

Nieczuja

Przedstawienie tego herbu widnieje na licu kafla z gnieźnieńskiego zespołu V. Płytką licową ma wymiary 16,3 x 16,6 cm i nie jest szkliona. W centrum tego przedstawienia widnieje tarcza, której podstawa zakończona jest ostrołukiem, a kształt wyznacza cienka wypukła linia. Okala ją ramka gotycka z motywem róż w narożnikach (Fot. 17)¹⁶⁹.

Herb jest opisywany: „w polu czerwonym ostrzew naturalny o trzech sękach z prawej, a dwóch z lewej, z zaćwiczonym krzyżem złotym”¹⁷⁰. Wariant przedstawiony na licu kafla posiada dwa sęki, z jednej strony i jeden z drugiej. Ostrzew idzie z prawa w skos i nie zawiera zaćwiczonego krzyża¹⁷¹. Nieczuja prawdopodobnie występuje w dużej tarczy w zespołach II i V ze stanowiska Gniezno 22¹⁷².

---

¹⁶⁹ Tamże, il. 119, s. 78.

¹⁷⁰ S. Górzyński, J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej...*, s. 106.

¹⁷¹ J. Ostrowski, *Tablice odmian herbowych Chrzęńskiego*, Warszawa 1909, tabl. XXV.

¹⁷² T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, s. 36.

Nowina

Przedstawienia tego herbu występują w zbiorze gnieźnieńskim w zespołach III, VI i V. W zespole III przedstawienie jest fragmentaryczne. Widać tarczę herbową, której kształt wyznacza cienka wypukła linia. W środku widoczna jest część godła. T. Janiak podaje, że szkliwienie ma kolor biały¹⁷³.

W zespole VI płytka licowa z tym przedstawieniem zachowała się prawie kompletna. Tarcza herbowa ma podstawę zakończoną jęczyzkiem. Płytkę ma wymiary 16,8 x 17,3 cm. Szkliwienie ma kolor ciemnozielony¹⁷⁴. W dużej tarczy widnieje na licach kafli z gnieźnieńskich zespołów II i V¹⁷⁵.

Herb opisywany jest: „w polu czerwonym między ramionami srebrnej zawiasy kotłowej barkiem w dół takież zaćwiczony krzyż kawalerski”¹⁷⁶.

W V zbiorze gnieźnieńskim obecny jest ten herb w ramce gotyckiej. W centralnej części płytki licowej widnieje tarcza z podstawą zakończoną jęczyzkiem. Ramka gotycka w rogach posiada sześcioramienne gwiazdki. Płytkę

---

¹⁷³ Tamże, il. 12, s. 51.

¹⁷⁴ Tamże, il. 11, s. 51.

¹⁷⁵ Tamże, s. 36

¹⁷⁶ J. Szymański, *Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego...*, s. 200.

licowa jest nieszkliwiona i ma wymiary 16,2 x 16,3 cm (Fot. 18)¹⁷⁷.

Odrowąż

Fragmenty z wyobrażeniem herbu Odrowąż składają się na część płytki licowej jednego egzemplarza kafla ze zbioru z Bolesławca¹⁷⁸. Tarcza herbowa nie posiada żadnego obramowania, lecz całe jej pole jest wypukłe w stosunku do powierzchni płytki licowej¹⁷⁹.

Herb ten jest opisywany: „w polu czerwonym rogacina srebrna w słup, u dołu rozłuczona”¹⁸⁰. Przyjęte jest, że herb jest pochodzenia morawskiego¹⁸¹, ale związek Odrowążów z rodem Beneszowców, choć prawdopodobne, nie zostało to naukowo udowodnione¹⁸².

Odrowąż jest obecny na kaflu z zespołu 2 kafli jankowskich. Płytką licową ma wymiary 14,6 x 15,9 cm. Szklwiona jest na kolor brązowy. Godło jest przedsta-

---

¹⁷⁷ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 115, s. 77.

¹⁷⁸ M. Żemigala, *Piec „herbowy” ...*, s. 15.

¹⁷⁹ Tamże, tab. X, s. 38; tamże, s. 16.

¹⁸⁰ S. Górzyński, J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej...*, s. 109.

¹⁸¹ A. Znamierowski, *Herbarz rodowy...*, s. 138.

¹⁸² Informacja ustna od dra Dariusza Niemca IAUJ.

wione w tarczy gotyckiej z podstawą zakończoną ostrołukiem (Fot. 19)¹⁸³. Analogicznie występuje w gnieźnieńskim zbiorze VII i na kaflu niezakwalifikowanym do żadnego zbioru ze stanowiska Gniezno 22¹⁸⁴.

Odrowąż, występuje także na innym kaflu gnieźnieńskim. Nie jest on zakwalifikowanym do żadnego z zespołów kafla gnieźnieńskich. Tarczę okala gotycka ramka, zamknięta w okręgu. Płytką licowa ma wysokość 16 cm, na którą naniesione jest szkliwo zielone¹⁸⁵. Takie przedstawienie herbu Odrowąż widnieje na licu kafla pochodzącego z Kruchowa¹⁸⁶.

Ogończyk

Herb ten jest obecny na kaflu z Jarocina, którego płytką licową zachowała się w całości. Owa płytką szkliwiona jest polewą zieloną, a jej wymiary to 16 x 17 cm¹⁸⁷. Na skrajach posiada słabo zarysowaną, wypukłą, wąską ramkę. W tej ramce znajduje się tarcza herbowa obwiedziona cienką wypukłą linią. Tarcza ta ma ścięty prawy róg, wklęsłą głowicę. Podstawa, natomiast zakończona jest

---

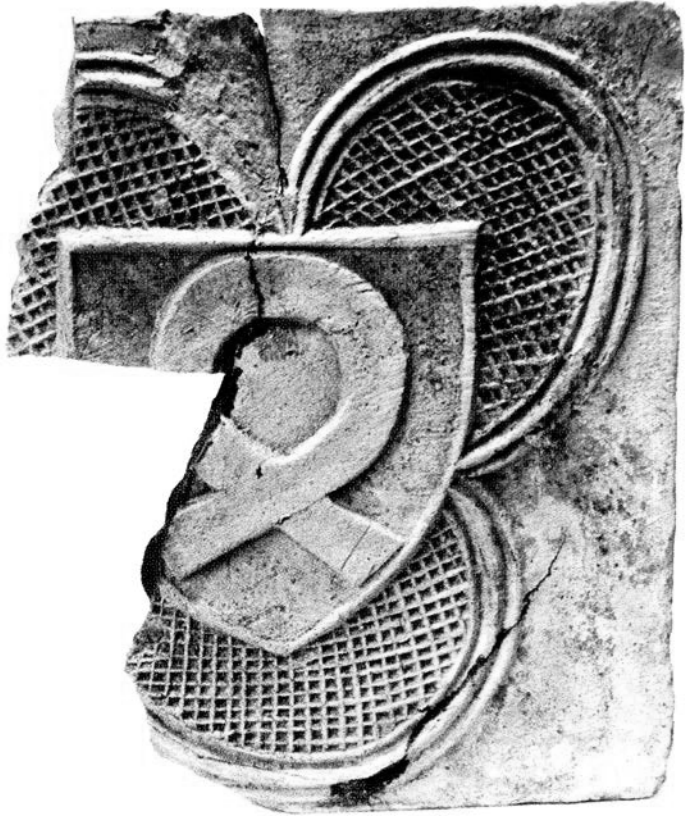
¹⁸³ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 8, s. 50.

¹⁸⁴ Tamże, il. 36.

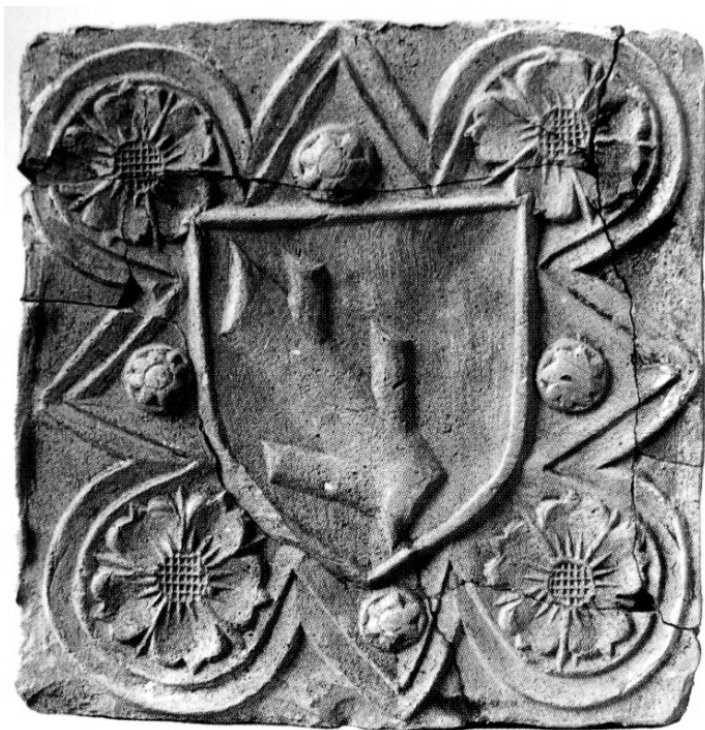
¹⁸⁵ Tamże, il. 106, s. 75.

¹⁸⁶ Tamże, il. 38.

¹⁸⁷ *Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich ...*, s. 127.

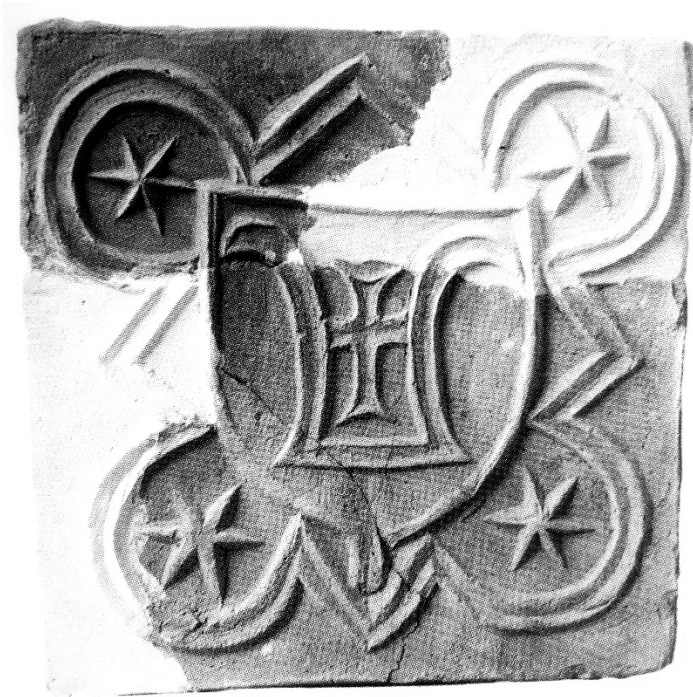

Fot. 16. Przedstawienie herbu Nałęcz. Stan. Gniezno 22.
Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...*, il. 118 ; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 17. Przedstawienie herbu Nieczuja w ramce gotyckiej. Stan.
Gniezno 22.

Źródło: T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...* il. 119; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 18. Przedstawienie herbu Nowina. Stan. Gniezno 22.
Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 115 ; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 19. Przedstawienie herbu Odrowąż. Stan. Jankowo Dolne 21.

Źródło: T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 8 ; fot. J. Siczkowski.

półkuliście¹⁸⁸. W takiej tarczy Ogończyk widnieje na licu kafla niezakwalifikowanego do żadnego zespołu ze stanowiska Gniezno 22 oraz w inwentarzu stanowiska KłECKO 3¹⁸⁹.

Herb Ogończyk opisywany jest: „w polu czerwonym na barku połutoczenicy srebrnej taka sama rogacina w słup”¹⁹⁰.

Herbem tym, w zbiorze bolesławieckich kaflów, są zdobione płytki licowe trzech kaflów¹⁹¹. Przedstawione fragmenty, ukazują Ogończyka w tarczy gotyckiej, z podstawą półokrągłą. Kształt tarczy tworzy cienka wypukła linia (Fot. 21)¹⁹².

Kafel z tym herbem z Jankowa Dolnego należy do zespołu 1. Jest to kafel z czterema medalionami z przedstawieniami herbowymi. Prawy dolny medalion zawiera przedstawienie herbu Ogończyk. Mimo słabego stanu zachowania lica tego kafla, da się zauważyć klejnot- w koronie dwie podniesione ręce¹⁹³. Na boki od hełmu odchodzą labry, z jednej strony, być może, w postaci strusich piór, z drugiej natomiast, w postaci wstęg (Fot. 20)¹⁹⁴.

---

¹⁸⁸ R. Grygiel, *Piece kaflowe typu rycerskiego...*, il. 7:2, s. 234.

¹⁸⁹ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego...*, s. 36.

¹⁹⁰ S. Górzyński. J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej...*, s. 111.

¹⁹¹ M. Żemigąła, „*Piec „herbowy”...*”, s. 15.

¹⁹² Tamże, s. 16; tamże, tab. XI, s. 39.

¹⁹³ S. Górzyński. J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej...*, s. 111.

¹⁹⁴ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego...*, il. 105, s. 75.

Omawiany herb występuje także na zabytku z zespołu V z Gniezna. Płytką licową tego egzemplarza nie jest szkliwiona. Płytką licową ma wymiary 15,1 x 16,4 cm i widnieje na niej tarcza z podstawą zakończoną ostrołukiem¹⁹⁵.

Orla

Płytką licową tego egzemplarza z zespołu z Jarocina ma wymiary 17x 17,5 cm¹⁹⁶, a naniesiona na nią polewa ma kolor czerniawy, zawiera tarczę gotycką z podstawą półokrągłą. Kształt tarczy określa cienka wypukła linia. R. Grygiel identyfikuje ten egzemplarz jako przedstawienie ukoronowanego orła¹⁹⁷. Na rysunku jednak widać, pomimo ubytku kafla, w miejscu mającym zawierać orłą głowę, rogi gwiazdy. Pod nimi zaobserwować możemy wyraźne zakończenie ciała orła w połowie szyi (Ryc. 10)¹⁹⁸. Takie godło zawiera herb Orla. W takiej tarczy jest on obecny również w inwentarzu stanowiska Gniezno 227¹⁹⁹.

Herb Orla opisujemy: „w polu srebrnym orzeł czerwony z gwiazdą sześciopromienną złotą zamiast głowy”²⁰⁰.

---

¹⁹⁵ Tamże, il. 57, s. 63.

¹⁹⁶ *Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich ...*, s. 127

¹⁹⁷ R. Grygiel, *Późnogotyckie kafle piecowe ...* s. 8.

¹⁹⁸ R. Grygiel, *Piece kaflowe typu rycerskiego...*, il. 2:2, s. 229.

¹⁹⁹ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, s. 36.

²⁰⁰ S. Górzyński, J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej*, s. 114.

Jeden z fragmentów kafla z Bolesławca został zidentyfikowany, przez M. Żemigałę, jako część przedstawienia omawianego herbu. Fragment ten przedstawia dolną część tarczy herbowej, której kształt wyznacza wypukła cienka linia. W polu tarczy są widoczne pióra lewego skrzydła oraz lewa łapa zwierzęcia ze szponami ²⁰¹.

W Jankowie Dolnym herb Orla występuje na kaflu ze zbioru 1. W tym przypadku herb ten występuje w pokłonie heraldycznym w prawo. Godło znajduje się w tarczy gotyckiej z półkolistą podstawą, której całe pole jest wypukłe w stosunku do powierzchni płytki licowej. Nad tarczą widnieje hełm, z którego wychodzą na boki labry w postaci pędów roślinnych. Polewa płytki licowej ma kolor ciemnobrazowy, a jej wymiary to 16,8 x 16,9 cm²⁰².

Poraj

Wyobrażenie herbu Poraj, zdobi fragmenty składające się na część płytki licowej jednego egzemplarza kafla w zbiorze bolesławieckim²⁰³. Tarcza herbowa, gotycka z podstawą półokrągłą, nie posiada wypukłej linii tworzącej jej kształt, lecz całe jej pole jest wypukłe w stosunku do powierzchni płytki licowej²⁰⁴.

---

²⁰¹ M. Żemigała, *Piec „herbowy”...*, s. 16; tamże, tab. XII, s. 40.

²⁰² T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego...*, il. 30, s. 56.

²⁰³ M. Żemigała, *Piec „herbowy”...*, s. 15.

²⁰⁴ Tamże, s. 16, tamże, tab. XI, s. 41.

Herb jest opisywany: „ w polu czerwonym róża pięciopłatkowa srebrna o listkach zielonych”²⁰⁵. Herb jest pochodzenia czesko-morawskiego²⁰⁶.

W zbiorze z Jankowa Dolnego kafel z herbem Poraj należy do zespołu 1. Płytką licową ma wymiary 17 x 17,4 cm i szkliwiona jest na kolor ciemnobrązowy. Herb widnieje w tarczy, z półokrągłą podstawą, której całe pole jest wypukłe w stosunku do powierzchni płytki licowej. Nad tarczą znajduje się hełm, który w klejnocie posiada dziewięć strusich piór. Na boki wychodzą dwie labry w postaci pędów roślinnych²⁰⁷.

Ze stanowiska 22 z Gniezna znane są trzy przedstawienia herbu Poraj. Jednym z nich jest herb kościelny. Kolejny przedstawia postać kopijnika pędzącego na koniu w prawą stronę. Oprócz kopii trzyma on tarczę, która w polu nosi godło Poraj. Kafel ma wymiary 16,2 x 16,3 cm, lico polane jest szkliwem ciemnozielonym. Kafel ten należy do VI zbioru (Fot. 22)²⁰⁸.

Inny wariant z przedstawieniem omawianego herbu należy do zbioru V i jest nieszkliwiony. Zachowane fragmenty przedstawiają tarczę herbową, której kształt określa cienka wypukła linia. Podstawa owej tarczy zakończona

---

²⁰⁵ S. Górzyński, J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej...*, s. 124.

²⁰⁶ A. Zanmierowski, *Herbarz rodowy...*, s. 150.

²⁰⁷ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego...*, il. 112, s. 77.

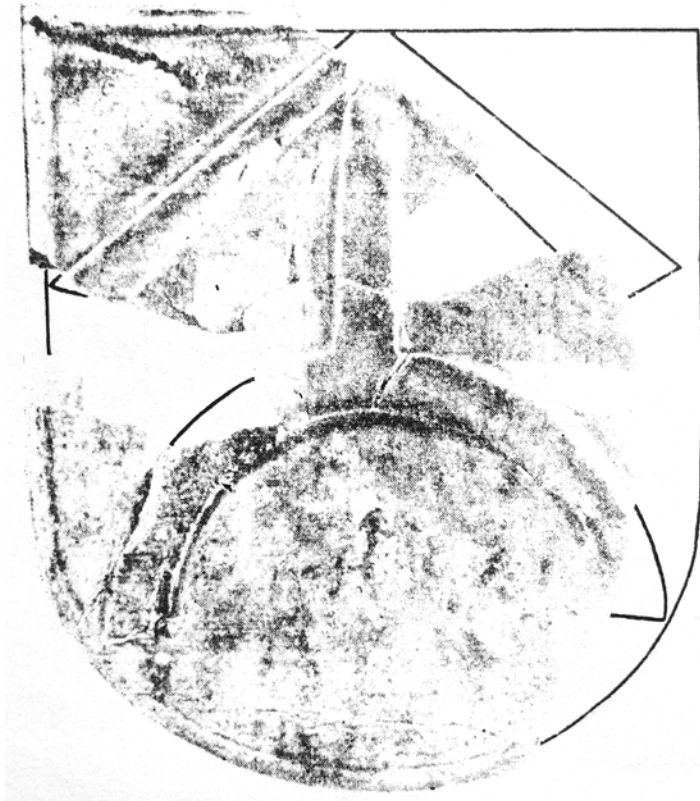
²⁰⁸ Tamże, il. 122, s. 79.

Fot. 20. Kafel z przedstawieniami heraldycznymi w medalionach.

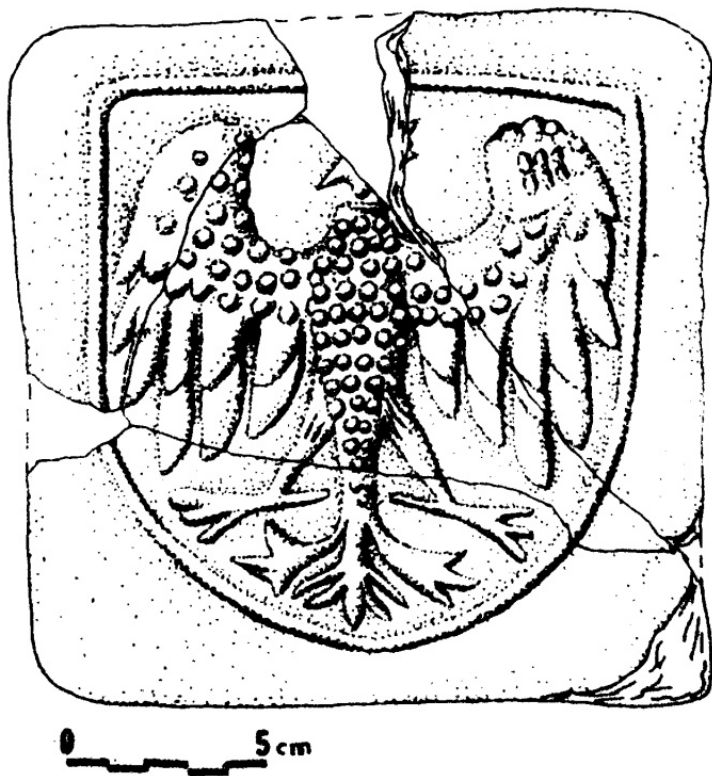
Stan. Jankowo Dolne 21.

Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...* il. 105; fot. J. Siczkowski.

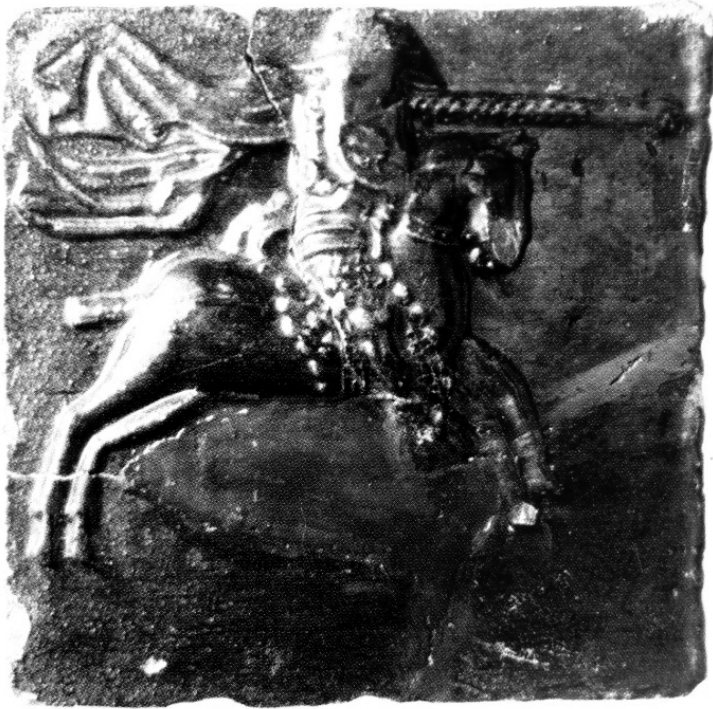
Fot. 21. Przedstawienie herbu Ogończyk. Stan. Gniezno 22.

Źródło: M. Żemigala, *Piec „herbowy”...*, tabl. XI.

Ryc. 10. Przedstawienie herbu Orla. Stan. Jarocin 2.
Źródło: R. Grygiel, *Piece kaflowe typu rycerskiego...* tabl. 2:2;
rys, E.Pawlak.

Fot. 22. Przedstawienie herbu Poraj w tarczy trzymanej przez
kopijnika. Stan. Gniezno 22.

Źródło: T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...*il. 122; fot. J. Siczkowski.

jest ostrołukiem. Otoczona jest winoroślą. Wyraźnie widoczne są kiście winogron i liście tej rośliny²⁰⁹.

Półkoźic

Przedstawienie tego herbu, zdobi płytki licowe 4 egzemplarzy kafli w zbiorze bolesławieckim²¹⁰. Opisywane fragmenty to prawa i lewa, górna strona tarczy, której całe pole jest wypukłe w stosunku do powierzchni płytki licowej (Fot. 23)²¹¹.

Herb jest opisywany: „w polu czerwonym głowa ośła, srebrna wprost”²¹².

Prus II

Kafel z przedstawieniem tego herbu należy do zespołu V z gnieźnieńskiego zbioru. Płytką licową ma wymiary 17,1 x 17,6 cm i jest nieszkliwiona. Widnieje na niej tarcza gotycka z podstawą zakończoną ostrołukiem. Kształt jej wyznaczony jest przez cienką wypukłą linię (Ryc. 11)²¹³.

---

²⁰⁹ Tamże, il. 90, s. 71.

²¹⁰ M. Żemigąła, *Piec „herbowy”...*, s. 15.

²¹¹ Tamże, s. 16; tamże, tabl. XIV, s. 42.

²¹² S. Górzyński, J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej...*, s. 126.

²¹³ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego...*, il. 62, s. 64.

Herb jest opisywany: „w polu czerwonym dwa wilcze kopy srebrne złączone u dołu, na których półtora krzyża srebrnego bez dolnego prawego ramienia”²¹⁴.

Rawicz

W jarocińskim zbiorze nie zachował się lewy skraj kwadratowej płytki licowej egzemplarza kafla z herbem Rawicz. Lico kafla ma wysokość 17 cm²¹⁵, a polewa znajdująca się na nim ma kolor brązowy. Ornament jest zamknięty w cienkiej, kwadratowej, wypukłej ramce. W tej ramce znajduje się tarcza gotycka z ostrołukową podstawą. Tarcza obwiedziona jest podobną linią, jak ta tworząca ramkę. Tarcza styka się z ramką w części głowicy i po bokach (Ryc. 12)²¹⁶. Podobne przedstawienie widnieje na kaflu z zespołu 2 z Jankowa Dolnego²¹⁷.

Herb Rawicz opisywany jest: „w polu złotym panna w czerwonej sukni z rozpuszczonymi włosami w koronie złotej na niedźwiedziu czarnym kroczącym”²¹⁸. Rawicz jest pochodzenia czesko-morawskiego²¹⁹.

---

²¹⁴ S. Górzyński. J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej...*, s. 129.

²¹⁵ *Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich ...*, s. 127

²¹⁶ R. Grygiel, *Piece kaflowe typu rycerskiego...*, il. 8:1, s. 235.

²¹⁷ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, s. 36.

²¹⁸ S. Górzyński. J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej...*, s. 135.

²¹⁹ A. Zanmierowski, *Herbarz rodowy...*, s. 159.

W bolesławieckim zbiorze kafli piecowych, jeden posiada przedstawienie herbu Rawicz²²⁰. Ów herb posiada tarczę gotycką z półokrągłą podstawą, której całe pole jest wypukłe w stosunku do powierzchni płytki licowej. Ukoronowana Panna dosiadająca niedźwiedzia jest skierowana w lewą stronę²²¹.

Starykoń

Herb Starykoń jest reprezentowany przez fragmenty jednego kaffa ze zbioru z Bolesławca²²². Kształt tarczy herbowej określony jest przez cienką wypukłą linię, a podstawa owej tarczy ma kształt półkolisty (Fot. 24)²²³.

Herb jest opisywany: „w polu czerwonym koń srebrny, o kopytach złotych, krocący, z poprzęciem czarnym”²²⁴. Koń w tym przypadku kroczy w lewą stronę.

Sulima

Aż 4 kafle w zbiorze z zamku w Bolesławcu były zdobione herbem Sulima²²⁵. Pole tarczy gotyckiej z półokrągłą głowicą, na omawianym egzemplarzu jest wyznaczone

---

²²⁰ M. Żemigala, *Piec „herbowy”...*, s. 15.

²²¹ Tamże, s. 16; tamże, tab. XV, s. 43.

²²² Tamże, s. 15.

²²³ Tamże, s. 16; tamże, tab. XVI, s. 44.

²²⁴ S. Górzyński, J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej...*, s. 141.

²²⁵ M. Żemigala, *Piec „herbowy”...*, s. 15.

przez cienką wypukłą linię (Fot. 25)²²⁶.

Herb opisywany jest: „tarcza dwudzielna w pas, w polu pierwszym złoty połuorzeł czarny, w drugim czerwonym trzy kamienie złote 2,1”²²⁷.

W polu nie jest zaznaczony podział w pas. Granicę tą wyznacza przepołowiona sylwetka orła, ze skierowaną głową w lewo.

Herb Sulima zdobi kafel z 1 jankowskiego zbioru. Płytką licowa ma wymiary 15,8 x 16,8 cm. Szkliwo jest w kolorze ciemnobrązowym. Lico zdobi tarcza herbowa o zaokrąglonej podstawie. Kształt owej tarczy określony jest przez cienką wypukłą linię. W odróżnieniu od kafla z Bolesławca dzielenie tarczy w pas jest tu wyznaczone wypukłą linią²²⁸.

Sulima obecna jest na kaflu z III zespołu gnieźnieńskich kafli piecowych. Szklwienie płytki licowej jest w kolorze zielonym. Owa płytką ma wymiary 15,7 x 17,2 cm. Ornamentem jest tarcza herbowa z podstawą w kształcie ostrołuku. Kształt jej wyznacza cienka wypukła linia. Orzeł w górnym polu głowę ma skierowaną w prawo. Dzielenie tarczy w pas, podobnie jak na kaflu jankowskim, wyznacza cienka wypukła linia²²⁹. Sulima także

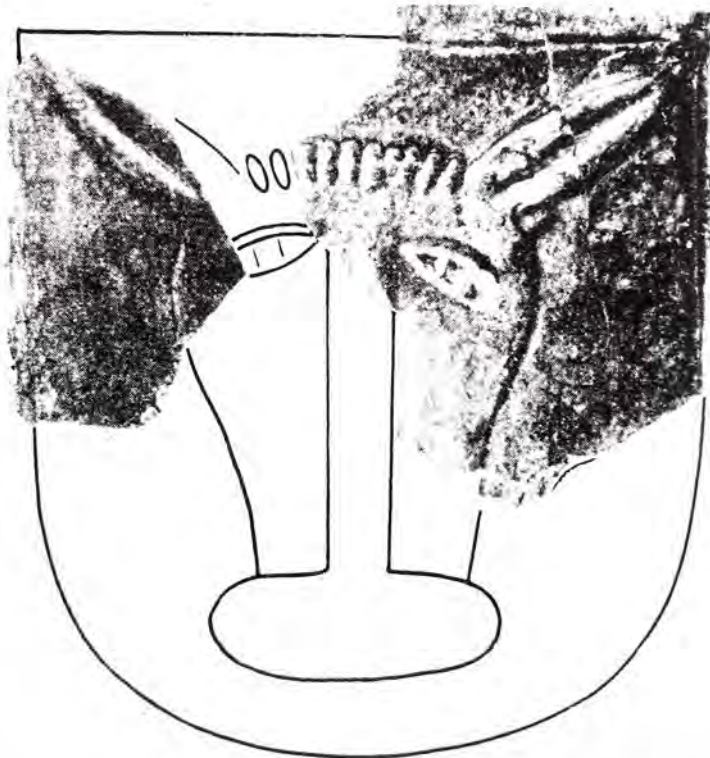
---

²²⁶ Tamże, s. 16; tamże, tab. XVII, s. 45.

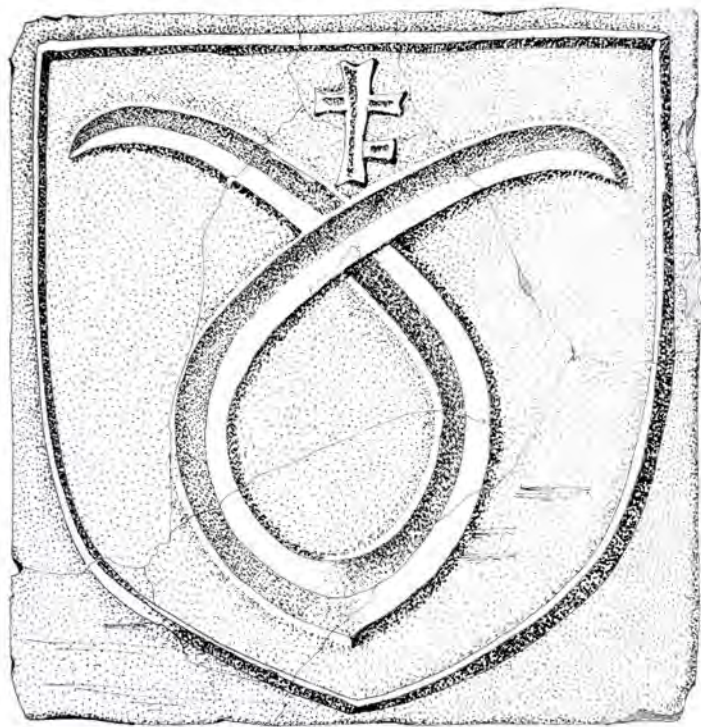
²²⁷ S. Górzyński, J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej*, s. 144.

²²⁸ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 17, s. 53; por. M. Żemigala, *Piec „herbowy”...*, tab. XVII, s. 45.

²²⁹ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa*

Fot. 23. Przedstawienie herbu Półkozic. Stan. Gniezno 22.
Źródło: M. Żemigala, *Piec „herbowy”...*, tabl. XIV.

Ryc. 11. Przedstawienie herbu Prus II. Stan. Gniezno 22.
Źródło: T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...*, il. 62 ; fot. J. Sawicka.

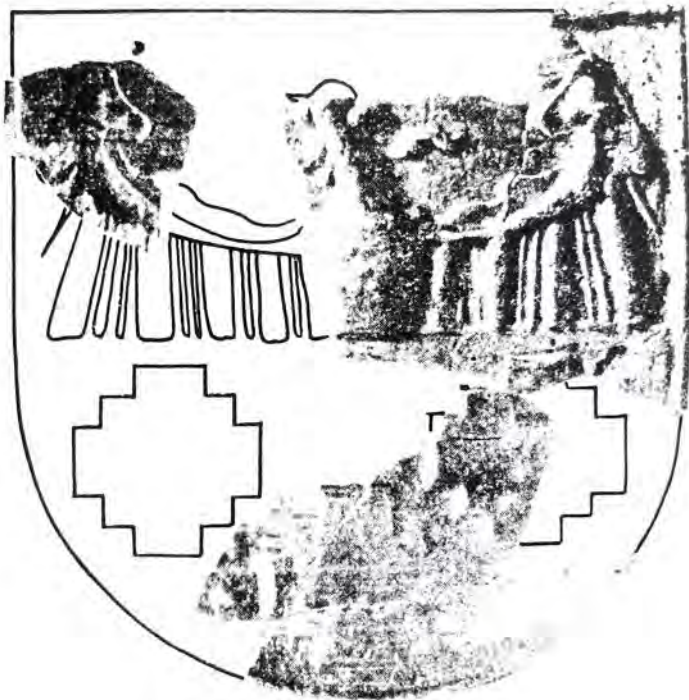

Ryc. 12. Przedstawienie herbu Rawicz. Stan. Jarocin 2.
Źródło: R. Grygiel, *Piece kaflowe typu rycerskiego...* tabl. 8:1; rys, E.
Pawlak.

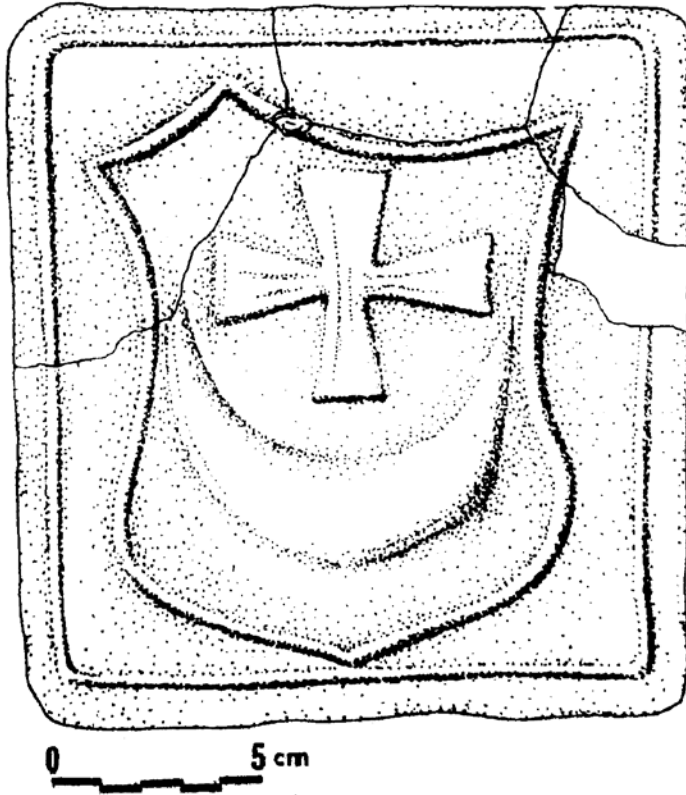

Fot. 24. Przedstawienie herbu Starykoń. Stan. Gniezno 22.
Źródło: M. Żemigala, *Piec „herbowy”...*, tabl. XVI.

Fot. 25. Przedstawienie herbu Sulima. Stan. Gniezno 22.
Źródło: M. Żemigala, *Piec „herbowy”...*, tabl. XVII.

Ryc. 13. Przedstawienie herbu Szeliga. Stan. Jarocin 2.
Źródło: R. Grygiel, *Piece kafłowe typu rycerskiego...* tabl. 8:2; rys, E. Pawlak.

obecna jest na egzemplarzach należących do II i V zespołu kafla gnieźnieńskich²³⁰.

Szeliga

Płytką licową kafla z przedstawieniem herbu Szeliga z Jarocina ma wymiary 16 x 17 cm²³¹. Polewa ma kolor brązowy. Lico kafla zawiera cienką wypukłą ramkę zamykającą ornament. W środku ramki widnieje tarcza herbowa ze ściętym prawym rogiem i wklęsłą głowicą. Boki tarczy są w kształcie wydłużonego „S”. Podstawa ma kształt ostrołuku (Ryc. 13)²³².

Herb jest opisywany: „w polu złotym księżyc czerwony z takimż krzyżem kawalerskim”²³³.

Herb ten występuje na płytkach licowych trzech egzemplarzy zbioru kafla z Bolesławca²³⁴. Kształt tarczy jest wyznaczony cienką, wypukłą linią. Owa tarcza posiada półkolistą podstawę. Na omawianych fragmentach, herb jest pozbawiony półksiężyca. Natomiast niego występuje połupierścień barkiem w dół, a krzyż jest w nim zaćwie-

---

Polskiego ..., il. 18, s. 53.

²³⁰ Tamże, s. 37.

²³¹ *Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich ...*, s. 128.

²³² R. Grygiel, *Piece kaflowe typu rycerskiego...*, il. 8:2, s. 235.

²³³ A. Zanmierowski, *Herbarz rodowy...*, s. 166.

²³⁴ M. Żemigala, *Piec „herbowy”...*, s. 15.

czony²³⁵. Taki wariant przedstawia rola marszałkowska z 1461 r²³⁶.

Szreniawa

Tylko fragmenty jednego kafla w bolesławieckim zbiorze, są ozdobione herbem Szreniawa²³⁷. Tarcza tego herbu jest obwiedziona cienką, wypukłą linią. Zachowała się prawa, górna oraz środkowa lewa część tarczy²³⁸.

Herb opisywany jest: „ w polu czerwonym krzywaśń srebrna z zaćwiczonym krzyżem srebrnym ”²³⁹.

Kafel w zbiorze jankowskim z omawianym przedstawieniem należy do zespołu 2. Płytką licowa, w kształcie kwadratu o boku 16,4 cm, która nie zawiera szkliwienia, ozdobiona jest tarczą herbową, której kształt wyznacza cienka wypukła linia. Podstawa tarczy ma kształt półkola²⁴⁰. Ornament tarczy interpretowany jest jako godło herbu Szreniawa (Fot. 26). Możliwe, że identyfikacja była błędna, ponieważ nie możemy opierać się na żadnej analogii z takim wariantem. Moim zdaniem Szreniawę wyklu-

---

²³⁵ Tamże, s. 16; Tamże, tab. XVIII, s. 46.

²³⁶ F. Piekosiński, *Heraldyka polska wieków średnich...*, s.157.

²³⁷ M. Żemigala, *Piec „herbowy”...*, s. 15.

²³⁸ Tamże, s. 16; tamże, tab. XIX, s. 47.

²³⁹ S. Górczyński, J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej...*, s. 149.

²⁴⁰ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 68, s. 65.

cza kształt godła i zdobienia które w tym herbie nie występują. Kształt pokazany w godle przypomina odmianę herbu Byliny, czyli kształt litery „S” z krzyżem zaćwieczonym²⁴¹. Wariant ten przedstawiony jest na fryzie heraldycznym w kaplicy św. Jana w Łądzie²⁴².

Topor

Kafel z herbem Topor należy do I jankowskiego zespołu kafli. Płytką licowa ma wymiary 16,4 x 16,7 cm. Szklwiona jest na kolor jasnobrązowy. Cały ornament na licu kafała zamknięty jest w tarczy heraldycznej z podstawą półokrągłą. Tarcza ta posiada kreskowaną bordiurę. W środku znajduje się przedstawienie herbu Topor w ukłonie heraldycznym. Tarcza z godłem ma kształt przepołowionej mandorli, a jej kształt rysuje kreskowana gęsto bordiura. Nad tarczą widnieje hełm z klejnotem tautologicznym. Na boki idą po dwie labry w postaci pędów roślinnych (Fot. 27)²⁴³. Analogiczne przedstawienia obecne są także na kablach z I i II zespołu kafli gnieźnieńskich²⁴⁴.

Herb jest opisywany: „ w polu czerwonym topór srebrny w słup”²⁴⁵.

---

²⁴¹ F. Piekosiński, *Heraldyka polska wieków średnich...*, fig.336, s. 201.

²⁴² Tamże, s.201-202.

²⁴³ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 113, s. 77.

²⁴⁴ Tamże, s. 38

²⁴⁵ S. Górzyński. J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej...*, s. 152.

W gnieźnieńskim zbiorze kafle z tym przedstawieniem występują w zespołach V i VII. Pierwszy egzemplarz posiada płytkę licową o wymiarach 17,1 x 17,4 cm, która pozbawiona jest ona szkliwienia. Widnieje na niej tarcza herbowa z godłem Topor skierowanym w lewo. Tarcza ma podstawę w kształcie ostrołuku, a jej kształt wyznacza cienka wypukłą linią²⁴⁶.

Płytką licową kafla z zespołu VII ma wymiary 13,8 x 14 cm, a szkliwienie ma kolor jasnobrazowy. W tarczy, której podstawa ma kształt półokrągły, a kształt jej wyznaczony jest przez wąską wypukłą linię, widnieje godło odwrócone do góry nogami²⁴⁷.

Trąby

Przedstawienie herbu Trąby występuje tylko w zespole jarocińskim. Płytką licową ma kształt kwadratu o boku 16 cm²⁴⁸ i polana jest szkliwem w kolorze zielonym. Ornament tego egzemplarza jest ujęty w kwadratowej, cieniekiej, wypukłej ramce. Przedstawienie herbowe znajduje się w drugiej ramce, będącej niejako częścią tej poprzedniej, mającą zaokrąglone dolne boki. Tarcza her-

---

²⁴⁶ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 69, s. 66.

²⁴⁷ Tamże, il. 70, s. 66.

²⁴⁸ *Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich ...*, s. 127.

kowa jest w kształcie ściętej w pół mandorli, jest przedstawiona w pokłonie heraldycznym w lewą stronę. Nad tarczą usytuowany jest hełm z klejnotem w postaci dwóch trąb skierowanych do siebie. Z hełmu na boki odchodzą labry przypominające pędy roślinne (Ryc. 14)²⁴⁹.

Herb Trąby opisujemy: „w polu srebrnym trzy trąby czarne 2,1, złączone ustnikami, z czterema strefami złotymi i z zawiniętymi sznurami”²⁵⁰. Trąby w ukłonie występują także w 2 jankowskim, I i II gnieźnieńskim zespole kafla, na jednym z niezakwalifikowanych do żadnego zbioru kaflu ze stanowiska Gniezno 22 oraz stanowiska Strzyżewo Paczkowe 37²⁵¹. Obecny jest także na egzemplarzu z inwentarza badań w Nowym Mieście n. Wartą²⁵².

Zaręba

Herb Zaręba występuje na fragmentach kwadratowej płytki licowej kafla o boku ok. 16,5 cm z zespołu Jarocińskiego. Płytką licową szklwiona jest na brązowo. Na licu kafla znajduje się tarcza gotycka z podstawą w kształcie ostrołuku. Kształt tarczy wyznacza cienka, wypukła linia. W owej tarczy znajduje się herb Zaręba²⁵³.

---

²⁴⁹ R. Grygiel, *Piece kaflowe typu rycerskiego...*, il. 3:1, s. 230.

²⁵⁰ S. Górczyński, J. Kochanowski, *Herby szlachty polskiej...*, s. 154.

²⁵¹ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego...*, s. 38

²⁵² R. Grygiel., *Dzieje rezydencji...*, ryc. 142.1, s. 186.

²⁵³ R. Grygiel, *Piece kaflowe typu rycerskiego...*, il. 9:1, s. 236.

Herb jest opisywany: „ w polu czerwonym pod głowicą srebrną, w której czarny lew wyskakujący, cztery kamienie, trzy w pas i jeden u podstawy, może złote”²⁵⁴.

Na fragmentach jarocińskiego kafla, widzimy pięć kamieni, ale prawdopodobnie był jeszcze jeden z prawej strony tarczy. Dolne pole jest wypukłe w stosunku do górnego i powierzchni płytki licowej.

Omawiany herb widnieje także na kafle z 1 zespołu jankowskiego. Płytką licową ma wymiary 17 x 17,2 cm i polana jest ciemnobrązowym szkliwem. Godło znajduje się w tarczy, z podstawą półokrągłą, której kształt w górnej części wyznacza cienka wypukła linia, natomiast dolne pole jest całe wypukłe w stosunku do powierzchni płytki licowej. Dzielenie w pas również nie zawiera blankowania. W dolnej części pola tarczy widnieją 4 kamienie (Fot. 28)²⁵⁵. W dużej tarczy Zaręba widnieje także na licach kafla z zespołów gnieźnieńskich I i IV oraz na niezakwalifikowanym do żadnego zbioru egzemplarzu ze stanowiska Gniezno 22²⁵⁶.

---

²⁵⁴ J. Szymański, *Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego*, Warszawa 1993, s. 300.

²⁵⁵ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 20, s. 53.

²⁵⁶ Tamże, s. 36.

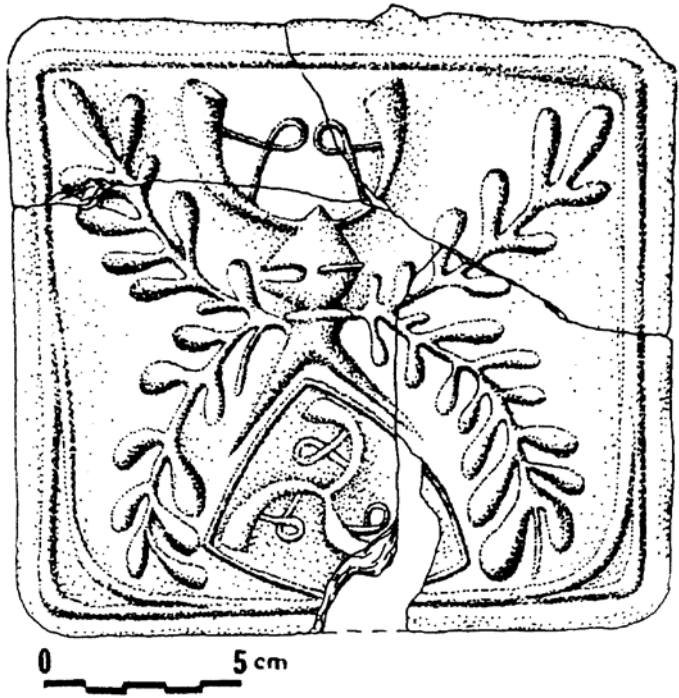

Fot. 26. Przedstawienie herbu Szreniawa (?). Stan. Jankowo Dolne 21.

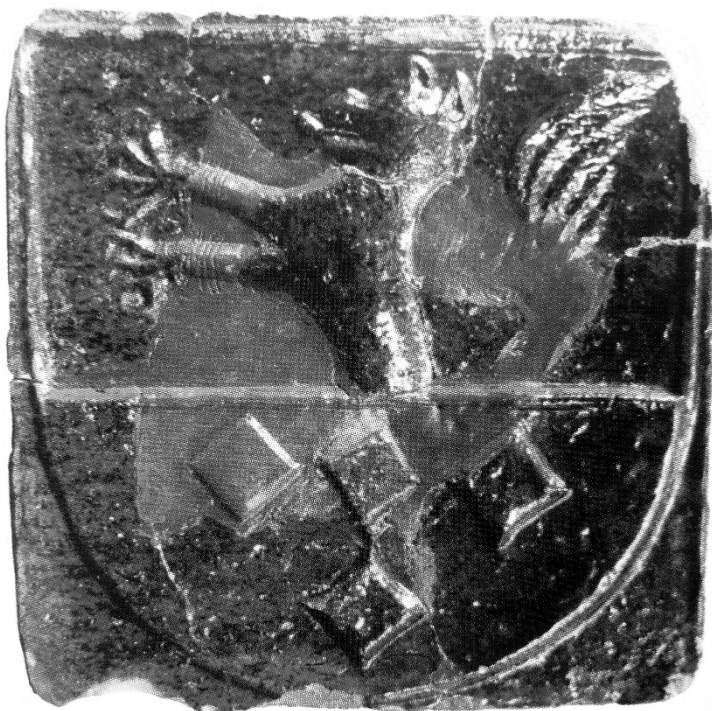
Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...* il. 68; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 27. Przedstawienie herbu Topor. Stan. Jankowo Dolne 21.
Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...*, il. 113; fot. J. Siczkowski.

Ryc. 14. Przedstawienie herbu Trąby. Stan. Jarocin 21.
Źródło: R. Grygiel, *Piece kafłowe typu rycerskiego...* tabl. 3:1; rys, E. Pawlak.

Fot. 28. Przedstawienie herbu Zaręba. Stan. Gniezno 22.
Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...*, il. 20 ; fot. J. Andrzejewski.

3. 3. Przedstawienia herbów kościelnych

Herb Kapituły gnieźnieńskiej

Kafel z przedstawieniem herbu kapituły gnieźnieńskiej znajduje się w jankowskim zbiorze 1. Płytką licową ma wymiary 16,9 x 17 cm i szkliwiona jest na kolor ciemnobrązowy. Omawiane przedstawienie heraldyczne zamknięte jest w tarczy herbowej z podstawą półokrągłą, której kształt wyznacza cienka wypukła linia. W jej środku znajduje się mniejsza w tym samym kształcie w ułonie heraldycznym w lewo. Nad tarczą widnieje hełm z klejnotem powtarzającym elementy godła. Na boki odchodzą po dwie labry w postaci pędów roślinnych (Fot. 29)²⁵⁷. Klejnot odpowiada opisowi jednego z egzemplarzy kafla z wystawy M. Gumowskiego z 1928 r²⁵⁸.

W gnieźnieńskim zespole II kafla piecowych ten herb występuje na płytce licowej o wymiarach 16,1 x 16,5 cm. Polewa ma kolor ciemnozielony. Godło zamknięte jest w ramce stylizowanej na tarczę herbową o zaokrąglonej podstawie²⁵⁹. Podobne przedstawienie herbu występuje

---

²⁵⁷ Tamże, il. 29, s. 56.

²⁵⁸ M. Gumowski, *Kafle Średniowieczne w Muzeum Wielkopolskim ...*, s. 135.

²⁵⁹ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il.43, s. 59.

także w gnieźnieńskim zespole I oraz w inwentarzu stanowiska Gniezno 47a²⁶⁰.

Herb jest opisywany: „ w polu błękitnym trzy białe (srebrne) linie”²⁶¹.

Taki wzór pojawił się już w czwartej ćwierci XIV w., a w wieku XV upowszechnił się jako herb kapituły gnieźnieńskiej. Sama kapituła, używała jednak na pieczęciach podobizny św. Wojciecha²⁶².

Herb Doliwa biskupa Wincentego Kota

Przedstawiony jest herb Doliwa w tarczy gotyckiej z zaokrągloną podstawą, której kształt wyznaczony jest przez cienką wypukłą linię. Pas z różami w godle jest wypukły w stosunku do powierzchni płytki licowej. W centrum pod pasem widnieje pastorał, a w górnej lewej części tarczy infuła biskupia. Kafel należy do gnieźnieńskiego zespołu II. Płytką licową o wymiarach 15,5 x 16 cm, jest polewana na kolor czerniawy (Fot. 30)²⁶³.

---

²⁶⁰ Tamże, s. 35.

²⁶¹ P. Dymmel, *Herby kapituł w „Klejnotach” Jana Długosza*, [w:] *Polska heraldyka kościelna. Stan i perspektywy badań*, red. Krzysztof Skupiński, Warszawa 2004, s. 105.

²⁶² Tamże.

²⁶³ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 120, s. 79.

Herb identyfikowany jest z osobą Wincentego Kota arcybiskupa gnieźnieńskiego w latach 1437-1448²⁶⁴.

Herb Poraj biskupa Jana Gruszczyńskiego

Zachowany jest górny fragment płytki licowej kafla gnieźnieńskiego ze zbioru III. Na płycie licowej widnieje część tarczy herbowej z godłem Poraj. Całe polce tarczy jest wypukłe w stosunku do płytki licowej. Nad tarczą znajduje się infuła biskupia. Po prawej od tarczy widać pastorał, a poniżej od niego fragment labr. Płytki licowa szkliona jest na kolor seledynowy, a zachowana jej szerokość wynosi 16,5 cm (Fot. 31)²⁶⁵. Przedstawienie to identyfikowane jest z arcybiskupem gnieźnińskim Janem Gruszczyńskim²⁶⁶. Podobne przedstawienie występuje w jankowskim zbiorze 1 oraz na licu kafla niezakwalifikowanego do żadnego zbioru ze stanowiska Gniezno 22²⁶⁷.

---

²⁶⁴ <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=3996457>: stan na 18. 05. 2013.

²⁶⁵ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 121, s. 79.

²⁶⁶ <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3908334/gruszczyński-jan.html>: stan na 18. 05. 2013.

²⁶⁷ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, s. 39

Herb Łódzia biskupa Uriela Górki

Na stanowisku Gniezno 22 ten herb widnieje na kaflu niezaliczanym do żadnego ze zbiorów. Jest to fragment nieszkliwionej płytki licowej kafla datowanego na II poł. XV w. Na fragmencie widnieje część tarczy z herbem Łódzia. Po prawej stronie tarczy widnieje fragment opadającej na nią stuły. Przedstawienie Identyfikowane jest z osobą Uriela Górki, biskupa poznańskiego (Fot. 32)²⁶⁸. Analogicznie występuje w inwentarzu stanowiska Gniezno 74²⁶⁹.

Herb Odrowąż biskupa Jana Sprowskiego

To przedstawienie herbowe znajduje się na lewym, dolnym medalionie na kaflu z 4 medalionami. Identyfikowane ono jest z osobą biskupa gnieźnieńskiego Jana Sprowskiego, prymasa polski w latach 1453- 1464²⁷⁰. Nad herbem Odrowąż, w tarczy herbowej w postaci przepołożonej mandorli, widnieje infuła, spod której odchodzą

---

²⁶⁸ T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 109, s. 76.

²⁶⁹ Tamże, s. 39.

²⁷⁰ Cz. Strzyżewski, *Kaflę gotyckie z ruin dworu w Jankowie Dolnym...*, s. 271; <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=3950016>: stan na 12.05.2013 r.

Fot. 29. Przedstawienie herbu Kapituły gnieźnieńskiej w ukłonie.
Stan. Jankowo Dolne 21.

Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 29 ; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 30. Przedstawienie herbu Doliwa biskupa Wincentego Kota. Stan
Gniezno 22.

Źródło: T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...* il. 120; fot. J. Siczkowski.

Fot. 31. Przedstawienie herbu arcybiskupa Jana Gruszczyńskiego.
Stan. Gniezno 22.

Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 121; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 32. Przedstawienie herbu Łódzia biskupa Uriela Górki. Stan.
Gniezno 22.

Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...*, il. 109 ; fot. J. Andrzejewski.

labry w postaci stuły. Po lewo od infuły umieszczony jest pastorał, a na prawo gwiazda (Fot. 20)²⁷¹.

3. 4. Przedstawienia herbów ziemskich

Herb Królestwa

Na płytce licowej kafla z Jarocina, w kształcie kwadratu o boku 17 cm²⁷², znajduje się tarcza gotycka z podstawą półkolistą. Na lico naniesiono polewę w kolorze zielonym. W polu tarczy widzimy orła w koronie otwartej, z głową zwrócona w lewo (Ryc. 15)²⁷³.

Orzeł widnieje także na jednym z egzemplarzy z Gniezna, należącym do zespołu VI, którego płytka licowa ma wymiary 16 x 16,4 cm i szkliona jest polewą w kolorze oliwkowym. Tarcza z owym orłem w godle wyznaczona jest za pomocą cienkiej wypukłej linii, a podstawa zakończona jest ostrołukiem. Godło jest podobne do tego z egzemplarza jarocińskiego²⁷⁴. Ponadto nieznacznie różniące się odmiany herbu Królestwa w dużej tarczy występuje

---

²⁷¹ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il.105, s. 75.

²⁷² *Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich*, s. 127

²⁷³ R. Grygiel, *Piece kaflowe typu rycerskiego...*, il. 2:1, s. 229

²⁷⁴ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 10, s. 51.

także w obu zespołach kafla z Jankowa Dolnego, gnieźnińskich zespołach II, III i V²⁷⁵. Podobne przedstawienia występują na kaflach odnalezionych w Kruchowie²⁷⁶ oraz Biechowie²⁷⁷.

Inne przedstawienie ukoronowanego orła widnieje na kaflu z zespołu IV. Lico szkliwione jest na kolor zielony, a zachowana szerokość wynosi 15,5 cm. Tarcza widniejąca na płycie licowej ma podstawę zakończoną ostrołukiem, a jej kształt wyznacza cienka wypukła linia. Tarcza jest czwór dzielną w krzyż. W drugiej części tarczy znajduje się orzeł. Nie zachowała się głowa zwierzęcia, ale sądząc po obecności herbu Pogoni, jest to prawdopodobnie herb Królestwa²⁷⁸.

Herb królestwa widnieje, także być może na fragmencie kafla, nie zakwalifikowanego do żadnego zespołu ze stanowiska Gniezno 22, szkliwionego na ciemnozielony kolor. Tarcza w kształcie przepołowionej mandorli trzymana jest przez postać w sukni (Fot. 33)²⁷⁹.

---

²⁷⁵ Tamże, s. 36.

²⁷⁶ K. Wolicki, *Opisanie wykopaliska odkrytego d.9 kwietnia 1852 r. we wsi Kruchowo pod Trzemesznem, między Gnieznem a Kruszwicą*, „Biblioteka Warszawska”, 1852, z. 2, ryc. s. 519.

²⁷⁷ Ryszard R., *Dzieje rezydencji ...*, ryc. 215.1, s. 276.

²⁷⁸ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 108, s. 76.

²⁷⁹ Tamże, il. 96, s. 72.

Orzeł w koronie jest symbolem królestwa i króla od czasów panowania Przemysła II²⁸⁰, ale także jest herbem ziemi krakowskiej²⁸¹.

Herb Krzyż Jagielloński

W zbiorze Jarocińskim krzyż Jagielloński występuje na kaflu, którego płytka licowa ma wymiary 16 x 17 cm²⁸² a polewa na nią naniesiona ma kolor brązowy. Widnieje na niej tarcza z wklęsłą głowicą, bokami w kształcie wydłużonej litery „S” i podstawie zakończonej ostrołukiem. Ową tarczę wyznacza cienka wypukła linia. W jej polu znajduje się podwójny krzyż, jeden z symboli litewskiej Pogoni²⁸³. Krzyż łączy się z linią tarczy przy głowicy²⁸⁴.

Symbole litewskiej pogoni występują na trzech egzemplarzach z zespołu 1 z Jankowa w różnych wariantach. Pierwszy pokazuje krzyż Pogoni w ramce stylizowanej na tarczę herbową. Bordiura tej tarczy zawiera akcenty roślinne. Zachował się fragment godła z częścią krzyża, którego pole jest zakratkowane (Ryc. 16)²⁸⁵. Zachowana wysokość płytki licowej wynosi 16,7 cm. W dużej tarczy

---

²⁸⁰ F. Piekosiński, *Heraldyka polska wieków średnich...*, s. 388.

²⁸¹ S.K. Kuczyński, *Polskie herby ziemskie*, Warszawa 1993, s. 13.

²⁸² *Kaflę gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich ...*, s. 127

²⁸³ F. Piekosiński, *Heraldyka polska wieków średnich...*, s. 383.

²⁸⁴ R. Grygiel, *Piece kaflowe typu rycerskiego...*, il. 4:1, s. 388.

²⁸⁵ T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 35, s. 57.

Krzyż Jagielloński występuje także w gnieźnieńskich zespołach I i II oraz na licu kafla niezakwalifikowanego do żadnego z zespołów ze stanowiska Gniezno 22²⁸⁶.

Kolejny przedstawia jeźdźca z podniesionym mieczem, na koniu pędzącym w prawo. Płytką licowa ma wymiary 16,2 x 16,4 cm, a szkliwienie ma kolor ciemnobrązowy. W prawym rogu kafla znajduje się tarcza herbowa z podstawą półkolistą z zakreskowaną bordiurą. W polu tarczy widnieje krzyż pogoni, który również jest zakreskowany. Całość przedstawienia zamknięte jest w ramce stylizowanej na tarcze heraldyczną z zaokrągloną podstawą²⁸⁷. Ponadto opisywane przedstawienie znajduje się na licu kafla z inwentarza stanowiska Gniezno 15c²⁸⁸, stanowiska Poznań-Garbary²⁸⁹ oraz Bolesławca²⁹⁰.

Ostatni wariant widnieje na dolnym lewym fragmencie płytki licowej, którego przedstawienie zamknięte jest w medalionie. Tarczę z podstawą zakończoną ostrołukiem, w której polu znajduje się Krzyż Jagielloński, trzyma skrzydlata postać- anioł (Fot. 34)²⁹¹. Motyw z aniołem tar-

---

²⁸⁶ Tamże, s. 35.

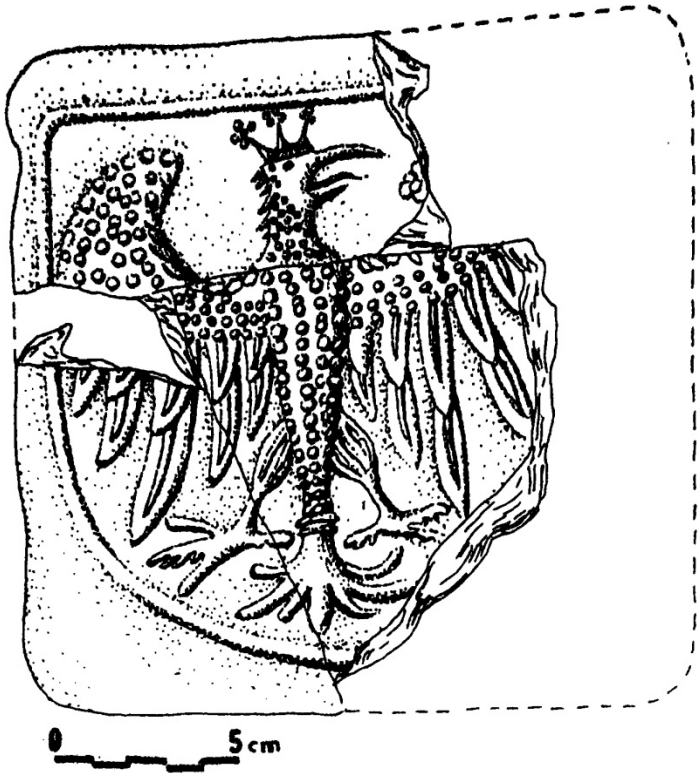
²⁸⁷ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 13, s. 52.

²⁸⁸ Tamże, s. 36.

²⁸⁹ M. Piątkiewicz - Dereniowa, *Materiał kaflowy ...*, ryc. 2, s. 194.

²⁹⁰ M. Żemigala, *Ogrzewanie piecowe ...*, s. 19.

²⁹¹ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 95, s. 72.

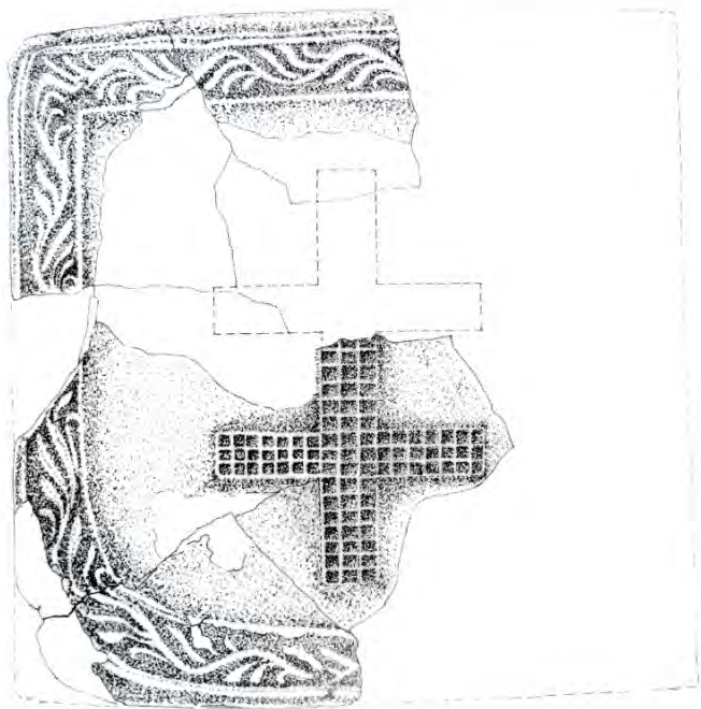

Ryc. 15. Przedstawienie herbu Królestwa. Stan. Jarocin 2.
Źródło: R. Grygiel, *Piece kafłowe typu rycerskiego...* tabl. 2:1;
rys, E. Pawlak.

Fot. 33. Fragment kafla przedstawiającego tarcza z orłem trzymana przez postać w sukni. Stan. Gniezno 22.

Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...* il. 96; fot. J. Andrzejewski.

Ryc. 16. Przedstawienie Krzyża Jagiellońskiego w tarczy z bordiurą.
Stan. Jankowo Dolne 21.

Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...* il. 35; rys. Ł. Drzewiecka Janoszek

Fot. 34. Fragment kafla z przedstawieniami heraldycznymi w medalionach. Anioł trzymający tarczę z Krzyżem Jagiellońskim.

Stan Jankowo Dolne 21.

Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...* il. 95; fot. J. Siczkowski.

czownikami pojawia się na pieczęciach Jadwigi, Władysława Jagiełły i Władysława Warneńczyka²⁹².

Krzyż występuje także w gnieźnieńskim zbiorze IV w wspomnianym kaflu z tarczą czwórdzielną w krzyż z herbem Królestwa²⁹³. W tej tarczy widnieją również Kolumny, które są jednym z godeł Litwy²⁹⁴. Kolumny występują również w tarczy trzymanej przez jeźdźca na kaflu z Jankowa Dolnego z zespołu 1²⁹⁵ oraz z wystawy M. Gumowskiego²⁹⁶.

Herb Pogoń

Poza przedstawieniem pędzącego jeźdźca z mieczem na kaflu zespołu 1 z Jankowa, kilka egzemplarzy występuje w zespołach gnieźnieńskich. Pierwszy ukazuje rycerza pędzącego konno, z podniesionym mieczem w prawej ręce. Ornament jest zamknięty w ramce w postaci cienkiej wypukłej linii, która stylizowana jest na tarczę herbową. Płytką licowa tego kafla ma wymiary 16,3 x 16,9 cm i na-

---

²⁹² A. Kulikowski, *Heraldyka szlachecka ...*, s. 200.

²⁹³ T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 108, s. 76.

²⁹⁴ F. Piekosiński, *Heraldyka polska wieków średnich ...*, s. 383.

²⁹⁵ T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, s. 36.

²⁹⁶ M. Gumowski, *Kaflę Średniowieczne w Muzeum Wielkopolskim ...*, s. 133.

leży do gnieźnieńskiego zespołu II. Płytką licową szklwiona jest na kolor czerniawy²⁹⁷.

Kolejny egzemplarz nie jest szklwiony i należy do zespołu V. Wysokość płytki licowej ma 16, 5 cm. na licu widnieje jeździec na koniu, również trzymający podniesiony miecz, ale w drugiej ręce trzyma tarczę z widocznym Krzyżem Jagiellońskim. To przedstawienie nie jest obwiedzione ramką²⁹⁸.

Podobnie, nieszkliwiona i bez ramki, jest płytką licową kafla niezakwalifikowanego do żadnego z gnieźnieńskich zespołów. W nim jeździec skierowany jest w prawą stronę. Płytką licową ma wymiary 16 x 16,5 cm²⁹⁹. Analogiczny egzemplarz z tym przedstawieniem występuje w II jankowskim zbiorze kafli³⁰⁰.

Herb Pogoni występuje również w pokłonie heraldycznym. Znajduje się na egzemplarzu z zespołu 1 z Jankowa Dolnego. Płytką licową ma wymiary 16,5 x 16,6 cm. i szklwiona jest na kolor ciemnobrązowy. Całe przedstawienie jest zamknięte w ramce stylizowanej na tarczę herbową, której kształt tworzy cienka wypukła linia. W środku widnieje tarcza w kształcie przepołowionej mandorli z godłem Pogoni. Nad tarczą jest hełm zakoń-

---

²⁹⁷ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 14, s. 52

²⁹⁸ Tamże, il. 15, s. 52.

²⁹⁹ Tamże, il. 61, s. 64.

³⁰⁰ Tamże, s. 36.

czony koroną. Labry występują tutaj w postaci pędów roślinnych (Fot. 35)³⁰¹. Pogoń w ukłonie występuje także w 2 jankowskim zespole oraz w zespole II ze stanowiska Gniezno 22³⁰².

Fragment Pogoni widnieje również na kaflu z medalionami z gnieźnińskiego zespołu I³⁰³.

Herb Ziemi Poznańskiej

Przedstawienie herbu ziemi poznańskiej znajduje się na kaflu ze zbioru jarocińskiego. Płytką tą ma wymiary 16 x 16,5 cm³⁰⁴. Szklwienie ma kolor brązowy. Ornament zamknięty jest w ramce zaokrąglonej u dołu, która kształtem przypomina tarczę herbową. W niej znajduje się mniejsza tarcza w kształcie przepołowionej mandorli w ukłonie heraldycznym w prawo. W klejnocie jest hełm z koroną otwartą. Na boki odchodzą, po dwie labry w postaci pędów roślinnych³⁰⁵. W tarczy herbowej znajduje się orzeł w tym przypadku nieposiadający korony, a jego głowa skierowana jest w lewo. Herb z takim przedstawieniem orła dotyczy ziemi poznańskiej³⁰⁶. Analogiczne przedstawienia znajdują się w 2 Jankowskim zespole, w IV

---

³⁰¹ Tamże, il. 32, s. 56.

³⁰² Tamże, s. 36.

³⁰³ Tamże, il. 105, s. 75

³⁰⁴ *Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich ...*, s. 127

³⁰⁵ R. Grygiel, *Piece kaflowe typu rycerskiego...*, il. 3:2, s. 230.

³⁰⁶ F. Piekosiński, *Heraldyka polska wieków średnich...*, s. 381.

i VI zespole gnieźnieńskim oraz w inwentarzu stanowiska Gniezno 15c³⁰⁷.

W 2 zbiorze z Jankowa Dolnego występuje przedstawienie orła w tarczy w kształcie przepołowionej mandorli zakończonej języczkiem. Tarcza znajduje się w lewym górnym narożniku płytki licowej. Reszta ornamentu przedstawia rycerza z mieczem. Po lewej stronie od postaci widnieje drzewo, a za jej plecami znajduje się halabarda. Płytką ma wymiary 16,2 x 16,4 cm i nie jest szkliona (Fot. 36)³⁰⁸. W takiej formie herb ziemi poznańskiej obecny jest na licach kafli także w I i IV zbiorze gnieźnieńskim³⁰⁹ oraz na egzemplarzu pochodzącym z Nowego Miasta nad Wartą³¹⁰.

Herb Ziemi Dobrzyńskiej

Herb z przedstawieniem herbu ziemi dobrzyńskiej należy do zespołu 1 kafli jankowskich. Ornament zamknięty jest w ramce, której kształt tworzy cienka wypukła linia. Dolne rogi owej ramki są zaokrąglone. W niej tarcza heraldyczna w ułonie w prawo, z podstawą zakończoną ostrołukiem. Nad tą tarczą widnieje ukoronowany hełm, a na boki wychodzą po dwie labry w postaci skrzydeł.

---

³⁰⁷ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, s. 38.

³⁰⁸ Tamże, il. 110, s. 76.

³⁰⁹ Tamże, s. 40.

³¹⁰ R Grygiel., *Dzieje rezydencji ...*, ryc. 190.10.

Płytką licowa ma wymiary 16,8 x 17 cm i szkliwiona jest na kolor żółty (Fot. 37)³¹¹. W takiej formie herb występuje także w I gnieźnińskim zbiorze kafli³¹².

Herb jest opisywany: „ludzka głowa w koronie z której wyrastają rogi, jakby w drugiej odwróconej koronie na szyi”³¹³.

W godle przedstawionym na kafli widnieje głowa bez rogów i dolnej korony. Brodata twarz w godle ziemi dobrzyńskiej według badaczy przedstawia osobę Kazimierza Wielkiego lub Władysława Łokietka, natomiast dwie korony symbolizują części mazowiecką i kujawską ziemi dobrzyńskiej. Rogi bawole są oznaką leśnej natury tej ziemi³¹⁴.

Herb ziemski Wielkopolski

Herb ten widnieje na licu kafła z zespołu VI z Gniezna. Płytką licowa ma wymiary 16,6 x 17,2 cm i szkliwiona jest na kolor ciemnozielony. Godło znajduje się w tarczy gotyckiej z podstawą zaokrągloną (Fot. 38)³¹⁵. W takiej tarczy herb obecny jest również w zespole III

---

³¹¹ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 114, s. 77.

³¹² Tamże, s. 38.

³¹³ S.K. Kuczyński, *Polskie herby ziemskie ...*, s. 16

³¹⁴ Tamże, s. 16

³¹⁵ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 22, s. 54.

i na licu kafla niezakwalifikowanego do żadnego zbioru ze stanowiska Gniezno 22³¹⁶.

Herb opisywany jest: „ na polu (w szachownicę biało czerwona) żubrza czarna głowa z pierścieniem złotym w nozdrzach”³¹⁷.

Herb Ziemi Sieradzko - Łęczyckiej lub Ziemi Brzesko - Kujawskiej

Exemplarz z tym przedstawieniem występuje na płytce licowej kafla z zespołu V z Gniezna. Płytką ma wymiary 15,5 x 16, 3 cm i nie jest szkliona. Godło znajduje się w tarczy, której kształt wyznacza cienka wypukła linia. Tarcza ma podstawę zakończona ostrołukiem. W godle widnieje połuorzeł i połulew (Fot. 39)³¹⁸.

Nie można jednoznacznie stwierdzić, której ziemi jest to herb, ponieważ pola tarczy dzielonej w słup różniły się kolorami, których nie sposób pokazać na licu kafla³¹⁹. Podobny herb występuje w zbiorze VI kafla gnieźnieńskich. W odróżnieniu od poprzedniego przedstawienia tutaj występuje korona³²⁰.

---

³¹⁶ Tamże, s. 37.

³¹⁷ R.T. Komorowski, *Ilustrowany przewodnik heraldyczny*, Warszawa 2007, s. 99.

³¹⁸ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 50, s. 61.

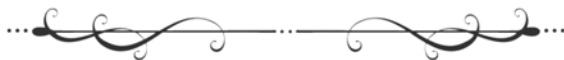
³¹⁹ R.T. Komorowski, *Ilustrowany przewodnik heraldyczny ...*, s. 99.

³²⁰ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa*

Herb Ziemi Lubuskiej

Herb ten widnieje na licu kafla zaliczanego zespołu VII. Wymiary owej płytki wynoszą 13 x 13,6 cm. Szkliwienie ma kolor czerniawy. Relief zamknięty jest w ramce idącej obrzeżami płytki, której kształt wyznacza cienka wypukła linia. W lewym górnym narożniku widać ślady po drewnianej matrycy. W lewym dolnym narożniku widnieje bliżej niezidentyfikowany motyw (Ryc. 17)³²¹. Jest to jedyny egzemplarz, na którym godło nie widnieje w tarczy herbowej.

Herb opisywany jest: „w polu czerwonym biały jeleń rogaty ze złotą koroną na szyi”³²².

Polskiego ..., il. 49, s. 61.

³²¹ Tamże, il. 72, s. 66.

³²² R.T. Komorowski ., *Ilustrowany przewodnik heraldyczny ...*, s. 100.

Fot. 35. Przedstawienie herbu Pogoni w ukłonie heraldycznym.

Stan. Gniezno 22.

Źródło: T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...* il. 32; fot. J. Siczkowski.

Fot. 36. Kafel z przedstawieniem rycerza nacierającego z mieczem
w towarzystwie herbu ziemi poznańskiej. Stan. Gniezno 22.
Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...* il. 110; fot. J Siczkowski.

Fot. 37. Przedstawienie herbu Ziemi Dobrzyńskiej.
Jankowo Dolne 21.

Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 112 ; fot. J. Andrzejewski.

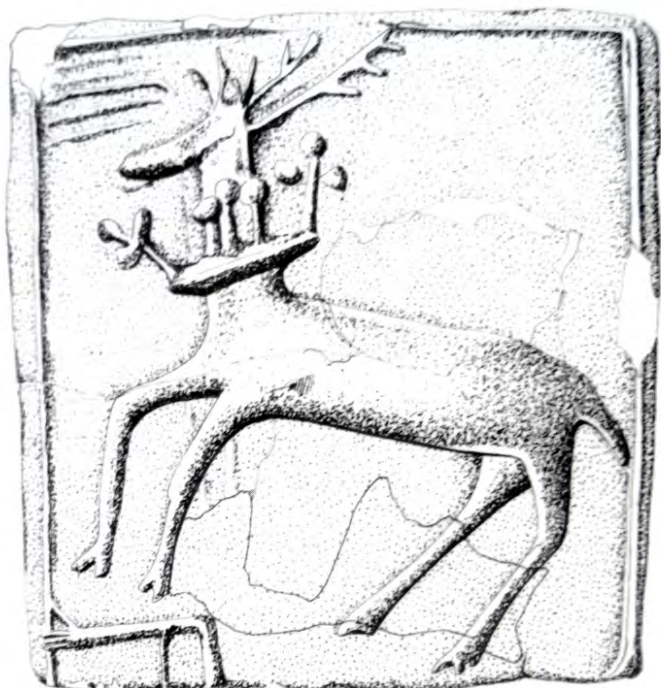

Fot. 38. Przedstawienie herbu Wielkopolski. Stan. Gniezno 22.
Źródło: T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...*, il. 22 ; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 39. Przedstawienie herbu Ziemi Sieradzko-Łęczyckiej
lub Brzesko-Kujawskiej. Stan. Gniezno 22.
Źródło: T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...*, il. 50 ; fot. J. Andrzejewski.

Ryc. 17. Przedstawienie herbu ziemi lubuskiej bez tarczy herbowej.
Stan. Gniezno 22.

Źródło: T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...* il. 72; rys. J. Sawicka.

PODSUMOWANIE

Kafle należą do takiego rodzaju zabytków, które często pozyskiwane są w trakcie badań wykopaliskowych reliktyw obiektów późnośredniowiecznych i nowożytnych¹. Piece z nich zbudowane stanowiły coraz częściej element stałego wyposażenia wnętrza budynku mieszkalnego. Oprócz funkcji grzewczej pełniły one także funkcje zdobniczą. Wynikało to przede wszystkim z możliwości umieszczenia reliefu na licu kafła płytowego².

Piece z kafli tego typu stawiane były już w I poł. XV w³. Motywy zdobnicze na licach kafli posiadają cechy reliefu z widocznym udziałem cech późnogotyckiej sztuki⁴. Tematykę przedstawień można podzielić na cztery grupy: sceny o charakterze religijnym, sceny rodzajowe przedstawiające ludzi i zwierzęta, motywy geometryczne i roślinne oraz najbardziej nas interesujące przedstawienia heraldyczne⁵.

Najliczniejsze zbiory kafli z terenu Wielkopolski pochodzą z inwentarzu badań z Jarocina Bolesławca n. Prosną, Jankowa

---

¹ T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, s. 7.

² Tamże, s. 27.

³ Cz. Strzyżewski, *Kafle gotyckie z ruin dworu w Jankowie Dolnym ...*, s. 271

⁴ R. Grygiel, *Piece kafłowe typu rycerskiego...*, s. 221.

⁵ R. Grygiel, *Późnogotyckie kafle...*, s.6.

Dolnego i Gniezna. W zbiorach tych przeważa wyżej wspomniany typ kafli. Kształt omówionych w pracy płytek licowych zbliżone są do kwadratu, którego bok ma średnią długość ok. 16- 17 cm, wyjątek stanowią kafle bolesławieckie, których płytki z przedstawieniami heraldycznymi mają wymiary ok. 20 x 20 cm. Naniesione szkliwa najczęściej występują w odcieniach kolorów zielonego i brązowego oraz w barwie czerniawej, ale występują także egzemplarze nie zawierające polewy.

Przedstawienia herbowe na kaflach gotyckich z omawianych w pracy zbiorów dzielą się, pod względem sposobów ich ukazania, na kilka grup. Najliczniejszą z nich stanowią herby w tarczy wypełniającej całą powierzchnie płytki licowej. Kształt najczęściej wyznacza cienka wypukła linia lub całe pole tarczy jest wypukłe. Mają one przeważnie kształty typów gotyckich o podstawach zaokrąglonych, których przykładami mogą być herby na kaflach bolesławieckich np.: Doliwa, Szeliga, lub Orla ze zbioru jarocińskiego czy tarcza czwór dzielna na licu kafla jankowskiego. Drugim kształtem podstawy występującym w dużej liczbie tarcz jest ostrołuk np.: herb Zaręba z Jarocina, Odrowąż z Jankowa Dolnego czy Ogończyk z Gniezna. Mniejszą ilość stanowią tarcze zakończone jęczyzkiem czyli herb Jastrzębiec z Bolesławca i Nowina z Gniezna lub ostrołukiem w kształcie trójkąta – Leliwa ze zbioru jarocińskiego.

Do grupy herbów w dużej tarczy zaliczyłem również te egzemplarze na których godła są zamknięte w ramce mającej zaokrąglone dolne rogi, których przykładami mogą być herby Korab i Gryf oraz herb Kapituły Gnieźnieńskiej ze zbioru gnieźnieńskiego.

Na niektórych egzemplarzach tarcze mają niesymetryczne kształty. Za przykłady mogą posłużyć kafle jarocińskie których

podstawy kończą się ostrołukiem, głowica jest wklęsła a jeden z jej boków ścięty, np.: Szeliga i Godzięba.

Pole herbowe wyznaczone jest także przez bordiurę. Element ten występuje zakreskowany, jak w przypadku herbu Kopicz z Jankowa Dolnego lub może zawierać motywy roślinne, które widoczne są na przedstawieniu Krzyża Jagiellońskiego również z Jankowa Dolnego.

Płytki licowe niektórych egzemplarzy posiadają ramki idące wzdłuż ich skrajów, w których powyższe tarcze są zamknięte np.: Rawicz z Jarocina czy Nałęcz z zbioru gnieźnieńskiego. Na kaflu z herbem Jelita z zespołu jarocińskiego jest dodatkowo zakreskowana.

Herby występują także w otoczeniu innych elementów. Pierwszym są ramki gotyckie, których kształty przypisane są konkretnym herbom. Zawierają m.in. motywy ludzkich głów na przedstawieniu Jastrzębca, kwiatów w ramce przy herbie Nieczuja czy gwiazd na kaflu z Nieczują. Ramki występują na licach kafla gnieźnieńskich. Można do tej grupy zaliczyć też przedstawienie herbu Poraj w otoczeniu kiści winogron.

Kolejnym elementem towarzyszącym tarczy na płycie licowej są trzymacze. Mogą nimi być dwie postacie np. rycerze na kaflu z herbem Jastrzębiec z Gniezna lub jedna postać. Przykład może stanowić tutaj anioł z tarczą z Krzyżem Jagiellońskim czy herb Królestwa trzymany przez postać w sukni. Do trzymaczy zaliczyłem również kopijników z herbami Nałęcz i Poraj.

Rycerze czy też jeźdźcy przedstawieni na licu kafla nie muszą pełnić roli trzymaczy, a tarcza herbowa może tylko towarzyszyć ich przedstawieniu jak herb Ziemi Poznańskiej na gnieźnieńskim kaflu z nacierającym rycerzem czy Krzyż Jagielloński.

Kolejną dużą grupę stanowią przedstawienia całego programu herbowego⁶. Zamknięty jest on najczęściej w wyżej opisanej ramce stylizowanej na tarczę herbową. Programy te składają się z tarczy w ukłonie heraldycznym, hełmu z klejnotem oraz wychodzącymi na boki labrami. Tarcza ma najczęściej kształt przepołowionej mandorli np. herb ziemi poznańskiej na kaflu jarocińskim i herb Pogoni z Gniezna lub jednego z typów gotyckich – Poraj ze zbioru jankowskiego. Na niektórych egzemplarzach ich kształt wyznacza bordiura jak w przypadku herbu Topor z Jankowa Dolnego czy herbu Nałęcz z Gniezna. Pole tarcz w niektórych przypadkach mogą być wypukłe w stosunku do powierzchni płytki licowej, jak na egzemplarzach z herbem kapituły gnieźnieńskiej w ukłonie czy z herbem Orla w zbiorze jankowskim.

Hełm na każdym przedstawieniu jest pokazany z profilu i występuje w jednym typie – „żabi pysk”.

Dużą różnorodnością odznaczają się labry, które występują w różnych wariantach. Element ten pokazany jest w postaci pędów roślinnych zawierające liście w różnym kształcie np.: Jastrzębiec ze zbioru jankowskiego czy Godzięba ze zbioru gnieźnieńskiego. Innymi wariantami są strusie pióra- Lewart ze zbioru gnieźnieńskiego, wstęgi- herb Ogończyk na kaflu z medalionami, skrzydła- herb Ziemi Dobrzyńskiej czy pędy zakończone gwiazdkami jak na przedstawieniu herbu Łabędź z zespołu gnieźnieńskiego .

Klejnoty wieńczące hełmy mają postać strusich piór, które są widoczne np. w przedstawieniu herbu Dryja z Gniezna, figur

---

⁶ T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, s. 28.

powtarzających godło, jak na egzemplarzach pokazujących herb Kopacz z Jankowa Dolnego czy Lewart ze zbioru gnieźnieńskiego, lub różniących się od niego. Przykładem jest klejnot herbu Jelita w zbiorze gnieźnieńskim albo herbu Ogończyk na kaflu z medalionami. Herby ziemskie w pokłonie heraldycznym zakończone są koroną.

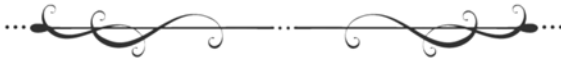
Te same herby przedstawione na różnych kaflach mogą różnić się przedstawieniem godła. Tyczy się to przedstawień w dużej tarczy jak i ujętych w programy herbowe. Przykładem są tu przedstawienia herbu Doliwa w zbiorach jarocińskim, bolesławieckim i gnieźnieńskim czy herbu Szeliga z Jarocina i Bolesławca. Niektóre mobilia wypełnione są kreskami np. Krzyż Jagielloński w bordiurze czy herb Lis.

Osobny program herbowy występuje na kaflach z herbami kościelnymi. Infuła i pastorał, które są atrybutami biskupimi, mogą występować w tarczy herbowej- Doliwa biskupa Wincenciego Kota, lub poza nią- Poraj biskupa Jana Gruszczyńskiego. Labry obecne na tych przedstawieniach mogą być w postaci stuły - Odrowąż biskupa Jana Sprowskiego czy herb Łódzia biskupa Uriela Górki. Herb identyfikowany z osobą biskupa nie musi posiadać wyżej opisanych elementów jak w przypadku przedstawienia herbu Jastrzębiec biskupa Wojciecha Jastrzębca.

Podobieństwa danych przedstawień na kaflach pochodzących z różnych stanowisk mogą świadczyć o istnieniu pewnego rodzaju wzornika np. schemat ujmowania przedstawień herbowych w ukłonie. Niektóre egzemplarze zostały wykonane w jednej matrycy np.: przedstawienia herbu Królestwa i Trąby z Jarocina i Nowego Miasta n. Wartą.

Przewarżający udział procentowy kafla herbowych w omawianych zbiorach wykazuje, że stanowiły one ponad połowę

wszystkich przedstawień w piecu. W programie heraldycznym takiego pieca znajdowały się herby ziemskie, kościelne i rycerskie. Programy te prawdopodobnie odzwierciedlały sympatie polityczne właścicieli np. obecność herbu hrabiów Cyllejskich⁷.

---

⁷ Tamże, s. 27.

BIBLIOGRAFIA

Źródła:

von Richental Ulrich, *Concilium zu Constencz [Chronik des Konstanzer Konzils]*, Augsburg 1483
[w:] <http://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/ir00196000/0001?sid=01a6fd56d889f6ba94adc8beeb2d17450>
0 stan na 11.09.2017 r.]

Literatura:

Bieniak Janusz, *Heraldyka szlachecka przed Długoszem*,
[w:] *Sztuka i ideologia w XV wieku*, red. P. Skubiszewski, Warszawa 1978, s. 165-210.

Dąbrowska Maria, *Kafle i piece kaflowe w Polsce do końca XVIII wieku*, „Studia i Materiały z Historii Kultury Materialnej”, t.58, 1987.

Dąbrowska Maria, *O metodzie rekonstrukcji pieców w zamku w Bolesławcu*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. 36, nr.4, 1988, s.681-696.

- Dymek Katarzyna, *Średniowieczne i renesansowe kafle śląskie*, Wrocław 1995.
- Dymmel Piotr, *Herby kapituł w „Klejnotach” Jana Długosza*, [w:] *Polska heraldyka kościelna. Stan i perspektywy badań*, red. Krzysztof Skupiński, Warszawa 2004, s. 97-120.
- Garas Marta, *Zespół kafli gotyckich z Ujazdu koło Tomaszowa Mazowieckiego*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Acta Archaeologica”, nr 27, 2010, s. 179- 200.
- Górzyński Sławomir; Kochanowski Jerzy, *Herby szlachty polskiej*, Warszawa 1992.
- Grygiel Ryszard, *Dzieje rezydencji*, [w:] *Doliwowie z Nowego Miasta nad Wartą, Dębna i Biechowa. Dzieje rezydencji i ich właścicieli*, red. R. Grygiel, T. Jurek, Biblioteka Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi, nr. 29, Łódź 1996, s. 11- 284.
- Grygiel Ryszard, *Piece Kafłowe typu rycerskiego wyrazem programu ideowego rezydencji późnośredniowiecznej i nowożytnej na terenie Wielkopolska*, [w:] *Rezydencje w średniowieczu i czasach nowożytnych*, red. E. Opaliński. T. Wiślicz, Wyd. „Neriton” Instytut Historii PAN, Warszawa 2001, s. 219-251

Grygiel Ryszard, *Późnogotycki piec rycerski z Jarocina*, [w:] *Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich*, Gniezno 1993, s. 35- 36.

Grygiel Ryszard, *Późnogotyckie kafle piecowe z Jarocina*, „Zapiski Jarocińskie”, nr. 17-19, 1989.

Gumowski Marian, *Kafle Średniowieczne w Muzeum Wielkopolskim*, „Roczniki Muzeum Wielkopolskiego w Poznaniu”, t. III, Poznań 1928, s 123-153.

Heymowski Adam, *Herbarz Inflant Polskich z roku 1778*, Buenos Aires– Paryż 1964.

Jana Długosza kanonika krakowskiego dziejów polskich ksiąg dwanaście, tłum. K. Mecherzyński, Kraków 1869, t. IV.

Janiak Tomasz , *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie*, Gniezno 2003.

Janiak Tomasz, *Kafle gotyckie z Wielkopolski*, [w:] *Średniowieczne i nowożytny kafle. Regionalizmy- podobieństwa- różnice*, red. Maria Dąbrowska, Białystok 2007, s. 17- 35.

Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich, red.
Cz. Strzyżewski, Gniezno 1993.

Kajzer Leszek , *Herby na kaflach z zamku w Ujeździe, czyli o zagadnieniu „ herbarzy ceramicznych”*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, t. LV, z. 1, Warszawa 2007, s.21-31.

Kilarska Elżbieta; Kilarski Maciej, *Kafle z terenu dawnych Prus królewskich. XV-XVIII w. Informator wystawy.*,
Malbork 1990.

Komorowski Ryszard. T., *Ilustrowany przewodnik heraldyczny*, Warszawa 2007.

Kuczyński Stefan Krzysztof, *Polskie herby ziemskie*, Warszawa 1993 .

Kuczyński Stefan Krzysztof, *Polskie herby ziemskie. Geneza- treści- funkcje*, Warszawa 1993

Kuczyński Stefan, *Herby w twórczości historycznej Jana Długosza*, [w:] *Sztuka i ideologia w XV wieku*, red.
P. Skubiszewski ,Warszawa 1978, s. 211- 232.

Kulikowski Andrzej, *Heraldyka szlachecka*, Warszawa 1990.

- Lelewel Joachim, *Herby w Polsce*, [w:] *Polska- dzieje i rze- czy jej*, t. IV, Poznań 1856.
- Marciniak- Kajzer Anna, *Średniowieczny dwór rycerski w Polsce. Wizerunek archeologiczny*, Łódź 2011.
- Maria Piątkiewicz-Dereniowa, *Materiał kaflowy*, [w:] *Początki i rozwój Starego Miasta w Poznaniu*, Warszawa- Poznań 1977, s. 193-205.
- Matuszewska-Kola Wiesława, *Kafle piecowe odkryte pod- czas badań archeologicznych*, [w:] *Materiały sprawoz- dawcze z badań zespołu pobenegyńskiego w Mogilnie*, red. Krzysztof Nowiński, z. 2, Warszawa 1980, s. 38- 51.
- Mrozowski Paweł, *O sztuce i stylizacji heraldycznej w Polsce XIV-XV wieku*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego nowej serii”, t. 1 (12), 1993, s. 77- 109.
- Nadolska- Horbacz Krystyna, *Kafle z zamku biskupów Włocławskich w Raciążku na Kujawach*, „Acta Univer- sitatis Lodzianis. Folia Archaeologica”, t.9, 1988, s. 85-136.

Niemiec Dariusz, *Gotycka posadzka z XV wieku w kościele Dominikanów w Krakowie dziełem wielkopolskiego warsztatu ceramicznego?*, [w:] *Gemma Gemmarum. Studia dedykowane profesor Hannie Kōćce-Krenz, cz.2*, s. 843-860.

Ostrowski Juliusz, *Tablice odmian herbowych Chrzęńskiego*, Warszawa 1909.

Piekosiński Franciszek, *Heraldyka polska wieków średnich*, Kraków 1899.

Polackówna Helena, *Stemmata Polonica- rękopis nr. 1114 Klejnotów Długosza w Bibliotece Arsenatu w Paryżu*, Lwów 1926.

Sawicki Tomasz , *Kafle gotyckie i renesansowe z Gniezna*, [w:] *Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach Polski, Muzeum Początków Państwa Polskiego*, Gniezno 2003, s.40-43.

Strzyżewski Czesław , *Kafle gotyckie z ruin w dworku w Jankowie Dolnym gm. Gniezno woj. Pomorskie. Stan.21*, „Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne”, t.2, Poznań 1993, s. 263–273.

Strzyżewski Czesław, *Z badań nad Kaflami Gotyckimi i renesansowymi w Wielkopolsce i na Kujawach*, [w:] *Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich*, Gniezno 1993, s. 27 – 34.

Szymański Józef, *Herbarz średniowiecznego rycerstwa polskiego*, Warszawa 1993.

Szymański Józef, *Nauki pomocnicze historii*, Warszawa 2001

Szymański Józef, *Nauki pomocnicze historii. Od schyłku IV do końca XVIII w.*, Warszawa 1976.

Świechowska Aleksandra, *Kafle warszawskie*, [W:] *Szkice staromiejskie*, Warszawa 1955 r., s. 161-174.

Świechowska Aleksandra, *Wykopaliska na zamku w Wenecji pod Żninem*, „Biuletyn Historii Sztuki”, R. 11, 1949, s. 213- 232.

Wawrzyniak Piotr, *O kaflach i piecak w poznańskich domach*, [w:] *Dawne domy i mieszkania*, „Kronika Miasta Poznania”, r. 69, nr. 4, s. 41- 58.

Wiewióra Marcin, *Zespół klasztorny kanoników regularnych w Trzemesznie w świetle badań archeologiczno architektonicznych*, „Archaeologica Historica Polona”, t.9, Toruń 2000.

Wolicki Krzysztof, *Opisanie wykopaliska odkrytego d. 9 kwietnia 1852 r. we wsi Kruchowo pod Trzemesznem, między Gnieznem a Kruszwicą*, „Biblioteka Warszawska”, 1852, z. 2, ryc. s. 518- 522.

Znamierowski Alfred, *Herbarz rodowy*, Warszawa 2004 .

Znamierowski Alfred, *Insignia, symbole i herby polskie*, Warszawa 2003 .

Znamierowski Alfred, *Wielka księga heraldyki*, Warszawa 2008

Żemigąła Maria, *Kafle gotyckie i renesansowe z zamku w Bolesławcu nad Prosną*, [w:] *Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach Polskich*, Gniezno 1993, s. 50-52.

Żemigąła Maria, *Ogrzewanie piecowe na zamku w Bolesławcu nad Prosną*, „Acta Archaeologica Lodziensia”, nr 33, 1987.

Żemigąła Maria, *Piec „herbowy” z XVI w. na zamku w Bolesławcu nad Prosną*, „Acta Archaeologica Lodziensia. Mediaevalia Archaeologica”, 1986, s. 9-47.

Źródła internetowe:

<http://encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=3950016>; stan na: 12.05. 2013 r.

http://en.wikipedia.org/wiki/File:Counts_of_Celje_coat_of_arms_%281-4%29.svg; stan na: 12.05.2013 r.

<http://encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=3996457>; stan na: 18. 05. 2013.

<http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3908334/gruszczynski-jan.html>; stan na: 18. 05.2013.

<http://encyklopedia.pwn.pl/haslo.php?id=3950016>; stan na: 12.05.2013 .

<http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/3995743/wielkopolska.html>; stan na: 02. 06. 2013.

SPIS ILUSTRACJI

Fot. 1. Przedstawienie herbu Awdaniec. Stan. Gniezno 22.
Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 33 ; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 2. Przedstawienie herbu Belina. Stan. Gniezno 22.
Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 34 ; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 3. Przedstawienie herbu Brochwicz. Stan. Gniezno 22. Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 1 ; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 4. Przedstawienie herbu Dębno. Stan. Gniezno 22.
Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...* il. 39 ;fot. J. Andrzejewski

Fot. 5. Przedstawienie herbu Doliwa. Bolesławiec n. Prośną. Źródło: M. Żemigła, *Piec „herbowy”...*, tab. III.

Fot. 6. Przedstawienie herbu Dołęga. Stan. Jankowo Dolne 21. Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 76; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 7. Przedstawienie herbu Dryja w ukłonie heraldycznym. Stan. Gniezno 22. Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...* il. 25; fot. J. Sieczkowski.

Fot. 8. Przedstawienie herbu Gozdawa. Stan. Jankowo Dolne 21. Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 41 ; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 9. Przedstawienie herbu Gryf. Stan. Gniezno 22. Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 3 ; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 10. Przedstawienie herbu Grzymała. Stan. Jankowo Dolne 21. Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 5 ; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 11. Przedstawienie herbu Jastrzębiec. Bolesławiec n. Prosną Źródło: *Kafle gotyckie i renesansowe na ziemiach polskich ...*, fot 34.

Fot. 12. Przedstawienie herbu Klepzig. Stan. Gniezno 22. Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 44 ; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 13. Przedstawienie herbu Kopacz. Stan. Jankowo Dolne 21. Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 80 ; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 14. Przedstawienie herbu Korab. Stan. Gniezno 22. Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...* il.6; fot. J. Sieczkowski.

Fot. 15. 1. Przedstawienie herbu Leliwa z personifikacją. Stan, Gniezno 227; 2. Fragment kafla z herbem Leliwa z personifikacją. Stan Gniezno 22. Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...* 99 i 100; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 16. Przedstawienie herbu Nałęcz. Stan. Gniezno 22. Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 118 ; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 17. Przedstawienie herbu Nieczuja w ramce gotyckiej. Stan. Gniezno 22. Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...* il. 119; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 18. Przedstawienie herbu Nowina. Stan. Gniezno 22. Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 115 ; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 19. Przedstawienie herbu Odrowąż. Stan. Jankowo Dolne 21. Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 8 ; fot. J. Sieczkowski.

Fot. 20. Kafel z przedstawieniami heraldycznymi w medalionach. Stan. Jankowo Dolne 21. Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 105; fot. J. Sieczkowski.

Fot. 21. Przedstawienie herbu Ogończyk. Stan. Gniezno 22. Źródło: M. Żemigala, *Piec „herbowy” ...*, tabl. XI.

Fot. 22. Przedstawienie herbu Poraj w tarczy trzymanej przez kopijnika. Stan. Gniezno 22. Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...* il. 122; fot. J. Sieczkowski.

Fot. 23. Przedstawienie herbu Półkozic. Stan. Gniezno 22.
Źródło: M. Żemigąła, *Piec „herbowy”...*, tabl. XIV.

Fot. 24. Przedstawienie herbu Starykoń. Stan. Gniezno 22.
Źródło: M. Żemigąła, *Piec „herbowy”...*, tabl. XVI.

Fot. 25. Przedstawienie herbu Sulima. Stan. Gniezno 22.
Źródło: M. Żemigąła, *Piec „herbowy”...*, tabl. XVII.

Fot. 26. Przedstawienie herbu Szreniawa (?). Stan. Jankowo Dolne 21. Źródło: T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...* il. 68; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 27. Przedstawienie herbu Topor. Stan. Jankowo Dolne 21. Źródło: T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 113; fot. J. Sieczkowski.

Fot. 28. Przedstawienie herbu Zaręba. Stan. Gniezno 22.
Źródło: T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 20 ; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 29. Przedstawienie herbu Kapituły gnieźnieńskiej w ukłonie. Stan. Jankowo Dolne 21. Źródło: T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 29 ; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 30. Przedstawienie herbu Doliwa biskupa Wincen-
tego Kota. Stan Gniezno 22. Źródło: T. Janiak, *Kafle go-
tyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*,
il. 120; fot. J. Sieczkowski.

Fot. 31. Przedstawienie herbu arcybiskupa Jana Grusz-
czyńskiego. Stan. Gniezno 22. Źródło: T. Janiak, *Kafle go-
tyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*,
il. 121; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 32. Przedstawienie herbu Łodzia biskupa Uriela
Górki. Stan. Gniezno 22. Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie
w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*,
il. 109 ; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 33. Fragment kafla przedstawiającego tarcza z orłem
trzymaną przez postać w sukni. Stan. Gniezno 22. Źródło:
T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków
Państwa Polskiego ...* il. 96; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 34. Fragment kafla z przedstawieniami heraldycz-
nymi w medalionach. Anioł trzymający tarczę z Krzyżem
Jagiellońskim. Stan Jankowo Dolne 21. Źródło: T. Janiak,
*Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Pol-
skiego ...* il. 95; fot. J. Sieczkowski.

Fot. 35. Przedstawienie herbu Pogoni w ukłonie heraldycznym. Stan. Gniezno 22. Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 32; fot. J. Sieczkowski.

Fot. 36. Kafel z przedstawieniem rycerza nacierającego z mieczem w towarzystwie herbu ziemi poznańskiej. Stan. Gniezno 22. Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 110; fot. J. Sieczkowski.

Fot. 37. Przedstawienie herbu Ziemi Dobrzyńskiej. Jankowo Dolne 21. Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 114; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 38. Przedstawienie herbu Wielkopolski. Stan. Gniezno 22. Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 22 ; fot. J. Andrzejewski.

Fot. 39. Przedstawienie herbu Ziemi Sieradzko-Łęczyckiej lub Ziemi Brzesko-Kujawskiej. Stan. Gniezno 22. Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 50 ; fot. J. Andrzejewski.

Ryc. 1. Przedstawienie herbu Hrabiów Cyllejskich. Stan. Jankowo Dolne 21. Źródło: T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 37; ryc. J. Sawicka.

Ryc. 2. Przedstawienie herbu Godzięba w ukłonie heraldycznym. Stan. Gniezno 22. Źródło: T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...* il. 78; rys. B. Bednarczyk.

Ryc. 3. Przedstawienie herbu Jastrzębiec z trzymaczami. Stan. Gniezno 22. Źródło: T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 97; ryc. B. Bednarczyk.

Ryc. 4. Przedstawienie herbu Jelita. Stan. Jarocin 21. Źródło: R. Grygiel, *Piece kaflowe typu rycerskiego...*, ryc. 6:1; rys, E. Pawlak.

Ryc. 5. Przedstawienie herbu Leliwa. Jarocin stan. 2 Źródło: R. Grygiel, *Piece kaflowe typu rycerskiego...* ryc. 6:2; rys, E. Pawlak.

Ryc. 6. Przedstawienie herbu Lewart. Stan. Gniezno 22. Źródło: T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il.54 ; fot. J. Andrzejewski.

Ryc. 7. Przedstawienie herbu Lis. Stan. Gniezno 22. Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 55 ; fot. J. Andrzejewski.

Ryc. 8. Przedstawienie herbu Łabędź w ukłonie heraldycznym. Stan. Gniezno 22. Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...* il. 83; rys. B. Bednarczyk.

Ryc. 9. Przedstawienie herbu Łódzia. Stan. Jarocin 2. Źródło: R. Grygiel, *Piece kaflowe typu rycerskiego...*, tabl. 7:1; rys, E. Pawlak.

Ryc. 10. Przedstawienie herbu Orla. Stan. Jarocin 2. Źródło: R. Grygiel, *Piece kaflowe typu rycerskiego...* tabl. 2:2; rys, E. Pawlak.

Ryc. 11. Przedstawienie herbu Prus II. Stan. Gniezno 22. Źródło: T. Janiak, *Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*, il. 62 ; fot. J. Sawicka.

Ryc. 12. Przedstawienie herbu Rawicz. Stan. Jarocin 2. Źródło: R. Grygiel, *Piece kaflowe typu rycerskiego...* tabl. 8:1; rys, E. Pawlak.

Ryc. 13. Przedstawienie herbu Szeliga. Stan. Jarocin 2.
Źródło: R. Grygiel, *Piece kaflowe typu rycerskiego...*, tabl.
8:2; rys, E. Pawlak.

Ryc. 14. Przedstawienie herbu Trąby. Stan. Jarocin 2.
Źródło: R. Grygiel, *Piece kaflowe typu rycerskiego...*, tabl.
3:1; rys, E. Pawlak.

Ryc. 15. Przedstawienie herbu Królestwa. Stan. Jarocin 2.
Źródło: R. Grygiel, *Piece kaflowe typu rycerskiego...*, tabl.
2:1; rys, E. Pawlak.

Ryc. 16. Przedstawienie Krzyża Jagiellońskiego w tarczy
z bordiurą. Stan. Jankowo Dolne 21. Źródło: T. Janiak,
*Kafle gotyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Pol-
skiego ...*, il. 35; rys. Ł. Drzewiecka Janoszek

Ryc. 17. Przedstawienie herbu ziemi lubuskiej bez tarczy
herbowej. Stan. Gniezno 22. Źródło: T. Janiak, *Kafle go-
tyckie w zbiorach Muzeum Początków Państwa Polskiego ...*,
il. 72; rys. J. Sawicka.

Zabytki jakimi są kafle piecowe stanowią jedną z większych grup materiału ruchomego pozyskiwanego w trakcie badań archeologiczno-architektonicznych reliktyw późnośredniowiecznych i nowożytnych. Szczególne zainteresowanie wzbudza ornamentyka kafli płytowych, w której ważną rolę pełnią przedstawienia heraldyczne. Zadaniem niniejszej pracy jest analiza owych przedstawień widniejących na kaflach płytowych z największych zbiorów z terenu Wielkopolski. Celem analizy jest zebranie i scharakteryzowanie kafli, a przede wszystkim widniejących na nich herbów, których sposoby ukazania są podobne lub odmienne od siebie pod względem stylistycznym.

Omówione zostały zbiory kafli piecowych z pierwszego, wstępnego okresu wytwarzania kafli piecowych formowanych w matrycach, których dolna granica, (...) przypada na połowę XV w., lecz propozycje badaczy opracowujących dane zbiory przesuwają tę granicę nawet na pierwszą połowę XV w. Okres zaprzestania stawiania pieców z kafli tej grupy nie jest do końca określony. Prawdopodobnie są to pierwsze lata XVI w., kiedy zaczyna pojawiać się w Polsce nurt renesansowy.

Ze wstępu

ISBN 978-83-948652-4-5

ISBN 978-83-948652-5-2